

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΤΟΜΕΑΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ-ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

«ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ 13^{ος} -15^{ος}
ΑΙΩΝΑΣ»

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΙΔΗ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΙΔΗ, ΛΑΜΠΡΟΣ ΦΛΙΤΟΥΡΗΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΤΑΣΙΟΥΛΑ ΜΑΡΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Εισαγωγή.....	2
Κεφάλαιο 1 ^ο : Το χρονικό πλαίσιο του όρου «Μεσαίωνας».....	4
Κεφάλαιο 2 ^ο : Πολιτική διακυβέρνηση-οι τιμαριωτικές κοινωνίες στην Ευρώπη και η άνοδος της αστικής τάξης τον 13 ^ο αιώνα.....	9
Κεφάλαιο 3 ^ο : Πνευματική ανάπτυξη και πανεπιστήμια (θεωρίες: Θωμάς Ακινάτης-Ρογήρος Βάκων: Το πρόβλημα του Αριστοτέλη στη διδασκαλία στα πανεπιστήμια).....	20
Κεφάλαιο 4 ^ο : Ο «Μαύρος θάνατος» και οι οικονομικές συνέπειές του.....	30
Κεφάλαιο 5 ^ο : Το παπικό γόητρο (εξάρτηση καιτρόπος) και η Ιερά Εξέταση.....	45
Κεφάλαιο 6 ^ο : Οι σταυροφορίες και οι συνέπειες τους.....	57
Κεφάλαιο 7 ^ο : Η γεωργία και οι αγροτικές εξεγέρσεις.....	71
Κεφάλαιο 8 ^ο : Η κοινωνική και οικονομική οργάνωση (διεθνές εμπόριο, μορφή, καινοτομίες, διακινούμενα προϊόντα, καινοτομίες εμπορικών συναλλαγών και οι οικονομικές συνέπειες από την οικονομική ανάπτυξη στον ύστερο μεσαίωνα στον 13 ^ο -15 ^ο αιώνα).....	79
Επίλογος.....	90
Ελληνική Βιβλιογραφία.....	92
Ξένη Βιβλιογραφία.....	93

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται η κοινωνική και οικονομική κατάσταση στην περίοδο του Ύστερου Μεσαίωνα από τον 12^ο ως τον 14^ο αιώνα. Η εργασία αυτή έχει ως στόχο να εξετάσει τη ζωή και τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων στον Ύστερο Μεσαίωνα με απώτερο σκοπό ν' αναδείξει όλες τις πτυχές της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας. Η εργασία αποτελείται από οχτώ κεφάλαια στα οποία αναλύεται και ένα πολύ σημαντικό θέμα για τον Ύστερο Μεσαίωνα.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται το χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται ο όρος «Μεσαίωνας». Εξετάζονται τα χρονικά όρια μέσα στα οποία οι μελετητές τοποθετούν το Μεσαίωνα. Τα όρια αυτά είναι συμβατικά, αλλά έχουν ως στόχο να θέσουν μια ευρύτερη εικόνα για το πού ακριβώς εντάσσεται η χρονική περίοδος, που αποκαλείται «Μεσαίωνας».

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η πολιτική διακυβέρνηση-τιμαριωτικές κοινωνίες και στην άνοδο της αστικής τάξης τον 13^ο αιώνα. Στο φεουδαλικό-τιμαριωτικό σύστημα οι άνθρωποι ήταν υποτελείς και σταδιακά άρχισε η αλλαγή του συστήματος και η άνοδος της αστικής τάξης. Οι άνθρωποι φεύγοντας από την ύπαιθρο και καταλήγοντας στις πόλεις άλλαξαν τη ζωή τους και αναπτύχθηκε η αστική τάξη, η οποία οργανώθηκε σε σωματεία και άλλαξε εντελώς το κοινωνικό της επίπεδο.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται η πνευματική ανάπτυξη και τα πανεπιστήμια. Τα πανεπιστήμια, τα οποία απέκτησαν σημαντικό ρόλο τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, γιατί άνοιξαν ένα νέο δρόμο για την πνευματική καλλιέργεια των ανθρώπων. Παράλληλα στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη θεωρία του Θωμά Ακινάτη και του Ρογήρου Βάκων. Ακόμα το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται στο πρόβλημα της διδασκαλίας του Αριστοτέλη στα πανεπιστήμια.

Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται λόγος για το «Μαύρο Θάνατο» και τις οικονομικές επιπτώσεις που είχε στη ζωή των ανθρώπων. Μια ζοφερή ασθένεια, η οποία κατέστρεψε οτιδήποτε βρέθηκε στο πέρασμα της. Πολλοί άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και ξεριζώθηκαν από τα σπίτια τους σε μια προσπάθεια να γλιτώσουν από τη μανία της ασθένειας, η οποία δεν έκανε διακρίσεις σε φύλα ή κοινωνικές ομάδες.

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στο παπικό γόητρο και στην Ιερά Εξέταση. Η Ιερά Εξέταση, η οποία είχε υπό τον έλεγχο της τους ανθρώπους και δεν επέτρεπε να ακούγονται απόψεις διαφορετικές και αντίθετες από τις δικές της. Ο σκληρός χαρακτήρας της Ιεράς Εξέτασης βασάνιζε τους ανθρώπους και τους υπέβαλε σε κάθε είδους βασανιστήριο προκειμένου να κρατήσει τους ανθρώπους στα σκοτάδια.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θέμα των Σταυροφοριών και οι συνέπειες που είχαν στην εξέλιξη της ιστορίας. Οι Σταυροφόροι, οι οποίοι αρχικά ξεκίνησαν με άλλους σκοπούς και στην πορεία των γεγονότων άλλαξε ο χαρακτήρας της δράσης τους. Όπως ήταν φυσικό οι Σταυροφορίες είχαν και αυτές με τη σειρά τους τα δικά τους επακόλουθα.

Στο προτελευταίο κεφάλαιο αναλύεται η γεωργία και οι αγροτικές εξεγέρσεις. Παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκε η γεωργία όπως επίσης παρουσιάζονται και οι αγροτικές εξεγέρσεις. Γίνεται λόγος, γιατί ξεκίνησαν οι αγροτικές εξεγέρσεις και βέβαια πού κατέληξαν.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται η κοινωνική και οικονομική οργάνωση. Γίνεται λόγος για το διεθνές εμπόριο και πώς εξελίχτηκε καθώς επίσης και για τα νέα διακινούμενα προϊόντα. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο αναφέρεται και στις καινοτομίες των εμπορικών συναλλαγών και στις οικονομικές συνέπειες από αυτή τη σημαντική οικονομική ανάπτυξη.

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΜΕΣΑΙΩΝΑ»

Ο «Μεσαίωνας» αποτέλεσε μια δύσκολη περίοδο και πολλές ήταν οι συζητήσεις για το πότε ακριβώς ξεκινά η περίοδος του «Μεσαίωνα». Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από πολλές αλλαγές στον πολιτισμό και αποτέλεσε μια μεταβατική περίοδο μεταξύ της αρχαιότητας και των νεότερων χρόνων¹. Έχουν διατυπωθεί διάφορες συζητήσεις για το ποία είναι η απαρχή του «Μεσαίωνα».

Η μετάβαση από την αρχαιότητα στον «Μεσαίωνα» αποτέλεσε ένα δύσκολο σημείο, το οποίο ήταν δύσκολο να καθορισθεί. Ο «Μεσαίωνας» μπορεί να ήταν μια συνέχεια από την αρχαιότητα ή μια κατάσταση, η οποία έφερε μια διαφορετική κοινωνική άποψη². Αυτό αποτέλεσε ένα δύσκολο ερώτημα για τους μελετητές, γιατί η επικρατέστερη άποψη ήταν ότι η ιστορία διαιρείται σε τρία στάδια, αρχαιότητα, μεσαίωνας και νεότεροι χρόνοι³. Ο «Μεσαίωνας» θεωρήθηκε ως η μετάβαση μεταξύ της αρχαιότητας και των νεότερων χρόνων⁴. Η άποψη αυτή έχει αλλάξει και ο «Μεσαίωνας» δεν θεωρείται πλέον απλώς μια μεταβατική και σκοτεινή εποχή, αλλά θεωρείται μια νέα εποχή κατά την οποία καινούρια πράγματα δημιουργήθηκαν⁵. Ήταν το απαιτούμενο χρονικό διάστημα κατά το οποίο νέα πράγματα έγιναν σε διάφορους τομείς, όπως ήταν ο κοινωνικός ή ο πολιτιστικός ή ο θρησκευτικός. Για κάθε περιοχή και κάθε λαό τα όρια των εποχών ήταν διαφορετικά⁶.

Ο βέλγος ιστορικός Henri Pirenne διατύπωσε την άποψη ότι η αρχή του «Μεσαίωνα» ξεκίνησε τον 8^ο αιώνα και όχι τον 5^ο⁷. Η άποψη του στηρίχτηκε στο ότι η διάλυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ξεκίνησε από τη στιγμή που έκανε την εμφάνιση του ο

¹ Knight Judson, *Middle Ages*, σ.1

² Παπούλια Βασιλική, *Από τον αρχαίο στον νεότερο πολυμερισμό*, Θεσσαλονίκη 2002, σ.188

³ Ο.π., σ.189

⁴ Ο.π., σ.190

⁵ Ο.π., σ.190

⁶ Ο.π., σ.191

⁷ Τσιρπανλής Ζαχαρίας, *Η Μεσαιωνική Δύση (5^{ος}-15^{ος} αιώνας)*, Θεσσαλονίκη 2004, σ.26

ισλαμικός κόσμος⁸. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Pirenne θεώρησε ότι η αρχή των μεσαιωνικών χρόνων έγινε τον 8^ο αιώνα.

Μια άλλη άποψη ήθελε την αρχή του «Μεσαίωνα» το 324, τη στιγμή που ο Μέγας Κωνσταντίνος νίκησε το Λικίνιο και έγινε αυτοκράτορας⁹. Η άλλη άποψη, που διατυπώθηκε, τοποθέτησε τους Μέσους Χρόνους το 330, όταν η πρωτεύουσα του Ρωμαϊκού Κράτους μεταφέρθηκε από τη Ρώμη στο Βυζάντιο¹⁰. Ακόμα υπήρξε και η άποψη ότι η αρχή της μεσαιωνικής περιόδου έφτασε ως τα Χριστούγεννα του 800¹¹, όταν αυτοκράτορας του Ρωμαϊκού Κράτους στέφθηκε ο Κάρολος ο Μεγάλος¹².

Μια απαρχή του «Μεσαίωνα» μπορεί να θεωρηθεί και το 395, διότι αυτή τη χρονική περίοδο πραγματοποιήθηκε η διαίρεση της αυτοκρατορίας σε ανατολική και δυτική¹³. Ακόμα το 410, ο βησιγότθος Αλάριχος πολιορκήσε τη Ρώμη και ίδρυσε τα πρώτα γερμανικά βασίλεια, το βασίλειο της Ισπανίας, της Ακουιτανίας και το βασίλειο των Βανδάλων στην Αφρική¹⁴. Πέρα από τις διάφορες απόψεις, που έχουν διατυπωθεί, σημαντική χρονολογία θεωρήθηκε το 476¹⁵. Ήταν η περίοδος της κατάλυσης του Ρωμαϊκού Κράτους, όταν ο γερμανός στρατηγός Οδόακρος έδωξε τον Ρωμύλο Αυγουστύλο, ο οποίος είχε αρπάξει το ρωμαϊκό θρόνο¹⁶. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η αρχή του «Μεσαίωνα» ήταν στο τέλος του 5^{ου} αιώνα¹⁷. Πρόκειται για μια συμβατική χρονολογία. Όλες αυτές οι χρονολογίες αποτέλεσαν ενδείξεις, για να μπορέσουν οι μελετητές να καθορίσουν τα χρονικά όρια της περιόδου του «Μεσαίωνα».

⁸Ο.π.,σ.26

⁹Ο.π.,σ.26

¹⁰Ο.π.,σ.26

¹¹Ο.π.,σ.26

¹²Ο.π.,σ.26

¹³Μπενβενίστε Ρίκα, *Από τους Βαρβάρους στους Μοντέρνους*, Αθήνα 2007, σ.27

¹⁴Ο.π.,σ.27

¹⁵ Knightό.π.,σ.3

¹⁶Τσιμπανλήσ.π.,σ.27

¹⁷Ο.π.,σ.27

Συμβατικά έχει γίνει αποδεκτό ότι ο δυτικός Μεσαίωνας ξεκινά τον 5^ο αιώνα και φτάνει ως τον 15^ο αιώνα¹⁸. Ο Μεσαίωνας με τη σειρά του χωρίζεται σε τρεις περιόδους. Η πρώτη περίοδος είναι ο πρώιμος Μεσαίωνας, από τον 5^ο ως τον 10^ο αιώνα. Την περίοδο αυτή ενώθηκαν τα πρώτα γερμανικά κράτη από τον Καρλομάγνο¹⁹. Η δεύτερη περίοδος του Μεσαίωνα ξεκίνησε από το 950 ως το 1250. Είναι η περίοδος κατά την οποία διαμορφώθηκε το φεουδαρχικό σύστημα και υπήρξε δημογραφική άνοδος, εμπορική ανάπτυξη, ανάπτυξη των πόλεων και των πανεπιστημίων²⁰. Η Τρίτη και τελευταία περίοδος του Μεσαίωνα, ο λεγόμενος ύστερος Μεσαίωνας, ξεκίνησε από το 1250 ως το 1450. Ήταν μια περίοδος κρίσεων, γιατί οι άνθρωποι υπέφεραν από την ασθένεια της πανώλης, αλλά και γιατί υπήρχε ο Εκατονταετής πόλεμος μεταξύ της Γαλλίας και της Αγγλίας²¹.

Πολλές συζητήσεις υπήρξαν και γύρω από το θέμα για το πότε ήταν το τέλος της μεσαιωνικής περιόδου. Ο «Μεσαίωνας» έφτασε στο τέλος, όταν στη δυτική Ευρώπη δημιουργήθηκαν μοναρχίες όπως συνέβη στη Γαλλία, όταν ο Λουδοβίκος ΙΑ κατάφερε να ενώσει τη χώρα²². Άλλο τέτοιο παράδειγμα ήταν και η Αγγλία, όπου ο Ερρίκος ΄Ζ Τυδώρ μετά το γάμο του με την Ελισάβετ, η οποία ήταν κληρονόμος του οίκου της Υόρκης, ένωσε τις αντίπαλες οικογένειες και πέτυχε την εθνική ενότητα της χώρας²³. Και η Ισπανία ενώθηκε από τον Φερδινάνδο Έ της Αραγόνας, ο οποίος ήταν γνωστός με το όνομα Καθολικός²⁴. Χώρες όπως η Ιταλία και η Γερμανία παρέμειναν διαμελισμένες και ενώθηκαν το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα²⁵.

Επιπλέον, στο τέλος του «Μεσαίωνα» αποδυναμώθηκε η φεουδαρχική και εκκλησιαστική δύναμη, διαλύθηκε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία το 1453, υπήρξαν

¹⁸Μπενβενίστε ό.π.,σ.30

¹⁹Ό.π.,σ.30

²⁰Idem

²¹Idem

²²Τσιρπανλής ό.π.,σ.28-29

²³Ό.π.,σ.29

²⁴Ό.π.,σ.29

²⁵Ό.π.,σ.28

αλλαγές στην παιδεία, στις τέχνες, στις επιστήμες, στην πολιτική ακόμα στη θρησκεία²⁶. Η αφύπνιση στις τέχνες και στις επιστήμες ήταν η Αναγέννηση²⁷. Οι νέες εφευρέσεις όπως ήταν η τυπογραφία βοήθησαν στη διάδοση των νέων ιδεών²⁸. Στην ίδια περίοδο ξεκίνησαν και οι μεγάλες γεωγραφικές ανακαλύψεις όπως ήταν η ανακάλυψη της Αμερικής ή ο περίπλους της Αφρικής²⁹.

Η άποψη ότι το τέλος του «Μεσαίωνα» ήταν στα μέσα του 15^{ου} αιώνα, όταν έγινε η πτώση της Κωνσταντινούπολης, το 1453, οι βυζαντινοί λόγιοι έφυγαν και διέδωσαν τις ιδέες τους στη Δύση και άρχισε η περίοδος της Αναγέννησης³⁰. Είναι μια συμβατική άποψη για το τέλος της μεσαιωνικής περιόδου και κυρίως το 1492 θεωρήθηκε η αρχή των νεότερων χρόνων³¹.

Για τους ανθρώπους των μέσων χρόνων δεν υπήρχε η άποψη ότι ήταν η περίοδος μεταξύ των αρχαίων και νεότερων χρόνων³². Αυτή η άποψη γεννήθηκε την περίοδο της Αναγέννησης³³. Ήταν η εποχή στην οποία επικρατούσε η άγνοια και η σύγχυση για την ανθρώπινη εξέλιξη. Ο «Μεσαίωνας» αποτελούσε τα «Σκοτεινά Χρόνια»³⁴. Η άποψη αυτή υπήρχε για πολλούς αιώνες και μόνο τον 20^ο αιώνα θεωρήθηκε ως μη αποδεκτή η συγκεκριμένη άποψη³⁵.

Ο «Μεσαίωνας» ως περίοδος υπήρχε στη Δυτική Ευρώπη, αλλά δεν ίσχυε για τους Άραβες ή για την Κίνα³⁶. Πηγαίνοντας ακόμα πιο πέρα ούτε ο πολιτισμός των Μάγια ούτε οι άνθρωποι της Αμερικής ή της Αφρικής γνώρισαν την μεσαιωνική περίοδο³⁷.

²⁶ Knightό.π.,σ.3

²⁷ idem

²⁸ idem

²⁹ Τσιρπανλήσό.π.,σ.29

³⁰ Ο.π.,σ.28-29

³¹ Ο.π.,σ.29

³² Knightό.π.,σ.4

³³ Ο.π.,σ.4

³⁴ Ο.π.,σ.4

³⁵ Ο.π.,σ.4

³⁶ Ο.π.,σ.5-6

Τα όρια του «Μεσαίωνα» είναι δύσκολο να καθοριστούν. Το διάστημα από τον 7^ο στον 9^ο αιώνα θεωρείται μια μεταβατική περίοδος³⁸. Το διάστημα αυτό είναι ο πρώιμος μεσαίωνας. Επομένως, το τέλος της αρχαιότητας θα μπορούσε να τοποθετηθεί στην περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού και της βασιλείας του Ηρακλείου³⁹. Βέβαια, θα μπορούσε το τέλος της αρχαιότητας να τοποθετηθεί στο 642, περίοδος κατά την οποία κατακτήθηκε η Αλεξάνδρεια από τους Άραβες⁴⁰. Παρόλα αυτά και πάλι τα όρια του «Μεσαίωνα» δεν ευδιάκριτα, γιατί στην Νοτιοανατολική Ευρώπη η ύστερη αρχαιότητα είχε μεγαλύτερη διάρκεια απ' ό,τι ο πρώιμος μεσαίωνας⁴¹. Αυτό δεν έγινε στη Δύση. Ο 15^{ος} συμβατικά θεωρήθηκε το τέλος του Μεσαίωνα, γιατί λόγω των διαφορετικών κοινωνικών συνθηκών πέρασε σε μια άλλη εποχή, δηλαδή από ένα φεουδαρχικό σύστημα πέρασε σ' ένα απολυταρχικό σύστημα⁴². Δημιούργησε τις συνθήκες για να ανοίξει ο δρόμος για την απολυταρχία που επιβλήθηκε στη Γαλλία τον 16^ο αιώνα, στην Αγγλία και στην Ισπανία.

³⁷Ο.π.,σ.6

³⁸Παπούλια ό.π.,σ.206

³⁹Idem

⁴⁰Idem

⁴¹Idem

⁴²Μπενβενίστε ό.π.,σ.29

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ-ΟΙ ΤΙΜΑΡΙΩΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
ΚΑΙ Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΤΟΝ 13^Ο ΑΙΩΝΑ

Πριν από την ανάπτυξη των πόλεων επικρατούσε στην Ευρώπη το φεουδαλικο-τιμαριωτικό σύστημα. Η φεουδαλικο-τιμαριωτική κοινωνία σχετιζόταν με χώρες στις οποίες η πολιτική και κοινωνική δομή στηριζόταν στην εκμετάλλευση της γης⁴³. Στις τιμαριωτικές κοινωνίες υπήρχαν οι κόμητες και οι δούκες, οι οποίοι ήταν πλούσιοι γαιοκτήμονες και ουσιαστικά δεν έχαναν τη θέση τους, αν και αυτό εξαρτιόταν και από τη θέληση του βασιλιά⁴⁴. Οι κόμητες ήταν υποτελείς στον βασιλιά και αυτοί με τη σειρά τους είχαν ως υποτελείς τους πλούσιους που ήταν στις περιοχές τους⁴⁵. Το φεουδαρχικό σύστημα ήταν στην ουσία ένα σύστημα το οποίο ένωνε τα μέλη της αριστοκρατίας με την παραχώρηση φέουδων. Το φέουδο ήταν ένα σύνολο από γαίες, τις οποίες παραχωρούσε ο κόμης στους ανθρώπους με σκοπό να τους έχει υποτελείς του⁴⁶. Το φέουδο ως έννοια εμφανίστηκε πριν το 900 στη νότια Ευρώπη και από τον 11^ο αιώνα το φέουδο και η υποτελία συνδέθηκαν⁴⁷.

Κατά τον 10^ο αιώνα το σύστημα της υποτελίας στη δυτική Ευρώπη προχώρησε, αλλά με ανόμοιο τρόπο⁴⁸. Για παράδειγμα στην Αγγλία δεν υπήρχε ουσιαστικά ενώ στη Γαλλία είχε αναπτυχθεί πολύ περισσότερο⁴⁹.

Σταδιακά αυτό το σύστημα άλλαξε και στο τέλος του 12^{ου} αιώνα η κοινωνία παρουσίασε μια εντελώς διαφορετική δομή. Οργανώθηκαν τα χωριά και οι πόλεις, οι οποίες ήταν περισσότερο πυκνοκατοικημένες⁵⁰.

⁴³Τσιρπανλής, *Η Δυτική Ευρώπη στους Μέσους Χρόνους 5^{ος}-15^{ος} αιώνας*, Θεσσαλονίκη 1985, σ.55

⁴⁴Nicholas David, *Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου*, μτφ Μαριάννα Τζιαντζή, Αθήνα 2005, σ.119

⁴⁵Idem

⁴⁶Μπενβενίστε ό.π., σ.158

⁴⁷Idem

⁴⁸Ο.π., σ.161

⁴⁹Idem

⁵⁰Ο.π., σ.120

Η άνοδος της αστικής τάξης ξεκίνησε από τον 10^ο αιώνα και μεταξύ του 10^{ου} και του 14^{ου} αιώνα έγινε μια εντυπωσιακή ανάπτυξη των πόλεων⁵¹. Η αστική ζωή στην Ευρώπη αναπτύχθηκε στα μέσα του Μεσαίωνα⁵². Το 1100 ήταν η περίοδος στην οποία δημιουργήθηκαν οι πόλεις του Βορρά και οι πιο πολλές από αυτές τις πόλεις ήταν αγροτικές και είχαν και βιοτεχνία⁵³.

Το πώς ακριβώς γεννήθηκαν οι πόλεις ήταν ένα σημαντικό ζήτημα, το οποίο απασχόλησε τους ιστορικούς. Πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες για τη γένεση των πόλεων. Η μια θεωρία που διατυπώθηκε, η οποία ήταν γνωστή με το όνομα «βασιλική», απέδωσε τη δημιουργία των πόλεων στην επιθυμία του βασιλιά να μειώσει τη δύναμη των τοπικών ηγεμόνων⁵⁴. Η θεωρία αυτή δεν έγινε αποδεκτή, γιατί δεν έλαβε υπόψη της την αντίθεση της μοναρχίας σε οποιαδήποτε τοπική ένωση.

Η άλλη θεωρία, που διατυπώθηκε, ήταν η θεωρία των Σταυροφοριών⁵⁵. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία η ανάπτυξη της πόλης έγινε μετά από τις επαφές της Ανατολής με τη Δύση⁵⁶. Η θεωρία αυτή υποστήριξε ότι οι Σταυροφόροι, όταν γνώρισαν το Βυζάντιο, εντυπωσιάστηκαν και θέλησαν να μεταφέρουν αυτές τις εικόνες στις χώρες τους. Όμως και αυτή η θεωρία δεν έγινε αποδεκτή λόγω της χρονικής ανακρίβειας ότι οι Σταυροφόροι έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη την 1^η Αυγούστου του 1096, αλλά οι πόλεις είχαν δημιουργηθεί και είχαν αναπτυχθεί πριν από το 1096⁵⁷.

Η επόμενη θεωρία, που διατυπώθηκε, ήταν η «εκκλησιαστική» θεωρία, η οποία υποστήριξε ότι η γένεση της πόλης οφείλεται στη ρωμαιοκαθολική εκκλησία⁵⁸. Και η

⁵¹Berstein Serge-Milza Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης*, μτφ Αναστάσιος Δημητρακόπουλος, Αθήνα 1997, σ.150

⁵²Nicholas ό.π., σ.434

⁵³Ο.π.,σ.434-435

⁵⁴Δρακόπουλος Παναγιώτης, *Μεσαίωνας ελληνικός και δυτικός*, Αθήνα 1985, σ.152

⁵⁵Ο.π.,σ.153

⁵⁶Ο.π.,σ.153

⁵⁷Ο.π.,σ.153

⁵⁸Ο.π.,σ.153

συγκεκριμένη θεωρία δεν έγινε αποδεκτή, γιατί η Εκκλησία δεν ασχολήθηκε με την αυτονομία των πόλεων, αλλά ήταν σημαντική η συμμετοχή του λαού στην εκλογή των επισκόπων⁵⁹.

Μια άλλη θεωρία ήταν αυτή η οποία απέδωσε την αυτονομία των πόλεων στις εμπορικές ενώσεις⁶⁰. Η ανάπτυξη της οικονομίας συνδέθηκε με την ανάπτυξη της πόλης. Οι έμποροι, οι οποίοι ήταν πλανόδιοι, μετέφεραν τα προϊόντα τους στους αγοραστές και για αυτό το λόγο έπρεπε να μένουν κάπου, για να μπορούν να περάσουν τη νύχτα τους⁶¹. Έτσι, έκαναν την εμφάνιση τους οι πρώτες κωμοπόλεις, οι οποίες βρίσκονταν κατά μήκος των ποταμών⁶². Η θεωρία αυτή είχε ένα βασικό πρόβλημα, το οποίο ήταν πώς μπορούσε να συνδεθεί η οικονομική ανάπτυξη με την ελευθερία⁶³.

Η άλλη θεωρία, η οποία διατυπώθηκε από το βέλγο ιστορικό Henri Pirenne, υποστήριξε ότι οι έμποροι μαζεύονταν γύρω από τα λιμάνια, τα κάστρα και τα αββαεία⁶⁴. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία οι πόλεις δημιουργήθηκαν εκτός των τειχών⁶⁵. Και η θεωρία του Pirenne ήταν οικονομική και θεώρησε ότι η αυτονομία των πόλεων είχε τρεις βασικές ανάγκες. Η πρώτη ήταν να εξασφαλιστεί από τους ξένους η ειρήνη και η ασφάλεια⁶⁶. Η δεύτερη ανάγκη ήταν να υπάρξει ελευθερία κινήσεων χωρίς καταπιεστικές υποχρεώσεις και τέλος να φτιαχτεί ένα φορολογικό σύστημα, το οποίο να εξασφαλίζει την ελευθερία και την ειρήνη⁶⁷. Σύμφωνα με την άποψη του Pirenne οι πόλεις δημιουργήθηκαν όχι γιατί η ύπαιθρος δεν μπορούσε να θρέψει τους ανθρώπους, αλλά γιατί οι πόλεις έδιναν το αίσθημα της ελευθερίας⁶⁸.

⁵⁹Ο.π.,σ.153

⁶⁰Ο.π.,σ.153

⁶¹Nicholas ό.π.,σ.435

⁶²Ο.π.,σ.435

⁶³Δρακόπουλος ό.π.,σ.153

⁶⁴Ο.π.,σ.154

⁶⁵Ο.π.,σ.154

⁶⁶Ο.π.,σ.154

⁶⁷Ο.π.,σ.154

⁶⁸Ο.π.,σ.156

Οι δυο τύποι αστικών οικισμών, που υπήρχαν, ήταν οι επισκοπικές πόλεις, οι οποίες ήταν οι παλιές επισκοπές της Ύστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και οι οχυρωμένες πόλεις, οι οποίες χτίστηκαν, για να αντιστέκονται σε οποιαδήποτε εισβολή⁶⁹. Για να δημιουργηθούν οι πρώτες πόλεις έγινε πρώτα η «συνοικία», η οποία βρισκόταν γύρω ή δίπλα στα τείχη και με αυτό τον τρόπο έγιναν οι μόνιμοι κάτοικοι των πόλεων, οι αστοί⁷⁰. Ουσιαστικά οι νέες πόλεις, που δημιουργήθηκαν, αποτέλεσαν μια μεταβατική κατάσταση ανάμεσα στην αγροτική οικονομία και τη νέα αναπτυσσόμενη αστική ζωή⁷¹.

Οι άνθρωποι, που συγκεντρώθηκαν στις πόλεις, ήταν ένας ανομοιογενής πληθυσμός⁷². Δεν ήταν μεγάλος ο αριθμός των κατοίκων, που ζούσαν σ' αυτές. Το ποσοστό των ανθρώπων, που ζούσαν στις πόλεις, έφτανε το 15-20% του συνολικού πληθυσμού⁷³. Οι άνθρωποι, που έμεναν εκεί, ήταν άγνωστοι μεταξύ τους και μπορούσαν να εξασφαλίσουν την ανωνυμία⁷⁴. Οι πόλεις, οι οποίες είχαν τους περισσότερους κατοίκους τον 13^ο αιώνα, ήταν το Μιλάνο, η Βενετία, το Παρίσι, η Φλωρεντία και η Μπολόνια, οι οποίες έφταναν τους 100.000 κατοίκους⁷⁵. Οι πόλεις της Φλάνδρας και της βόρειας Γερμανίας είχαν 30.000 με 40.000 κατοίκους περίπου⁷⁶.

Πολλές πόλεις απέκτησαν τα δικαιώματά τους μετά από την πίεση που άσκησαν στους άρχοντες⁷⁷. Οι πόλεις, οι οποίες είχαν περισσότερες ελευθερίες, ονομάστηκαν «κοινοτήτες» ή «κομούνες», γιατί στις πόλεις αυτές είχαν δημιουργηθεί οργανώσεις ανθρώπων, οι οποίοι ήταν δεμένοι με όρκο και είχαν ένα κοινό στόχο⁷⁸. Ο πληθυσμός των πόλεων είχε πολλές κατηγορίες ανθρώπων. Από τη μια πλευρά ήταν αυτοί που ασχολούνταν με το εμπόριο και από την άλλη πλευρά ήταν οι άνθρωποι των άλλων

⁶⁹Berstein-Milza ό.π.,σ.151

⁷⁰Ο.π.,σ.156-157

⁷¹Nicholas ό.π.,σ.435

⁷²Berstein-Milza ό.π.,σ.152

⁷³Epstein Steven, *An economic and social history of Later Medieval Europe, 1000-1500*, USA 2009,σ.100

⁷⁴Ο.π.,σ.100

⁷⁵Berstein-Milza ό.π.,σ.152

⁷⁶Ο.π.,σ.152

⁷⁷Nicholas ό.π.,σ.439

⁷⁸Ρόουλιν Μάρτζορι, *Η καθημερινή ζωή στο Μεσαίωνα*, μτφ Έλλη Αγγέλου, Αθήνα 1974, σ.66

κοινωνικών ομάδων. Στην κοινωνική κλίμακα των πόλεων υπήρχαν οι μεγαλοαστοί, οι οποίοι είχαν γίνει πλούσιοι από τις εμπορικές και τραπεζικές τους δραστηριότητες⁷⁹. Οι άνθρωποι αυτοί είχαν στην κατοχή τους γαίες από τις γύρω περιοχές, εμπορεύματα, ακίνητα και πολύτιμα αντικείμενα⁸⁰. Η επόμενη κοινωνική τάξη ήταν η μεσοαστική τάξη, στην οποία ανήκαν οι βιοτέχνες, οι μικροέμποροι και οι «γραφιάδες», οι οποίοι ήταν οι δικαστικοί υπάλληλοι, οι συμβολαιογράφοι και οι δικηγόροι⁸¹. Οι τεχνίτες και οι υπάλληλοι ήταν ο απλός λαός⁸². Στην τελευταία κοινωνική τάξη ανήκαν οι αγρότες, οι δουλολάροικοι, οι ανειδίκευτοι εργάτες και οι άνθρωποι, που αναζητούσαν κάποια ασφάλεια λόγω της αναρχίας, που υπήρχε στις γύρω περιοχές⁸³.

Οι πόλεις, πέρα από τη δημιουργία των κοινωνικών τάξεων, ανέπτυξαν και κάποιους θεσμούς, για τη διοίκηση των πόλεων. Ο άρχοντας της πόλης ήταν αυτός που φρόντιζε για τα τοπικά έθιμα και εξασφάλιζε το δικαίωμα της πόλης να εκλέγει μόνη της τους αξιωματούχους της⁸⁴. Ο πιο παλιός θεσμός ήταν αυτός της Γενικής Συνέλευσης ή του Κοινοβουλίου⁸⁵. Η συνέλευση γινόταν κάθε Σάββατο και όταν οι περιστάσεις το απαιτούσαν και πιο τακτικά⁸⁶. Τα μέλη, από τα οποία συγκροτούνταν το κοινοβούλιο, ήταν το διοικητικό όργανο της πόλης⁸⁷. Η κυβέρνηση, η οποία εκλεγόταν από το κοινοβούλιο, αποφάσιζε για σημαντικά ζητήματα όπως ήταν η σύναψη ειρήνης, η σύναψη συμφωνιών ή η κήρυξη πολέμου⁸⁸. Ακόμα η κυβέρνηση αυτή είχε υπό τον έλεγχό της το στρατό και την αστυνομία⁸⁹. Επιπλέον, ήταν και το ανώτατο δικαστικό

⁷⁹Berstein-Milza ό.π.,σ.153

⁸⁰Ο.π.,σ.153

⁸¹Ο.π.,σ.153

⁸²Ο.π.,σ.153

⁸³Ο.π.,σ.153

⁸⁴Nicholas ό.π.,σ.440

⁸⁵Δρακόπουλος ό.π.,σ.161

⁸⁶Ο.π.,σ.161

⁸⁷Ο.π.,σ.161

⁸⁸Idem

⁸⁹Idem

όργανο της πόλης⁹⁰. Σε πόλεις της Γερμανίας στο τέλος του 12^{ου} αιώνα και στις αρχές του 13^{ου} αιώνα υπήρχε ένα επίσημο δημοτικό συμβούλιο και παράλληλα με τους νομομαθείς υπήρχε και ένα δεύτερο δημοτικό συμβούλιο, το οποίο είχε τον έλεγχο⁹¹. Στις γερμανικές πόλεις στο δεύτερο τέταρτο του 13^{ου} αιώνα υπήρχε καγκελαρία με μόνιμο προσωπικό⁹². Από την άλλη πλευρά οι γαλλικές πόλεις, κυρίως στη νότια Γαλλία, το σύστημα διοίκησης στηριζόταν στους συνδίκους ή υπάτους⁹³. Οι σύνδικοι είχαν μειωμένη εξουσία και οι ύπατοι έκαναν πρώτη φορά την εμφάνιση τους στις πόλεις της βόρειας Ιταλίας, το 1080⁹⁴. Αργότερα εμφανίστηκαν στη Γαλλία και έγιναν δημοτικοί σύμβουλοι⁹⁵. Από το 1300 στις πόλεις υπήρχε ένας δημοτικός εισαγγελέας και ένας αρχιγραμματέας⁹⁶. Τα πράγματα για τις πόλεις άλλαξαν στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, όταν οι πόλεις πέρασαν στον έλεγχο των βασιλιάδων και περιορίστηκε η αυτονομία τους⁹⁷.

Όσον αφορά την κυβέρνηση τα μέλη της μπορούσαν να είναι και είκοσι⁹⁸. Βέβαια, υπήρχαν και πόλεις που δεν είχαν πάνω από τέσσερα⁹⁹. Τα μέλη της ήταν αιρετά και η εκλογή τους ήταν για ένα χρόνο και μπορούσαν να κάνουν δυο ή τρεις συνεχόμενες θητείες¹⁰⁰.

Ένας ακόμα σημαντικός θεσμός, που αναπτύχθηκε στις πόλεις, ήταν αυτός των συντεχνιών. Οι συντεχνίες ήταν πολλές ανάλογα με τα επαγγέλματα που υπήρχαν. Για παράδειγμα ήταν η συντεχνία των κρεοπωλών, των ιχθυοπωλών, των αρτοποιών. Στη Φλωρεντία υπήρχε η συντεχνία των δικαστών και των συμβολαιογράφων¹⁰¹. Οι

⁹⁰Idem

⁹¹Nicholas ό.π.,σ.442

⁹²Ο.π.,σ.585

⁹³Ο.π.,σ.443

⁹⁴Ο.π.,σ.443

⁹⁵Ο.π.,σ.443

⁹⁶Ο.π.,σ.585

⁹⁷Ο.π.,σ.443-444

⁹⁸Δρακόπουλος ό.π.,σ.161

⁹⁹Ο.π.,σ.161

¹⁰⁰Ο.π.,σ.161

¹⁰¹Nicholas ό.π.,σ.444

συντεχνίες ήταν ενώσεις ατόμων μέσω των οποίων ρυθμίζονταν διάφορα ζητήματα, που αφορούσαν τα επαγγέλματά τους¹⁰². Οι άνθρωποι που ήταν μέλη των συντεχνιών ενώνονταν με όρκο και έπρεπε να ακολουθούν κάποιους κανόνες¹⁰³. Οι συντεχνίες δεν δημιουργήθηκαν μόνο για επαγγελματικούς σκοπούς, αλλά και για φιλανθρωπικούς¹⁰⁴. Η βασική λειτουργία των συντεχνιών ήταν προασπίζονται τα δικαιώματα των μελών τους¹⁰⁵. Οι συντεχνίες φρόντιζαν για τις τιμές των πρώτων υλών και για τις τιμές πώλησης των προϊόντων¹⁰⁶. Ένας ακόμα σημαντικός ρόλος των συντεχνιών ήταν να παρέχουν βοήθεια στα άπορα μέλη τους, στις χήρες, στα ορφανά και φρόντιζαν για τις κηδείες των συναδέλφων τους¹⁰⁷. Οι συντεχνίες είχαν το δικαίωμα να έχουν και κάποιες θέσεις στο συμβούλιο¹⁰⁸. Η διοίκηση των πόλεων μπορούσε να ελέγξει τις συντεχνίες για τις δραστηριότητές τους¹⁰⁹. Οι πιο πολλές συντεχνίες καθόριζαν τα ημερομίσθια, τα ωράρια, τους όρους εργασίας και ήλεγχαν την ποιότητα της εργασίας που παρήγαγαν τα μέλη της¹¹⁰.

Στην οικονομική ανάπτυξη των πόλεων αρχικά συνέβαλε το εμπόριο, το οποίο θεωρήθηκε ως ο παράγοντας για τη δημιουργία των πόλεων¹¹¹. Η δημιουργία των πόλεων βοήθησε τους εμπόρους στις μετακινήσεις τους από πόλη σε πόλη και από χώρα σε χώρα¹¹². Οι έμποροι ήθελαν να έχουν τη δυνατότητα να ταξιδεύουν με ασφάλεια¹¹³. Ο κλάδος της βιοτεχνίας ακολούθησε μετά από το εμπόριο. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας

¹⁰²Ο.π.,σ.444

¹⁰³Ο.π.,σ.444

¹⁰⁴Ρόουλιν ό.π.,σ.71

¹⁰⁵Ο.π.,σ.71

¹⁰⁶Ο.π.,σ.71

¹⁰⁷Ο.π.,σ.71

¹⁰⁸Nicholas ό.π.,σ.445

¹⁰⁹Ο.π.,σ.447

¹¹⁰Ο.π.,σ.447

¹¹¹Καραπιδάκης Νίκος, *Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης*, Αθήνα 1996, σ.337-338

¹¹²Ο.π.,σ.338

¹¹³Erstein ό.π.,σ.105

τον 11^ο αιώνα βοήθησε στη δημιουργία περισσότερων καταναλωτικών αγαθών¹¹⁴. Η εργατική δύναμη αυξήθηκε και πολλοί ήταν οι τεχνίτες με ειδίκευση, οι οποίοι παρήγαγαν νέα προϊόντα¹¹⁵. Οι αγορές των πόλεων ήταν στο εσωτερικό των πόλεων ή στα περίχωρα¹¹⁶. Οι τεχνίτες, οι οποίοι έφτιαχναν διάφορα προϊόντα προς εξαγωγή βρίσκονταν σε κάποια απόσταση από το κέντρο των πόλεων¹¹⁷. Τεχνίτες, οι οποίοι είχαν ανάγκη από νερό για την παραγωγή των προϊόντων τους, όπως ήταν οι βαφείς, οι βυρσοδέψες και οι ζυθοποιοί βρίσκονταν κοντά στα κανάλια της πόλης¹¹⁸. Οι κρεοπώλες και οι ιχθυοπώλες ήταν στο κέντρο των πόλεων, γιατί τα προϊόντα τους ήταν ευάλωτα και μπορούσαν να αλλοιωθούν πολύ εύκολα¹¹⁹. Από την άλλη μεριά οι υφαντουργοί ήταν στα περίχωρα των πόλεων, μακριά από το νερό¹²⁰. Η ανάπτυξη των καλλιιεργειών των φυτών, που προοριζόταν για το βάψιμο, όπως ήταν το λινάρι, το καννάβι, το ερυθρόδανο, το παστέλ και ο κρόκος συνέβαλαν στην ανάπτυξη της υφαντουργίας¹²¹. Επιπλέον, η παραγωγή μάλλινων υφασμάτων συνέβαλε και αυτή με τη σειρά της στην ανάπτυξη των πόλεων, αν και τον 11^ο αιώνα η παραγωγή των υφασμάτων δεν ήταν μόνο αστική δραστηριότητα, αλλά υπήρχε και στα αγροτικά σπίτια¹²². Εξαιτίας της ανάπτυξης στην παραγωγή μάλλινων υφασμάτων, αναπτύχθηκε και η κτηνοτροφία¹²³. Η ζήτηση μαλλιού και κρέατος ήταν μεγάλη και ασταμάτητη.

Η διαμόρφωση και η ανάπτυξη των πόλεων δεν στηρίχτηκε μόνο στην οικονομική ανάπτυξη, αλλά και στα μοναστήρια, τα οποία χτίστηκαν στις πόλεις ή και στα προάστια αυτών¹²⁴. Τα κτίρια των μοναστηριών ήταν μεγάλα και είχαν μεγάλη έκταση. Η

¹¹⁴ Nicholas ό.π.,σ.437

¹¹⁵ Ο.π.,σ.438

¹¹⁶ Idem

¹¹⁷ Idem

¹¹⁸ Idem

¹¹⁹ Idem

¹²⁰ Idem

¹²¹ Τσιρπανλής ό.π.,σ.420

¹²² Nicholas ό.π.,σ.438

¹²³ Τσιρπανλής ό.π.,σ.420

¹²⁴ Καραπιδάκης ό.π.,σ.339

εκκλησία και το ιερό της είχαν γύρω τους πολλά κτίρια, τα οποία χωρίζονταν μεταξύ τους με κήπους, φράκτες, αυλές και το κοιμητήριο¹²⁵.

Η ανάπτυξη των πόλεων δεν άφησε ανεπηρέαστη την ύπαιθρο, αλλά η ύπαιθρος προχώρησε στην ανεξαρτητοποίησή της μετά την υποστήριξη των αστών¹²⁶. Ο λόγος αυτής της χειραφέτησης ήταν ότι οι αστοί ήθελαν να εξαφανίσουν τα δικαιώματα των φεουδαρχών από τα κτήματά τους¹²⁷. Οι αγροτικές περιοχές της Τοσκάνης και της Λομβαρδίας τον 13^ο αιώνα είχαν καταστατικά όπως ακριβώς οι μεγάλες πόλεις και διέθεταν πολιτικές, θρησκευτικές και οικονομικές οργανώσεις¹²⁸. Οι αγροτικές αυτές περιοχές ήταν σε θέση να ρυθμίζουν από μόνες τους τις διαφορές που υπήρχαν μεταξύ των κτηνοτρόφων και των γεωργών και ήλεγχαν τα όρια των αγρών τους¹²⁹. Σ' άλλες περιοχές όπως στην Καταλονία οι διαφορές και οι εξεγέρσεις των αγροτών λύνονταν από τους συμβολαιογράφους των πόλεων, γιατί και οι ίδιοι είχαν πάρει χωράφια και δεν ανέχονταν τις απαιτήσεις των φεουδαρχών¹³⁰. Οι χωρικοί είχαν λίγα χρήματα, για να μπορέσουν να συντηρήσουν τους εαυτούς τους και έδιναν στην αγορά τα προϊόντα, που παρήγαγαν¹³¹. Προσπαθούσαν με κάποια ψέματα να ξεφύγουν από τους φοροεισπράκτορες, τους ιερείς και τους τοκογλύφους, που τους εκμεταλλεύονταν¹³².

Επιπλέον, πολύ σημαντικό για τις πόλεις ήταν και οι καλλιέργειες, οι οποίες είχαν σαν στόχο να εξυπηρετήσουν τις απαιτήσεις της αγοράς των πόλεων και του εμπορίου¹³³. Οι έμποροι την περίοδο αυτή αγόρασαν δάση με σκοπό την αναδάσωση, την οικοδόμηση,

¹²⁵Ο.π.,σ.339

¹²⁶Τσιρπανλής ό.π.,σ.418

¹²⁷Ο.π.,σ.418

¹²⁸Ο.π.,σ.418

¹²⁹Ο.π.,σ.418

¹³⁰Ο.π.,σ.419

¹³¹Ντυμπύ Ζώρζ, *Τέχνη και κοινωνία τον Μεσαίωνα*, μτφ Ελευθερία Ζέη, Αθήνα 2000, σ.62

¹³²Ο.π.,σ.62-63

¹³³Τσιρπανλής ό.π.,σ.419

την εκμετάλλευση των ορυχείων, τη συντήρηση των μεταλλουργικών και υαλουργικών βιοτεχνιών και τη δημιουργία караβιών¹³⁴.

Η μεγάλη ζήτηση από τις πόλεις οδήγησε και στην ανάπτυξη των αγροτικών εμποροπανηγύρεων¹³⁵. Αυτή η ανάπτυξη ευνόησε την ανάπτυξη της οικονομίας στην ύπαιθρο, γιατί υπήρχαν οι καθαρές πηγές, οι οποίες έδιναν τη δυνατότητα στον κόσμο να πλένουν το μαλλί και τα υφάσματα¹³⁶. Τα υφάσματα, τα οποία φτιάχτηκαν ήταν πιο όμορφα και δεν ήταν τα χοντροκομμένα υφάσματα, τα οποία προορίζονταν για ντόπια χρήση¹³⁷. Αυτά τα υφάσματα τα διέθεσαν για εξαγωγή¹³⁸.

Ακόμα οι πόλεις είχαν φτιάξει ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο μπορούσαν να αναπτυχθούν και άλλες δραστηριότητες. Σε πόλεις όπως ήταν η Μπολόνια και το Παρίσι αναπτύχθηκαν μεγάλα πανεπιστήμια και έγιναν κέντρα στα οποία οι δάσκαλοι έδιναν διαλέξεις και έγραφαν βιβλία για τη θεολογία και τους νόμους¹³⁹. Το Σαλέρνο για παράδειγμα βοήθησε στη μετάδοση της αραβικής και ελληνικής επιστήμης στη δυτική Ευρώπη¹⁴⁰. Ήταν σημαντικό για τις πόλεις να διαθέτουν ένα πανεπιστήμιο ή ένα σχολείο, το οποίο θα αναγνωριζόταν στην Ευρώπη¹⁴¹.

Η ανάπτυξη των πόλεων οδήγησε και στην ανάπτυξη της διεθνούς οικονομίας¹⁴². Ο 13^{ος} αιώνας ήταν ο αιώνας στον οποίο οι αστικές πόλεις της Ευρώπης γνώρισαν μεγάλη άνθιση. Η κάθε πόλη ανέπτυξε τη δική της εμπορική δραστηριότητα και εξήγαγε τα δικά της προϊόντα. Για παράδειγμα οι πόλεις της Μεσογείου είχαν εσωτερική αγορά και εκεί κατέληγαν τα προϊόντα του Βορρά, τα οποία είχαν ως προορισμό το Βυζάντιο και τον

¹³⁴Ο.π.,σ.419

¹³⁵Ο.π.,σ.420

¹³⁶Idem

¹³⁷Idem

¹³⁸Idem

¹³⁹Erstein ό.π.,σ.109

¹⁴⁰Ο.π.,σ.109

¹⁴¹Ο.π.,σ.109

¹⁴²Nicholas ό.π.,σ.448

ισλαμικό κόσμο¹⁴³. Άλλο παράδειγμα ήταν η Βενετία, η οποία πουλούσε τις πρώτες ύλες από την κοιλάδα του Πάδου και τα προϊόντα της βόρειας Ευρώπης στο Βυζάντιο¹⁴⁴. Τα προϊόντα αυτά ήταν τα μεταξωτά υφάσματα και τα μπαχαρικά¹⁴⁵. Η Τοσκάνη και η Λομβαρδία είχαν ως βασική τους δραστηριότητα το εσωτερικό εμπόριο, το εμπόριο με την Ανατολή και είχαν σχέσεις και με τη βόρεια Ευρώπη¹⁴⁶. Πέρα από τις εμπορικές δραστηριότητες που είχαν οι πόλεις, οι πόλεις της βόρειας και της κεντρικής Ιταλίας, οι οποίες διοικούνταν από συμβούλια, είχαν το δικό τους νόμισμα, είχαν κανόνες για τις αγορές τους, είχαν διόδια και είχαν στον έλεγχο τους την αγροτική περιφέρεια¹⁴⁷.

Στην ανάπτυξη των πόλεων σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ύπαιθρος, η οποία παρείχε στις πόλεις το πλεόνασμα των προϊόντων της αγροτικής παραγωγής. Επιπλέον, η ύπαιθρος βοήθησε τη δημογραφική ανάπτυξη των πόλεων, γιατί πολλοί άνθρωποι κατέληγαν στις πόλεις¹⁴⁸. Το βασικό στοιχείο στις πόλεις του 12^{ου} αιώνα ήταν η κατοχύρωση της ελευθερίας του ατόμου¹⁴⁹. Στοιχείο, το οποίο οδήγησε σταδιακά σε μια νέα μορφή των πόλεων.

¹⁴³Ο.π.,σ.449

¹⁴⁴Ο.π.,σ.449

¹⁴⁵Ο.π.,σ.449

¹⁴⁶Ο.π.,σ.449

¹⁴⁷Ο.π.,σ.450

¹⁴⁸Γαργανάκης Κώστας, *Κοινωνική και Οικονομική ιστορία της Ευρώπης*, Πάτρα 1999, σ.56

¹⁴⁹Ο.π.,σ.56

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η ανάπτυξη των πανεπιστημίων αποτέλεσε ένα σημαντικό γεγονός του Ύστερου Μεσαίωνα. Παρά το γεγονός ότι η Ιερά Εξέταση προσπάθησε να χαράξει μια δική της πορεία για τον τρόπο εκπαίδευσης, τα πανεπιστήμια άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους και να αποτελούν πυρήνες μιας νέας πνευματικής άνθισης. Μέσω των μοναστηριακών και των επισκοπικών σχολών διαδιδόταν η μόρφωση¹⁵⁰. Στο δεύτερο μισό του 12^{ου} αιώνα οι μοναστηριακές και οι επισκοπικές σχολές παρήκμασαν. Οι μαθητές μειώθηκαν, γιατί οι επίσκοποι δεν μπορούσαν να βρουν δασκάλους για την εκπαίδευση των μαθητών¹⁵¹.

Η παρακμή αυτή οδήγησε στη δημιουργία των πανεπιστημίων. Τα πρώτα πανεπιστήμια που δημιουργήθηκαν ήταν συντεχνίες-ενώσεις (universitas) φοιτητών ή καθηγητών και είχαν έναν κύκλο μαθημάτων, το studium generale¹⁵². Τα πρώτα πανεπιστημιακά ιδρύματα δεν είχαν δικές τους εγκαταστάσεις και για αυτό το λόγο νοικιάζονταν αίθουσες για την παράδοση των μαθημάτων¹⁵³. Στις αρχές του 13^{ου} αιώνα υπήρχαν τρία studium generale. Αυτά ήταν του Παρισιού για τη θεολογία και τις ελεύθερες τέχνες, η Μπολόνια για τη νομική και το Σαλέρνο για την ιατρική¹⁵⁴. Το πανεπιστήμιο του Σαλέρνο είχε σχέσεις με τους Άραβες και την Κωνσταντινούπολη¹⁵⁵. Στη θεολογική σχολή γράφονταν οι περισσότεροι φοιτητές με αποτέλεσμα τον 12^ο αιώνα οι θεολόγοι να έχουν πολύ καλές θέσεις στην Εκκλησία¹⁵⁶. Όμως, τα πράγματα άλλαξαν και το 14^ο αιώνα οι θεολόγοι ανταγωνίζονταν τους δικηγόρους, οι οποίοι είχαν αναλάβει την διαχείριση των περιουσιών των εκκλησιών¹⁵⁷.

¹⁵⁰Berstein-Milza ό.π.,σ.202-203

¹⁵¹Τσιρπανλής ό.π.,σ.347

¹⁵²Nicholas ό.π.,σ.500

¹⁵³Ο.π.,σ.500

¹⁵⁴Ηλιάδη Αμαλία, *Το πανεπιστήμιο του Παρισιού 12^{ος}-15^{ος} αιώνας*, Τρίκαλα-Αθήνα 2003, σ.15

¹⁵⁵Δρακόπουλος ό.π.,σ.202

¹⁵⁶Nicholas ό.π.,σ.502

¹⁵⁷Ο.π.,σ.502

Έτσι, το 1200 η Ευρώπη διέθετε τέσσερα πανεπιστήμια και αυτά ήταν του Παρισιού, της Μπολόνιας, της Οξφόρδης και του Σαλέρνο¹⁵⁸. Το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης ανεξαρτητοποιείται γύρω στο 1230-1240, όταν ο Ιννοκέντιος Δ' το έθεσε υπό την προστασία του¹⁵⁹. Στη συνέχεια το 1209 ιδρύθηκε το πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ μετά τη φυγή καθηγητών από την Οξφόρδη¹⁶⁰. Το πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ και της Οξφόρδης ήταν τα δύο αγγλικά πανεπιστήμια.

Πολλά πανεπιστήμια ιδρύθηκαν στην Ιταλία και τη Γαλλία. Στην Ιταλία το 1222 ιδρύθηκε το πανεπιστήμιο της Πάδοβας, το οποίο λειτούργησε για μόλις έξι χρόνια και επανιδρύθηκε το 1260, όταν το κράτος κατάφερε να φέρει καθηγητές¹⁶¹. Στα πρώτα στάδια το πανεπιστήμιο είχε νομική σχολή και στο τέλος του 14^{ου} αιώνα διασπάστηκαν οι σχολές των ελεύθερων τεχνών και της ιατρικής από τη νομική¹⁶². Το άλλο πανεπιστήμιο που ιδρύθηκε ήταν αυτό της Φλωρεντίας, το 1321, το οποίο επανιδρύθηκε το 1348¹⁶³. Στηρίχτηκε στο πρότυπο του πανεπιστημίου της Μπολόνιας το οποίο ονομάστηκε «διδάσκαλος της Ευρώπης»¹⁶⁴. Ήταν γνωστό για τις ανθρωπιστικές του σπουδές¹⁶⁵. Στη συνέχεια το 1224 ιδρύθηκε το πανεπιστήμιο της Νεάπολης από τον Φρειδερίκο Β' με σκοπό να ανταγωνιστεί το πανεπιστήμιο της Μπολόνιας¹⁶⁶. Το πανεπιστήμιο επανιδρύθηκε το 1266¹⁶⁷.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω πολλά ήταν τα πανεπιστήμια που ιδρύθηκαν και στη Γαλλία. Πέρα από το πανεπιστήμιο του Παρισιού, το οποίο διέθετε τρεις σχολές, τη σχολή της Αγίας Γενεβιέβης, τη σχολή του αγίου Βίκτωρος και τη σχολή της Παναγίας

¹⁵⁸Ο.π.,σ.505

¹⁵⁹Berstein-Milza ό.π.,σ.205

¹⁶⁰Nicholas ό.π.,σ.505

¹⁶¹Ο.π.,σ.505

¹⁶²Ο.π.,σ.505

¹⁶³Ο.π.,σ.505

¹⁶⁴Δρακόπουλος, ό.π.,σ.202

¹⁶⁵ Nicholas ό.π.,σ.505

¹⁶⁶Berstein-Milza ό.π.,σ.205

¹⁶⁷Nicholas ό.π.,σ.506

των Παρισίων¹⁶⁸. Πανεπιστήμιο υπήρχε και στη Τουλούζη το οποίο ιδρύθηκε το 1229 από τον πάπα Γρηγόριο ΄Θ¹⁶⁹. Στόχος του πανεπιστημίου ήταν πολεμήσει την αίρεση των Καθαρών στη νότια Γαλλία¹⁷⁰. Στο πανεπιστήμιο της Τουλούζης παρέχονταν νομικές σπουδές¹⁷¹. Ένα ακόμα γνωστό πανεπιστήμιο ήταν αυτό της Ορλεάνης στο οποίο διδάσκονταν το ρωμαϊκό δίκαιο¹⁷². Άλλο ένα πανεπιστήμιο ήταν αυτό του Ανζέ το οποίο αποτελούσε κομμάτι μιας παλιάς καθεδρικής σχολής¹⁷³.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα χριστιανικά βασίλεια της Ιβηρικής Χερσονήσου είχαν το δικό τους πανεπιστήμιο. Ήταν αυτό της Βαλένθια-Βαγιαδολίδ για την πόλη της Καστίλλης¹⁷⁴. Το άλλο ήταν της Σαλαμάνκας για την περιοχή της Λεόν, το πανεπιστήμιο της Ουέσκα για την Αραγονία, αυτό της Λέριδα για την Καταλονία και της Λισαβόνας-Κοΐμπρας για την Πορτογαλία¹⁷⁵.

Πανεπιστήμια ιδρύθηκαν και στη Κεντρική Ευρώπη. Το πρώτο ήταν αυτό της Πράγας το 1347¹⁷⁶. Ιδρύθηκε από τον Κάρολο ΄Δ¹⁷⁷. Το άλλο πανεπιστήμιο το οποίο ιδρύθηκε ήταν αυτό στη Βιέννη, το 1365 από το δούκα Ροδόλφο ΄Δ της Αυστρίας¹⁷⁸. Στη συνέχεια ιδρύθηκε το πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, το 1386 και ακολούθησαν τα πανεπιστήμια της Κολονίας, το 1388 και της Ερφούρτης, το 1392¹⁷⁹. Το πανεπιστήμιο της Πράγας όπως και της Βιέννης ακολούθησαν το πρότυπο του Παρισιού, δηλαδή διέθεταν βασιλικά κολέγια και βιβλιοθήκες¹⁸⁰. Πανεπιστήμια διέθετε και η ανατολική Ευρώπη όπως ήταν

¹⁶⁸ Δρακόπουλος ό.π.,σ.205

¹⁶⁹ Nicholas ό.π.,σ.506

¹⁷⁰ Verger Jacques, *A History of the university in Europe*, London 1992, σ.54

¹⁷¹ Nicholas ό.π.,σ.506

¹⁷² Idem

¹⁷³ Idem

¹⁷⁴ Idem

¹⁷⁵ Idem

¹⁷⁶ Idem

¹⁷⁷ Idem

¹⁷⁸ Idem

¹⁷⁹ Idem

¹⁸⁰ Ο.π.,σ.507

αυτά της Κρακοβίας το 1364 και της Κεντρικής Ευρώπης το 1389¹⁸¹. Τα μαθήματα γίνονταν στα λατινικά και γι' αυτό οι φοιτητές έπρεπε να ξέρουν να διαβάζουν και να γράφουν στα λατινικά¹⁸².

Τα μαθήματα των σχολών αυτών περιελάμβαναν δύο κύκλους μαθημάτων: την τριττύα, η οποία περιελάμβανε τη γραμματική, τη ρητορική και τη διαλεκτική¹⁸³. Ο δεύτερος κύκλος μαθημάτων ήταν η τετρακτύα, ο οποίος περιελάμβανε την αριθμητική, τη γεωμετρία, τη θεωρία της μουσικής και την αστρονομία¹⁸⁴. Οι καθηγητές δεν ήθελαν την ανάμειξη του πάπα στο πρόγραμμα των μαθημάτων τους καθώς και του γραμματέα του καθεδρικού συμβουλίου της Παναγίας, ο οποίος προσπαθούσε να επιβάλει δίδακτρα για να δοθεί άδεια διδασκαλίας¹⁸⁵. Ο σκοπός του ήταν να δίνει την άδεια διδασκαλίας σε άτομα που ήθελε εκείνος¹⁸⁶. Η τακτική αυτή άλλαξε το 1200, όταν ο γραμματέας του καθεδρικού συμβουλίου αναγκάστηκε να δώσει δωρεάν άδεια διδασκαλίας σε άτομα τα οποία είχαν εγκριθεί από τους καθηγητές¹⁸⁷. Αυτό το γεγονός κατοχύρωσε το επαγγελματικό δικαίωμα των καθηγητών.

Αυτή δεν ήταν η μοναδική σύγκρουση μεταξύ των καθηγητών και του γραμματέα, γιατί το 1229 ξέσπασε μια άλλη σύγκρουση στην οποία η αιτία ήταν η άρνηση των μοναχών που δίδασκαν να συμμετέχουν σε μια απεργία. Το πρόβλημα ήταν ότι οι μοναχοί δεν είχαν υποβάλει αίτηση για την απόκτηση της άδειας διδασκαλίας και διορίζονταν απευθείας από το γραμματέα στη θεολογική σχολή¹⁸⁸. Η απεργία αυτή ωφέλησε τους δασκάλους, γιατί ο πάπας Γρηγόριος ΄Θ υποχρέωσε τους γραμματείς να έρχονται σε

¹⁸¹Ο.π.,σ.507

¹⁸²Rashdall Hastings, *The universities of Europe in the Middle Ages*, London 1895, σ.341

¹⁸³Berstein-Milza ό.π.,σ.203

¹⁸⁴Ο.π.,σ.203

¹⁸⁵ Nicholas ό.π.,σ.502

¹⁸⁶Ο.π.,σ.502

¹⁸⁷Ο.π.,σ.503

¹⁸⁸Ο.π.,σ.503

συνεννόηση με τους δασκάλους πρώτα, προτού παραχωρήσουν κάποια άδεια σε ανθρώπους που δεν είχαν σπουδάσει στη σχολή τεχνών στο Παρίσι¹⁸⁹.

Το επόμενο βήμα των καθηγητών ήταν το 1252, όταν απαγόρευσαν στους επαίτες μοναχούς να εγγραφούν στη θεολογική σχολή εφόσον δεν είχαν φοιτήσει πρώτα στο Παρίσι¹⁹⁰. Οι καθηγητές οργάνωσαν πάλι το 1253 μια απεργία στην οποία και πάλι οι μοναχοί αρνήθηκαν να λάβουν μέρος¹⁹¹. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι στη σχολή της θεολογίας τις δώδεκα από τις δεκαπέντε θέσεις κατείχαν οι εκπρόσωποι των επαιτικών ταγμάτων και οι μοναχοί¹⁹². Τα επαιτικά τάγματα ήταν αυτά των Δομινικανών και των Φραγκισκανών, τα οποία παρείχαν μεγάλη βοήθεια στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα¹⁹³. Οι καθηγητές πέτυχαν το σκοπό τους, αφού το 1255 ο πάπας δέχτηκε την απόφαση των καθηγητών, να εξετάζονται πρώτα οι μοναχοί από τους καθηγητές των τεχνών και μετά να γίνονται δεκτοί στη θεολογική σχολή¹⁹⁴. Βέβαια, παρά την απόφαση αυτή και πάλι οι μοναχοί συνέχιζαν να επικρατούν στη σχολή¹⁹⁵.

Όσον αφορά την εγγραφή των φοιτητών στις σχολές απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η πιο πρόσφατη βαθμολογία τους¹⁹⁶. Οι σχολές είχαν τη δική τους οργάνωση, για παράδειγμα η σχολή των τεχνών ήταν χωρισμένη σε τέσσερα «έθνη», το αγγλικό το οποίο περιελάμβανε τους Γερμανούς και τους Σκανδιναβούς, το νορμαδικό, το πικαρδικό και το γαλλικό το οποίο περιελάμβανε τους Γάλλους που δεν είχαν καταγωγή από την Πικαρδία ή τη Νορμανδία, τους Ιταλούς και τους Ίβηρες που ζούσαν στο Παρίσι¹⁹⁷. Το καθένα από τα «έθνη» είχε τη δική του σφραγίδα και μια συλλογική ψήφο ενώ οι σχολές του κανονικού δικαίου, της ιατρικής και της θεολογίας είχαν από μια¹⁹⁸. Τα «έθνη»

¹⁸⁹Ο.π.,σ.503

¹⁹⁰Ο.π.,σ.503

¹⁹¹Ο.π.,σ.503

¹⁹²Ο.π.,σ.503

¹⁹³Τσιρπανλής ό.π.,σ.346

¹⁹⁴ Nicholas ό.π.,σ.503

¹⁹⁵Ο.π.,σ.503

¹⁹⁶Ο.π.,σ.503

¹⁹⁷Ο.π.,σ.504

¹⁹⁸Ο.π.,σ.504

υπήρχαν και εκτός από το πανεπιστήμιο του Παρισιού και στα πανεπιστήμια της Πράγας, της Βιέννης, της Γλασκώβης και του Αγίου Ανδρέα¹⁹⁹. Στο μέσο του 13^{ου} αιώνα ο ρέκτορας έγινε ο επικεφαλής του πανεπιστημίου ενώ ο ρόλος του γραμματέα του καθεδρικού συμβουλίου της Παναγίας του Παρισιού ήταν πλέον διακοσμητικός²⁰⁰. Ο πρόεδρος των καθηγητών ήταν ο κοσμήτορας, ο οποίος ήταν ο παλαιότερος καθηγητής της σχολής²⁰¹.

Η ανάπτυξη των πανεπιστημίων συνέβαλε στη δημιουργία νέων ιδεών. Τα πανεπιστήμια άρχισαν να αποκτούν την αυτονομία τους με πρώτο το πανεπιστήμιο του Παρισιού. Η ένωση των καθηγητών και των φοιτητών δεν είχε καμία οργάνωση²⁰². Οι καθηγητές λογοδοτούσαν στον καγκελάριο, ο οποίος είχε δικαίωμα να φυλακίσει ή να τιμωρήσει όποιον ήθελε²⁰³. Η ένωση των καθηγητών αναγνωρίστηκε στο δεύτερο μισό του 12^{ου} αιώνα²⁰⁴.

Και στα υπόλοιπα πανεπιστήμια της Ευρώπης η αυτονομία προχώρησε όπως ήταν αυτό της Οξφόρδης, διότι λόγω της μεγάλης απόστασης από το εκκλησιαστικό κέντρο ήταν δύσκολο να πραγματοποιείται έλεγχος από τον επίσκοπο²⁰⁵. Ο επίσκοπος είχε διορίσει έναν εκπρόσωπό του, τον οποίο ονόμασε καγκελάριο, αλλά εκείνος δεν διέθετε καμία εξουσία για να ελέγχει το πανεπιστήμιο²⁰⁶. Οι φοιτητές ήταν χωρισμένοι σε «έθνη», στο «έθνος» των Βορείων και στο «έθνος» των Νοτίων²⁰⁷. Και σε αυτή την περίπτωση το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης ήταν χωρισμένο σε σχολές σύμφωνα με το πρότυπο του Παρισιού.

¹⁹⁹ Verger ό.π.σ.59

²⁰⁰ Ο.π.,σ.504

²⁰¹ Τσιρπανλής ό.π.,σ.366

²⁰² Ο.π.,σ.363

²⁰³ Ηλιάδη ό.π.,σ.36

²⁰⁴ Ο.π.,σ.39

²⁰⁵ Τσιρπανλής ό.π.,σ.368

²⁰⁶ Ο.π.,σ.368

²⁰⁷ Ο.π.,σ.370

Αυτονομία διέθετε και το πανεπιστήμιο της Μπολόνιας αν και το 1219 ο πάπας Ονώριος Γ' προσπάθησε να το θέσει υπό τον έλεγχο του²⁰⁸. Η προσπάθεια του αυτή είχε ως αποτέλεσμα οι νέοι διδάκτορες να πρέπει να ζητούν άδεια διδασκαλίας από τον αρχιδιάκονο της πόλης²⁰⁹. Το μέτρο ήταν τελείως τυπικό, γιατί ουσιαστικά οι καθηγητές ήταν αυτοί που πάλι παραχωρούσαν τις άδειες. Βέβαια, στο συγκεκριμένο πανεπιστήμιο δεν διδασκόταν η θεολογία, αλλά το δίκαιο²¹⁰.

Η δημιουργία των πανεπιστημίων έδωσε τη διέξοδο σε πολλούς ανθρώπους να γραφτούν στα πανεπιστήμια και να παρακολουθήσουν τα μαθήματα που προσφέρονταν. Οι φοιτητές περνούσαν μεγάλο μέρος της ζωής τους στα πανεπιστήμια, αφού η φοίτηση ξεκινούσε από την ηλικία των δεκαπέντε χρόνων²¹¹. Οι φοιτητές ήταν στην ευθύνη ενός από τους ανώτερους καθηγητές²¹². Τα μαθήματα τα οποία διδάσκονταν ήταν τα λατινικά, η γραμματική και η ρητορική είχαν περιοριστεί, αλλά είχε αυξηθεί η διδασκαλία της λογικής²¹³. Η παράδοση των μαθημάτων ήταν προφορική, τα βιβλία τους ήταν πολύ ακριβά και πολλές φορές οι φοιτητές έπρεπε να πληρώνουν τους καθηγητές τους²¹⁴. Μετά την πάροδο των τεσσάρων ή πέντε ετών οι φοιτητές ήταν έτοιμοι να δώσουν εξετάσεις και να πάρουν το πτυχίο τους²¹⁵. Ύστερα από την απόκτηση του πρώτου πτυχίου τους για περίπου δύο χρόνια έκαναν παραδόσεις, βοηθώντας ουσιαστικά τον καθηγητή²¹⁶. Μετά από αυτό το διάστημα οι φοιτητές έδιναν εξετάσεις για να αποκτήσουν το τίτλο του «μάστορα»²¹⁷. Πολλοί από τους φοιτητές σταματούσαν τις σπουδές τους και δεν αποκτούσαν μεταπτυχιακό δίπλωμα ή διδακτορικό, αφού

²⁰⁸Ο.π.,σ.371

²⁰⁹Ο.π.,σ.371

²¹⁰Ο.π.,σ.371

²¹¹ Nicholas ό.π.,σ.507

²¹²Ο.π.,σ.507

²¹³Ο.π.,σ.507

²¹⁴Berstein-Milza ό.π.,σ.205

²¹⁵Nicholas ό.π.,σ.507

²¹⁶Ο.π.,σ.507

²¹⁷Ο.π.,σ.507

απαιτούνταν πολλά χρόνια φοίτησης για την απόκτηση του²¹⁸. Η συνέχιση των σπουδών δεν ήταν κάτι εύκολο, γιατί οι φοιτητές χρειαζόντουσαν χρήματα για βιβλία. Οι οικογένειες των φοιτητών ήταν άνθρωποι με μεσαίο εισόδημα και η μόρφωση ήταν το μοναδικό μέσο το οποίο διέθεταν για να ανέλθουν κοινωνικά²¹⁹. Οι φοιτητές είχαν ανάγκη τη βοήθεια των οικογενειών τους και επειδή πολλοί από αυτούς δεν κατάγονταν από την πόλη στην οποία σπούδαζαν έμεναν σε πανδοχεία και ξενώνες. Υπήρχαν και ευεργέτες οι οποίοι φρόντιζαν να συντηρήσουν τους ξενώνες, για να βοηθήσουν και τους φτωχούς σπουδαστές²²⁰.

Εκτός από το θέμα της διαμονής το οποίο ήταν ένα πρόβλημα σοβαρό για τους σπουδαστές, ένα άλλο θέμα που αντιμετώπιζαν τα πανεπιστήμια ήταν αυτό της φοιτητικής βίας. Ο Φίλιππος Β' Αύγουστος, το 1200, έφτιαξε ένα χάρτη δικαιωμάτων σύμφωνα με τον οποίο ο βασιλικός κοσμήτορας μπορούσε να συλλάβει έναν κληρικό σε περίπτωση που είχε διαπράξει κάποια εγκληματική ενέργεια²²¹. Όμως όφειλε να τον παραδώσει στις εκκλησιαστικές αρχές²²². Το 1205 αποφασίστηκε από την εκκλησία η παράδοση αυτών των κληρικών στις βασιλικές αρχές για την επιβολή και άλλης τιμωρίας²²³.

Η ανάπτυξη των πανεπιστημίων επέφερε σημαντικές αλλαγές και στις ιδέες που άρχισαν να διδάσκονται στα πανεπιστήμια. Η φιλοσοφία και η θεολογία διδάσκονταν πολύ προσεκτικά, γιατί δεν επιτρεπόταν η διάδοση ιδεών όπως ήταν αυτές του Αριστοτέλη. Η προσπάθεια που έγινε ήταν να δημιουργηθεί ένα σύστημα σύμφωνα με το οποίο θα συνδυαζόταν η αριστοτελική άποψη με τη χριστιανική. Ο Μέγας Αλβέρτος, ο οποίος υπήρξε καθηγητής και μέλος του δομινικανού τάγματος, μελετώντας τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη προσπάθησε να την κάνει προσιτή στην εκκλησία²²⁴. Όμως,

²¹⁸Ο.π.,σ.508

²¹⁹Ο.π.,σ.509

²²⁰Ο.π.,σ.509

²²¹Ο.π.,σ.510

²²²Ο.π.,σ.510

²²³Ο.π.,σ.510

²²⁴Berstein-Milza ό.π.,σ.208

αυτός που πραγματικά βοήθησε να μπει ο Αριστοτέλης στη ζωή της εκκλησίας ήταν ο μαθητής του Θωμάς Ακινάτης²²⁵. Ο Θωμάς Ακινάτης υποστήριζε ότι η φιλοσοφία και η επιστήμη δεν έθεταν σε κίνδυνο την Πίστη, αλλά ότι ανάμεσα τους υπάρχει μια αρμονική σχέση²²⁶. Ο Ακινάτης δεν ενστερνιζόταν τη «διπλή αλήθεια» του Αβερόη, δηλαδή ότι κάποια πράγματα σχετικά με τη φιλοσοφία αληθεύουν και την ίδια στιγμή είναι ψεύτικα, όταν σχετίζονται με τη θρησκεία²²⁷. Βέβαια, η «διπλή αλήθεια» είχε ως συνέπεια να δημιουργηθεί μια ομάδα Λατίνων Αβεροϊστών και να καταδικαστούν τα έργα του Αριστοτέλη από την εκκλησία²²⁸. Το 1259 συνθέτει ένα μέρος από τα σχόλια για τον Αριστοτέλη και τις πραγματείες του «Summa contra Gentiles» (Σύνοψη κατά των Εθνικών) και «Summa Theologica» (Θεολογική Σύνοψη)²²⁹. Το έργο του δεν ολοκληρώθηκε εξαιτίας του γεγονότος ότι αφοσιώθηκε στη διδασκαλία της φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Παρισιού. Ο θάνατος ανέκοψε τη πορεία του Θωμά Ακινάτη, πέθανε μόλις στα πενήντα του χρόνια²³⁰. Οι ιδέες του Θωμά Ακινάτη καταδικάστηκαν από τον επίσκοπο Ταμπιέ και τη Θεολογική Σχολή το 1277 και ακριβώς το ίδιο συνέβη και στα έργα των αβεροϊστών στο τέλος του 13^{ου} αιώνα²³¹. Ο Ακινάτης κατάφερε να ενώσει τη φιλοσοφία και τη θεολογία και ποτέ δεν υποτίμησε τη μια ή την άλλη, αλλά τις αντιμετώπιζε ισοδύναμα, παίζοντας η καθεμία το ρόλο της.

Ο Αριστοτέλης δεν αντιμετωπίστηκε αρνητικά από όλους, αλλά υπήρξαν και λόγιοι που αποδέχτηκαν τις απόψεις του όπως ήταν ο William της Auvergne, ο οποίος ήταν θεολόγος και ο Robert Grosseteste²³². Ο Robert Grosseteste ανέπτυξε μια μέθοδο κατά την οποία έδειξε την επίδραση που έχει ο Αριστοτέλης στο φυσικό κόσμο²³³. Ήταν γνώστης της ελληνικής γλώσσας και αυτό του έδωσε το πλεονέκτημα να μπορεί να

²²⁵Ο.π.,σ.208

²²⁶Τσιρπανλής ό.π.,σ.373

²²⁷Ηλιάδη ό.π.,σ.63

²²⁸Ο.π.,σ.63

²²⁹Τσιρπανλής ό.π.,σ.374

²³⁰Ο.π.,σ.374

²³¹Berstein-Milza ό.π.,σ.209

²³²Ηλιάδη ό.π.,σ.65

²³³Ο.π.,σ.65

μελετά τον Αριστοτέλη απευθείας²³⁴. Ο Ρογήρος Βάκων υπήρξε μαθητής του Robert Grosseteste. Σπούδασε στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και στη συνέχεια πήγε στο Παρίσι. Ήταν απογοητευμένος από τη διδασκαλία που γινόταν στο πανεπιστήμιο του Παρισιού, γιατί αυτό που ζητούσε ήταν να διδάσκεται πρώτα η φιλολογία με σκοπό να αποφεύγονται οι κακές μεταφράσεις των κειμένων και οι μαθητές να έρχονται σε επαφή με τα πρωτότυπα έργα²³⁵. Στη συνέχεια πίστευε ότι ήταν απαραίτητα τα μαθηματικά και η γνώση των φυσικών φαινομένων²³⁶. Τέλος απαραίτητη ήταν η εκπαίδευση στον πειραματισμό, αλλά το βασικότερο όλων παρέμεινε η θεολογία²³⁷. Το τέλος του ήταν άσχημο, γιατί οι ιδέες του προκάλεσαν άσχημες αντιδράσεις και κατέληξε να φυλακιστεί²³⁸. Το έργο του για μεγάλο χρονικό διάστημα είχε ξεχαστεί και πέρασε ένα μεγάλο διάστημα για να έρθει πάλι στην επιφάνεια.

²³⁴Ο.π.,σ.65

²³⁵Τσιρπανλής ό.π.,σ.380

²³⁶Ο.π.,σ.380

²³⁷Ο.π.,σ.380

²³⁸Ο.π.,σ.380

«Ο ΜΑΥΡΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ»

Ο «Μαύρος θάνατος» ή «Μεγάλη Πανώλη» ή «Μαύρη Πανούκλα» ήταν μια από τις πιο μολυσματικές ασθένειες που γνώρισε η δυτική Ευρώπη. Μια ασθένεια, η οποία κατέστρεψε όλες τις περιοχές στις οποίες εμφανίστηκε. Η Ευρώπη, η Ασία και η Αφρική δέχτηκαν σφοδρό πλήγμα. Ήταν μια από τις μεγαλύτερες μάστιγες που γνώρισε η ανθρωπότητα. Το όνομά της, «Μαύρος Θάνατος», το πήρε από τα σημάδια, τα οποία εμφανίζονταν στο δέρμα²³⁹.

Επρόκειτο για μια ασθένεια των τρωκτικών, η οποία μπορούσε να προσβάλει τους ανθρώπους. Η μετάδοση της νόσου γινόταν από τα τρωκτικά και τους ψύλλους και από το βάκιλο της πανώλης, που ήταν γνωστός με το όνομα *Yersinia pestis*²⁴⁰. Υπάρχουν 3 είδη πανώλης: το πρώτο είναι η ποικιλία «orientalis», η οποία βρίσκεται σήμερα στην Ανατολή και στην Αμερική και από αυτήν είχε αρχίσει η τρίτη πανδημία στην Κίνα στα τέλη του 19^ο αιώνα²⁴¹. Η δεύτερη ποικιλία είναι η «medievalis» και υπάρχει στην Κεντρική Ασία και από αυτήν άρχισε η πανδημία του 1347²⁴². Το τρίτο είδος είναι η «antiqua» και η συγκεκριμένη βρίσκεται στις Μεγάλες Λίμνες της Αφρικής και από αυτήν ξεκίνησε η πανδημία που έγινε την εποχή του Ιουστινιανού²⁴³.

Η βουβωνική πανώλη, η οποία αναφέρεται στους πρησμένους λεμφαδένες ήταν μια ασθένεια των τρωκτικών. Στη διάδοση της πανώλης καθοριστικό ρόλο έπαιξαν δυο είδη αρουραίων και αυτά ήταν ο καφέ αρουραίος και ο μαύρος αρουραίος²⁴⁴. Οι αρουραίοι αυτοί είχαν πάνω τους ψύλλους, οι οποίοι δάγκωναν τους μολυσμένους αρουραίους και μετέφεραν το βάκιλο της πανώλης²⁴⁵. Ο βάκιλος παρέμεινε στον οργανισμό του ψύλλου και με ένα δάγκωμα τον μετέφερε στον άνθρωπο. Στη βουβωνική πανώλη ο άνθρωπος

²³⁹Hecker J.F.C,*Epidemics of the Middle Ages*,μτφB.G.Babington, Λονδίνο 1859,σ.2

²⁴⁰Κωστής Κώστας, *Στον καιρό της πανώλης εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου 14^ο-19^ο αιώνας*, Ηράκλειο 1995, σ.32

²⁴¹Idem

²⁴²Idem

²⁴³Idem

²⁴⁴Idem

²⁴⁵Cartwright Frederick, *Disease and History*, Νέα Υόρκη 1972,σ.30

μπορούσε να μολυνθεί, όταν οι ψύλλοι πήγαιναν από τα τρωκτικά στον άνθρωπο ή από άνθρωπο σε άνθρωπο²⁴⁶.

Ο μαύρος αρουραίος, γνωστός με το όνομα *Rattus rattus*, ο οποίος προερχόταν από τις Ινδίες, βρέθηκε τον ύστερο Μεσαίωνα στα λιμάνια και τις πόλεις της Ευρώπης²⁴⁷. Ο συγκεκριμένος αρουραίος ήταν ιδιαίτερα φιλικός με τον άνθρωπο και προτιμούσε να ζει σε σπίτια ή καράβια, διότι διέθετε και αναρριχητικές ικανότητες, πράγμα το οποίο δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για την μετάδοση της πανώλης²⁴⁸.

Από την άλλη πλευρά, ο καφέ αρουραίος, γνωστός με το όνομα *Rattus norvegicus* εμφανίστηκε στην Ευρώπη τον 18^ο αιώνα από τη Ρωσία²⁴⁹. Ο αρουραίος αυτός δεν είναι φιλικός με τον άνθρωπο και ζει στην ύπαιθρο και σε κατοικημένες περιοχές, αλλά όχι κοντά στους ανθρώπους. Πιστεύεται ότι ο μαύρος αρουραίος είναι πιο ανθεκτικός στην πανώλη και θα μπορούσε να θεωρηθεί υπεύθυνος για τη διάδοση της ασθένειας στους ανθρώπους. Βέβαια, πιστεύεται ότι ο μαύρος αρουραίος δεν μπορεί να εμφανίστηκε στον ύστερο μεσαίωνα, αλλά πολύ νωρίτερα ήδη στην πρώτη πανδημία που συνέβη την εποχή του Ιουστινιανού, δηλαδή κατά τον πρώιμο μεσαίωνα²⁵⁰.

Ήταν μια πολύ σοβαρή ασθένεια, η οποία άφησε πίσω της πάρα πολλά θύματα. Όταν κάποιος μολυνόταν από την πανούκλα εμφάνιζε στα χέρια και το πρόσωπό του διάφορα σημάδια, τα οποία εμφανίζονταν είτε μεμονωμένα είτε πολλά μαζί²⁵¹. Η πανώλη στον άνθρωπο προκαλούσε πρησμένους λεμφαδένες, αδένες, οι οποίοι εμφανίζονταν στη βουβωνική χώρα, στη μασχάλη και το λαιμό²⁵². Όλα αυτά προκαλούσαν υψηλό πυρετό και επέφεραν το θάνατο λόγω της σηψαιμίας²⁵³. Εμφανίζονταν σπυριά στους μηρούς και

²⁴⁶Ο.π.,σ.30

²⁴⁷Κωστής, ό.π.,σ.39

²⁴⁸Ο.π.,σ.39

²⁴⁹Ο.π.,σ.39

²⁵⁰Ο.π.,σ.40

²⁵¹Hecker ό.π.,σ.3

²⁵²Cartwright ό.π.,σ.30

²⁵³Ο.π.,σ.30

στους βραχίονες. Τα σπυριά αυτά μόλυναν όλο το σώμα με αποτέλεσμα ο ασθενής να φτύνει αίμα. Η συνεχής αιμόπτυση οδηγούσε στο θάνατο²⁵⁴.

Αυτή ήταν η μια μορφή πανώλης, υπήρχαν και άλλες δύο μορφές, οι οποίες ήταν και αυτές επικίνδυνες. Η μια ήταν η σηψαιμική στην οποία ο θάνατος ερχόταν, πριν ακόμα εκδηλωθεί το πρήξιμο των λεμφαδένων²⁵⁵. Η άλλη μορφή ήταν η πνευμονική στην οποία τα συμπτώματα ήταν ίδια με αυτά της πνευμονίας²⁵⁶. Και οι τρεις αυτές μορφές της πανώλης μπορούσαν να εμφανιστούν και μαζί και χωριστά, αλλά η τρίτη μορφή της πανώλης, η πνευμονική πανώλη, μπορούσε να μεταφερθεί από άνθρωπο σε άνθρωπο χωρίς να υπάρξει μετάδοση από αρουραίο ή ψύλλο²⁵⁷. Το πρόβλημα με αυτή τη μορφή της πανώλης ήταν η αναπνοή και το πτύελο του ασθενούς, τα οποία περιείχαν το βάκιλο της πανώλης²⁵⁸. Μόλις ο ασθενής μιλούσε ή έβηχε ή φτερνιζόταν μετέδιδε παντού το βάκιλο. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η πανώλη να μεταφέρεται γρήγορα από τον έναν άνθρωπο στον άλλο και να υπάρχει μια ραγδαία εξάπλωση της νόσου. Οι νοσούντες μετέφεραν την ασθένεια σε όλους αυτούς που βρίσκονταν κοντά τους είτε γιατί ήταν συγγενείς είτε γιατί ήταν φίλοι. Η μετάδοση της ασθένειας μπορούσε να γίνει ακόμα και με τη χρήση αντικειμένων, τα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί από τους αρρώστους, από τα ρούχα τους ή από τα στρώματα που κοιμόντουσαν.

Η πανώλη εμφανίστηκε μια φορά την εποχή του Ιουστινιανού, το 540-590, η επόμενη φορά που συναντάμε την πανώλη ήταν το 1346-1361, ο μαύρος θάνατος, όπως ονομάστηκε και το 1665-1666 και προκάλεσε τη Μεγάλη Πανώλη του Λονδίνου²⁵⁹. Η πανώλη που μόλυνε το Βυζάντιο το 540 ξεκίνησε από τη μετάδοση από τον αρουραίο στον ψύλλο και στη συνέχεια στον άνθρωπο και το ίδιο συνέβη και το 1665²⁶⁰.

²⁵⁴ Λάζος Χρήστος, *Η πανώλη και ο χορός του θανάτου*, Αθήνα 2001, σ.19

²⁵⁵ Cartwright ό.π.,σ.31

²⁵⁶ Idem

²⁵⁷ Idem

²⁵⁸ Idem

²⁵⁹ Idem

²⁶⁰ Idem

Η πανώλη εξαπλώθηκε πολύ γρήγορα και όπως ήδη έχει αναφερθεί εμφανίστηκε για πρώτη φορά την εποχή του Ιουστινιανού και συνέχισε την πορεία της. Το 1347 πάρα πολλές χώρες επλήγησαν από την ορμή της. Οι χώρες που επλήγησαν ήταν η Σικελία, η Ιταλία και η νότια Γαλλία. Στη συνέχεια έφτασε και στην Ολλανδία, τη Γαλλία, την Αγγλία, τη Γερμανία και την Πολωνία και φυσικά από την καταστροφική της πορεία δεν γλίτωσε ούτε και η Ρωσία. Στα χρόνια που ακολούθησαν η πανώλη ήταν σε ύφεση για να εμφανιστεί ξανά το 1357. Η πανώλη χτύπησε ξανά τη Φλωρεντία, το 1359 και το 1360 χτύπησε την Αβινιόν²⁶¹.

Η πανούκλα από όποια χώρα κι αν πέρασε έφερε το θάνατο και δεν υπήρχε κανένας τρόπος για να σταματήσει η καταστροφική της πορεία. Στη Φλωρεντία η πανώλη επηρέασε τους πνεύμονες, προκάλεσε υψηλό πυρετό και φτύσιμο αίματος²⁶². Αρχικά προκάλεσε αιμορραγία στη μύτη. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και στην Ανατολή. Εκεί οι ασθενείς εμφάνισαν όγκους στο σώμα τους, οι οποίοι διέφεραν στο μέγεθος. Τα σημάδια αυτά εμφανίζονταν σε όλα τα μέρη του σώματος, στα χέρια, στους μηρούς ή και σε άλλα σημεία είτε μόνα τους είτε πολλά μαζί²⁶³. Ο θάνατος επερχόταν σε τρεις ημέρες, κάποιιοι ίσως και λίγο πιο σύντομα. Η ασθένεια εξαπλωνόταν με ταχύτατους ρυθμούς. Η ασθένεια δεν μόλυνε μόνο τους ανθρώπους, αλλά και τα ζώα²⁶⁴.

Η Γερμανία αντιμετώπισε το ίδιο φαινόμενο με τα ίδια σημάδια, αλλά η θνησιμότητα δεν ήταν τόσο αυξημένη σε σύγκριση με αυτό που συνέβη στις άλλες χώρες, όπου η πανώλη σκόρπισε το θάνατο χωρίς να κάνει διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων²⁶⁵.

Στην Αυστρία και τη Βιέννη οι άνθρωποι που προσβλήθηκαν από τη νόσο εμφάνισαν τα σημάδια και οι άνθρωποι πέθαιναν σε τρεις μέρες²⁶⁶.

Η Γαλλία, η οποία ήρθε και αυτή αντιμέτωπη με την ασθένεια της πανώλης, γνώρισε μια μεγάλη καταστροφή. Η πανώλη στη Γαλλία έφτασε από την Αβινιόν και αποδείχτηκε

²⁶¹Λάζος ό.π.,σ.17

²⁶²Hecker ό.π.,σ.4

²⁶³Ο.π.,σ.5

²⁶⁴Ο.π.,σ.5

²⁶⁵Ο.π.,σ.6

²⁶⁶Ο.π.,σ.6

καταστροφικότερη από ό,τι στη Γερμανία. Οι άνθρωποι που νόσησαν εμφάνισαν πρησμένους αδένες και πέθαναν σε δυο ή τρεις μέρες²⁶⁷.

Η επόμενη χώρα στην οποία εμφανίστηκε η πανώλη ήταν η Αγγλία. Χτύπησε στο Ντόρσετ, το Ντεβόν, το Σόμερσετ, το Μπρίστολ, το Γκλόστερ, την Οξφόρδη και το Λονδίνο²⁶⁸. Τα συμπτώματα ήταν τα ίδια με αυτά που υπήρχαν και στην Αβινιόν, δηλαδή αιμόπτυση, σημάδια στο σώμα και εμετό με αίμα²⁶⁹. Οι ασθενείς πέθαιναν πολύ γρήγορα, μέσα σε 12 ώρες ή σε δυο μέρες το αργότερο. Όλα αυτά τα σημάδια ήταν τα αναγνωριστικά σημεία για έναν επερχόμενο θάνατο. Σε κάποιες περιπτώσεις οι ασθενείς είχαν καταφέρει να σωθούν εξαιτίας του γεγονότος ότι άνοιγαν με τομή τα σημάδια που υπήρχαν στο σώμα των ασθενών. Αυτή η τομή προκαλούσε πυορροΐα και αυτός ήταν ένας τρόπος που έσωσε τη ζωή πολλών ασθενών²⁷⁰. Η μετάδοση της ασθένειας ήταν πάρα πολύ εύκολη, γιατί οτιδήποτε είχε αγγίξει κάποιος που ήταν άρρωστος μόλυνε και τους υγιείς. Πιστευόταν ότι και τα μάτια του ασθενούς ήταν πηγή μετάδοσης της ασθένειας, το θεωρούσαν σαν μια δαιμονική επίκληση²⁷¹.

Η πανώλη μετά την Αγγλία μεταδόθηκε στη Νορβηγία. Εκεί εμφανίστηκε με τη μορφή της αιμόπτυσης. Η μεταφορά στη Νορβηγία έγινε από τους ναυτικούς, οι οποίοι ταξίδευαν σε πολλά μέρη και πέθαιναν στα καράβια²⁷². Έφταναν στις ακτές, όπου πέθαινε και ο τελευταίος άνθρωπος από το πλήρωμα.

Στην Πολωνία οι ασθενείς υπέφεραν από αιμόπτυση και πέθαιναν σε λίγες μέρες²⁷³.

Η Ρωσία δεν κατάφερε να γλιτώσει από τη μανία της αρρώστιας. Στη Ρωσία ήρθε από τη νότια Ευρώπη²⁷⁴. Όπως και αλλού έτσι και στη Ρωσία τα συμπτώματα ήταν τα ίδια. Και εδώ οι ασθενείς είχαν εμφανίσει πυρετό, πόνους στους ώμους και την πλάτη²⁷⁵. Και

²⁶⁷Ο.π.,σ.6

²⁶⁸Ο.π.,σ.7

²⁶⁹Ο.π.,σ.6

²⁷⁰Ο.π.,σ.7

²⁷¹Ο.π.,σ.7

²⁷²Ο.π.,σ.7

²⁷³Ο.π.,σ.7

²⁷⁴Ο.π.,σ.8

²⁷⁵Ο.π.,σ.8

εδώ υπήρχε αιμόπτυση, πρήξιμο του λεμφαδένα στο λαιμό, στη μασχάλη και στη βουβωνική χώρα.

Όλες οι χώρες ήρθαν αντιμέτωπες με την πανώλη και τα αποτελέσματα ήταν οδυνηρά για όλο τον κόσμο. Πάρα πολλοί άνθρωποι χάθηκαν από την ασθένεια αυτή και καμία θεραπεία δεν ήταν ικανή να την αντιμετωπίσει και να λύσει το πρόβλημα, το οποίο είχε εξελιχθεί σε μάλιστα, που χτυπούσε αδιακρίτως τους ανθρώπους.

Κανείς δεν μπορούσε να εξηγήσει από πού προερχόταν αυτή η ασθένεια, από πού ξεκίνησε και τι μπορούσε να γίνει για να αντιμετωπιστεί.

Τη χρονιά του 1333, δηλαδή 15 χρόνια, πριν εμφανιστεί η πανώλη στην Ευρώπη, παρατηρήθηκαν κάποια περίεργα γεγονότα, τα οποία φαίνεται ότι ξεκίνησαν από την Κίνα²⁷⁶. Αυτό το οποίο παρατηρήθηκε ήταν μια ξηρασία συνοδευόμενη από έναν λιμό. Ακόμη ακολούθησαν σφοδρές πλημμύρες από τις οποίες χάθηκαν πάρα πολλοί άνθρωποι. Στις διάφορες περιοχές της Κίνας συνέβη και από ένα περίεργο φαινόμενο στη φύση, που ήταν αδύνατο να εξηγηθεί. Τέτοια παραδείγματα ήταν: το βουνό Tsinscheau έπεσε, στο Tehe εμφανίστηκε μια ξηρασία από την οποία δημιουργήθηκε η πανώλη και φαίνεται να σκότωσε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού²⁷⁷. Άλλο παράδειγμα ήταν οι περιοχές Haukouang και Ho-nan στις οποίες υπήρχε ξηρασία για διάστημα πέντε μηνών. Εμφανίστηκε ένα σμήνος ακριδών, οι οποίες κατέστρεψαν τη βλάστηση και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επέλθει λιμός και στη συνέχεια να εμφανιστεί και η ασθένεια²⁷⁸.

Κάποια από αυτά τα περίεργα φαινόμενα που παρατηρήθηκαν στην Κίνα φαίνεται να παρουσιάστηκαν και στη βόρεια Γαλλία²⁷⁹. Πολλές καταιγίδες φαίνεται να σημειώθηκαν στη Γαλλία. Το 1333 έγινε μια έκρηξη στο ηφαίστειο της Αίτνας²⁸⁰. Οι πλημμύρες, τα σμήνη των ακριδών, οι σεισμοί, οι οποίοι διαρκούσαν πολλές μέρες, συμπεριλαμβάνονται στα ασυνήθιστα φαινόμενα με τα οποία είχαν έρθει αντιμέτωπες πολλές περιοχές, αρχικά στην Κίνα και στη συνέχεια και αλλού. Στη Γαλλία

²⁷⁶Ο.π.,σ.11

²⁷⁷Ο.π.,σ.11

²⁷⁸Ο.π.,σ.12

²⁷⁹Ο.π.,σ.12

²⁸⁰Ο.π.,σ.12

δημιουργήθηκε πρόβλημα με τη σοδειά²⁸¹. Στη περιοχή του Ρήνου και στη Γαλλία υπήρχαν πολλές πλημμύρες. Στην Αίγυπτο και τη Συρία γίνονταν καταστροφικοί σεισμοί, αλλά στην Ευρώπη οι καταστροφές αυτές ήρθαν αργότερα²⁸². Για παράδειγμα στην Κύπρο ένας σεισμός τάραξε το νησί, ο οποίος δεν ήταν μόνος του, αλλά ακολούθησε και ένας τυφώνας²⁸³. Φυσικά το νησί δεν ξέφυγε από τη μανία της πανώλης, η οποία προχώρησε και μεταφέρθηκε από χώρα σε χώρα.

Το γεγονός ότι δημιουργούνταν φλεγμονή στους πνεύμονες δείχνει ότι επρόκειτο για μια μόλυνση στην ατμόσφαιρα, η οποία επηρέαζε τους πνεύμονες και πιθανότατα να ήταν αυτή η αιτία από την οποία ξεκίνησε η πανώλη και εξαπλώθηκε σε όλες τις χώρες της Ευρώπης και όχι μόνο²⁸⁴.

Οι σεισμοί του 1347 απελευθέρωσαν δηλητηριώδη αέρια στην ατμόσφαιρα, τα οποία προκάλεσαν το φαινόμενο της πανώλης²⁸⁵. Η Ελλάδα, η Ιταλία και πολλές πόλεις της Ιταλίας γνώρισαν καταστροφικούς σεισμούς και πολλοί άνθρωποι χάθηκαν εξαιτίας τους. Η πανώλη περνούσε από τη μια περιοχή στην άλλη απίστευτα γρήγορα και εύκολα και εξαπλώθηκε σε όλο τον κόσμο. Κανείς δεν γλίτωνε από την ξέφρενη πορεία της.

Δεν ήταν μόνο η μολυσμένη ατμόσφαιρα που έκανε δύσκολα τα πράγματα, αλλά το γεγονός ότι η πανώλη περνούσε από άνθρωπο σε άνθρωπο στους δρόμους, όπου ταξίδευαν και στα λιμάνια της Μεσογείου. Από την Κίνα ακολουθώντας το δρόμο των караβανιών πέρασε στα βόρεια της Κασπίας Θάλασσας και μέσα από την Κεντρική Ασία²⁸⁶. Τα καράβια, τα οποία έπαιρναν την παραγωγή της Ανατολής και την πήγαιναν στην Κωνσταντινούπολη, η οποία ήταν το κέντρο του εμπορίου και αποτελούσε το σύνδεσμο της Ασίας, της Ευρώπης και της Αφρικής, έκαναν εύκολη τη μετάδοση της πανώλης και στις άλλες περιοχές. Την περίοδο του 1346 οι περιοχές, οι οποίες βρίσκονταν στον έλεγχο του χανάτου της Χρυσής Ορδής πλήττονταν από την πανώλη και ακριβώς εκείνη την ίδια περίοδο η πολιορκία του Καφά, που έγινε από τον χάνο των

²⁸¹Ο.π.,σ.12

²⁸²Ο.π.,σ.12

²⁸³Ο.π.,σ.13

²⁸⁴Ο.π.,σ.14

²⁸⁵Horrox Rosemary, *The Black Death*, Manchester 1994, σ.177

²⁸⁶Ο.π., σ.18

Τατάρων Djanibeg, τελείωνε. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η πολιορκία απέτυχε και για να πάρει εκδίκηση ο Djanibeg μετέδωσε την πανώλη, που μάλιστα τα στρατεύματά του, στους πολιορκημένους. Αυτό το κατόρθωσε πετώντας μέσα στην πόλη τους νεκρούς στρατιώτες του και με τον τρόπο αυτό η ασθένεια μεταδόθηκε στους κατοίκους του γενοβέζικου εμπορείου²⁸⁷. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε την αρχή του τέλους για την Ευρώπη διότι από την περιοχή του Καφά, τα γενοβέζικα καράβια με κατεύθυνση το Πέραν μετέφεραν την πανώλη, η οποία μόλυνε την Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια η μόλυνση επεκτάθηκε στη Μεσσήνη και την Κατάνη. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού πέθανε από την πανώλη, η οποία διαδόθηκε ταχύτατα. Η πανώλη ξεκινώντας το καταστροφικό της ταξίδι από το Νότο της Ιταλίας διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη²⁸⁸.

Άλλα караβάνια πήγαν από την Ινδία στην Ασία. Το 1347 εμφανίστηκε στην Κύπρο, στη Σικελία και στη Μασσαλία, αλλά και σε κάποια λιμάνια της Ιταλίας²⁸⁹. Το 1348 η πανώλη έκανε την εμφάνιση της και στην Αβινιόν και σε άλλες πόλεις της νότιας Γαλλίας και της βόρειας Ιταλίας²⁹⁰. Στη συνέχεια εμφανίστηκε και στην Ισπανία²⁹¹.

Η πανώλη αφάνισε ολόκληρες περιοχές από όπου κι αν πέρασε και είναι πάρα πολύ δύσκολο να υπολογιστεί με μαθηματική ακρίβεια ποιος ήταν ο ακριβής αριθμός των ανθρώπων που χάθηκαν εξαιτίας της. Οι άνθρωποι είχαν ένα διαφορετικό τρόπο ζωής και ήταν υποταγμένοι είτε στον ηγεμόνα που τους εξουσίαζε είτε στην εκκλησία. Τα κράτη δεν ήταν οργανωμένα και είναι απόλυτα λογικό να μην υπάρχει λεπτομερής καταγραφή των ανθρώπων που πέθαναν, για να μπορούν να υπολογιστούν με ακρίβεια οι απώλειες. Ήταν μια περίοδος κατά την οποία γίνονταν συνεχείς πόλεμοι, οι αγρότες δούλευαν σαν να ήταν σκλάβοι και αυτές που θεωρούνταν μάγισσες ή κατηγορούνταν ως αιρετικοί, καίγονταν ζωντανοί.

²⁸⁷Κωστής ό.π.,σ.191

²⁸⁸Ο.π.,σ.191

²⁸⁹Hecker ό.π.,σ.19

²⁹⁰Ο.π.,σ.19

²⁹¹Ο.π.,σ.19

Τα ποσοστά θνησιμότητας δεν είναι συγκεκριμένα. Για παράδειγμα λέγεται ότι στην Κίνα πέθαναν πάνω από 13.000.000 άνθρωποι από την πανούκλα²⁹². Η Ινδία καταστράφηκε από την πανώλη, γιατί δεν άφησε κανέναν στο πέρασμά της. Το ίδιο συνέβη και στην Μεσοποταμία, στη Συρία και στην Αρμενία²⁹³. Όλες οι χώρες αντιμετώπισαν μεγάλο πρόβλημα λόγω της μεγάλης θνησιμότητας όπως συνέβη και με την Κύπρο, όπου πάρα πολλοί κάτοικοι χάθηκαν²⁹⁴. Τα καράβια έμειναν χωρίς πληρώματα και όποια ακτή κι αν πλησίαζαν μετέφεραν την ασθένεια²⁹⁵.

Είναι χαρακτηριστικοί οι αριθμοί που αναφέρονται στη θνησιμότητα, την οποία προκάλεσε η πανώλη στις διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις. Στη Φλωρεντία φαίνεται πως πέθαναν 60.000 άνθρωποι, στη Βενετία 100.000, στη Μασσαλία μέσα σε ένα μήνα χάθηκαν 16.000, στη Σιένα 70.000, στο Παρίσι 50.000 και στην Αβινιόν 60.000²⁹⁶. Στο Λονδίνο χάθηκαν τουλάχιστον 100.000 άνθρωποι²⁹⁷. Υπολογίζεται ότι την περίοδο αυτή ο πληθυσμός στην Ευρώπη ήταν γύρω στα 80 εκατομμύρια, αλλά μετά την επέλαση της πανώλης ο πληθυσμός μειώθηκε στα 50 εκατομμύρια ανθρώπους²⁹⁸.

Οι μεγάλες απώλειες του πληθυσμού δημιούργησαν τεράστια προβλήματα όπως για παράδειγμα στην Αβινιόν λόγω των πολλών θανάτων υπήρχε έλλειψη χώρου και δεν μπορούσαν να βρουν χώρο για τα άψυχα σώματα. Τα άψυχα σώματα τα έριξαν στο ποτάμι²⁹⁹. Στη Βιέννη οι θάνατοι σε καθημερινή βάση ήταν πάρα πολλοί με αποτέλεσμα να μην υπάρχει επαρκής χώρος για την ταφή των σωμάτων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ανοίγονται ομαδικοί λάκκοι μέσα στους οποίους πετούσαν τα άψυχα σώματα κατά χιλιάδες³⁰⁰. Το ίδιο σύστημα ακολουθούσαν και στο Παρίσι και το Κάιρο³⁰¹. Σε κάποιες

²⁹²Ο.π.,σ.21

²⁹³Ο.π.,σ.21

²⁹⁴Ο.π.,σ.21

²⁹⁵Ο.π.,σ.21

²⁹⁶Ο.π.,σ.22

²⁹⁷Ο.π.,σ.23

²⁹⁸Μπενβενίστε ό.π.,σ.295

²⁹⁹Hecker ό.π.,σ.24

³⁰⁰Ο.π.,σ.24

³⁰¹Ο.π.,σ.24

περιπτώσεις υπήρχε και η φήμη ότι οι άνθρωποι που ήταν άρρωστοι θάβονταν ζωντανοί³⁰².

Στην Αγγλία τα ποσοστά θνησιμότητας ήταν πολύ μεγάλα. Στη Γιάρμουθ 7.052 άνθρωποι πέθαναν³⁰³. Σε άλλες πόλεις της Αγγλίας όπως στο Μπρίστολ, στην Οξφόρδη, στο Νόριτς, στο Γιόρκ στο Λέστερ και στο Λονδίνο 50.000 σώματα θάφτηκαν σε ομαδικούς λάκκους³⁰⁴.

Από την άλλη πλευρά στην Ισπανία τα πράγματα ήταν καλύτερα, διότι οι θάνατοι λόγω της πανώλης ήταν λιγότεροι σε σύγκριση με ότι συνέβαινε στην Αγγλία, στην Ιταλία και τη Γαλλία³⁰⁵. Το βέβαιο είναι ότι ολόκληρη η Ευρώπη τραυματίστηκε σοβαρά από την ασθένεια και φαίνεται ότι κατά την περίοδο της πανώλης 25.000.000 κάτοικοι πέθαναν³⁰⁶.

Η κατάσταση σε ολόκληρη την Ευρώπη ήταν πολύ άσχημη και δεν υπήρχε τρόπος να αντιμετωπιστεί η κατάσταση. Οι γιατροί δεν ήταν σε θέση να βοηθήσουν τον κόσμο, γιατί ούτε και οι ίδιοι μπορούσαν να καταλάβουν τι ακριβώς συνέβαινε και από πού ξεκίνησε αυτή η τρομερή ασθένεια. Το σημαντικότερο ήταν ότι δεν είχαν τον τρόπο να την αντιμετωπίσουν και να την περιορίσουν. Οι γνώσεις των γιατρών πάνω στο ζήτημα της πανώλης ήταν ελλιπείς. Επομένως ήταν ανίκανοι να παρέχουν οποιαδήποτε βοήθεια τόσο σε αυτούς που αρρώστησαν, αλλά και σε εκείνους που ήταν υγιείς και θα έπρεπε να προστατευτούν. Κάτι τέτοιο στάθηκε αδύνατο και η ασθένεια εξαπλώθηκε με γρήγορους ρυθμούς.

Η ιατρική σχολή του Παρισιού ασχολήθηκε με το ζήτημα της πανώλης, γιατί εκείνη την εποχή ήταν η πιο γνωστή³⁰⁷. Δυστυχώς, λόγω της έλλειψης γνώσεων πάνω στο νέο φαινόμενο που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν, οι γιατροί συμβουλευόνταν τους παλαιότερους, για να εξηγήσουν αυτή την περίεργη ασθένεια, που είχε εμφανιστεί. Ήταν μια περίοδος κατά την οποία η ατμόσφαιρα είχε μολυνθεί και όλοι οι οργανισμοί

³⁰²Ο.π.,σ.24

³⁰³Ο.π.,σ.25

³⁰⁴Ο.π.,σ.25

³⁰⁵Ο.π.,σ.27

³⁰⁶Ο.π.,σ.29

³⁰⁷Ο.π.,σ.47

κινδύνευαν. Η μόλυνση αυτή σύμφωνα με το πανεπιστήμιο του Παρισιού οφειλόταν «στη συζυγία των τριών πλανητών στις 20 Μαρτίου του 1345»³⁰⁸. Κατά την περίοδο αυτή οι άνθρωποι θα έπρεπε να ήταν εξαιρετικά προσεκτικοί και με τη διατροφή τους και με την έκθεση τους στο περιβάλλον, το οποίο ήταν επιβλαβές για την υγεία τους. Οι άνθρωποι έπρεπε να μην πηγαίνουν στα χωράφια όσο η ατμόσφαιρα ήταν κρύα και υγρή³⁰⁹. Θα έπρεπε να προσέχουν και τη διατροφή τους και να μην τρώνε πουλερικά ή χοιρινό και μοσχαρίσιο κρέας³¹⁰. Για εκείνη την περίοδο η καταλληλότερη διατροφή ήταν ο ζωμός, ο οποίος έπρεπε να περιέχει καρκεύματα όπως ήταν το πιπέρι και το τζίτζερ³¹¹. Τα φρούτα δεν τα θεωρούσαν βλαβερά για τον οργανισμό, αλλά τα λαχανικά δεν έπρεπε να καταναλώνονται³¹². Οι άνθρωποι τότε έπρεπε να προσέχουν τις ώρες που θα έβγαιναν έξω, τη νύχτα ή νωρίς το πρωί θεωρούνταν ιδιαίτερα επικίνδυνο³¹³. Έπρεπε να διατηρούν το σώμα τους ζεστό και να αποφεύγουν την έκθεση στο βρόχινο νερό και βέβαια να μην χρησιμοποιούν το νερό της βροχής στη μαγειρική τους³¹⁴. Το κρασί έπρεπε να πίνεται σε μικρές ποσότητες την ημέρα, αλλά το λάδι δεν έπρεπε να χρησιμοποιείται, διότι το θεωρούσαν ζημιογόνο για τον οργανισμό³¹⁵. Όλα αυτά ήταν κάποιιοι κανόνες, ενδεχομένως οδηγίες σε μια προσπάθεια να βοηθήσουν τον κόσμο και να αντιμετωπίσουν μια κρίσιμη κατάσταση. Η ιατρική του Παρισιού προσπαθούσε να βρει τη λύση σε ένα σύνθετο πρόβλημα χωρίς μεγάλη επιτυχία. Πίστευαν ότι επρόκειτο για μια ασθένεια, η οποία κατέστρεφε το αίμα, τους πνεύμονες και τη καρδιά³¹⁶. Η ατμόσφαιρα επιβάρυνε την κατάσταση και οδηγούσε στο θάνατο. Για να βελτιωθεί η κατάσταση θεωρούσαν ότι πρώτα από όλα έπρεπε να καθαρίσει η ατμόσφαιρα και για

³⁰⁸ Ρόουλιν ό.π.,σ.220

³⁰⁹ Hecker ό.π.,σ.49

³¹⁰ Ό.π.,σ.49

³¹¹ Ό.π.,σ.49

³¹² Ό.π.,σ.49

³¹³ Ό.π.,σ.49

³¹⁴ Ό.π.,σ.49

³¹⁵ Ό.π.,σ.49

³¹⁶ Ό.π.,σ.50

αυτό το λόγο άναβαν φωτιές και συμβούλευαν τους υγιείς να πλένονται με ξύδι ή κρασί και παράλληλα να καθαρίζουν και τα σπίτια τους με ξύδι³¹⁷.

Για να αντιμετωπίσουν τους αρρώστους οι γιατροί, οι οποίοι είχαν εμφανίσει όλα εκείνα τα συμπτώματα της πανώλης, πολλές φορές έκαναν τομές πάνω στις πληγές των αρρώστων για να απελευθερωθούν από το πύον που είχαν μέσα οι πληγές³¹⁸. Στη συνέχεια καυτηρίαζαν το σημείο με καυτό σίδηρο³¹⁹. Φαίνεται πως επρόκειτο για μια μέθοδο που έσωσε ζωές. Για να αντιμετωπιστεί η πανώλη θεωρούσαν ότι έπρεπε να ακολουθήσουν συγκεκριμένους κανόνες, δηλαδή αρχικά να καθαρίζονται οι πληγές, να ακολουθείται κατάλληλη διατροφή, να δυναμώνει η καρδιά, να υπάρξει βελτίωση στον αέρα, να υπάρχει σωστή φροντίδα των πρησμένων λεμφαδένων και να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στα συμπτώματα³²⁰. Και βέβαια σε περίπτωση που σε ένα σπίτι υπήρχε ένας άρρωστος αυτό θα έπρεπε να αερίζεται για αρκετές ημέρες και να καθαρίζεται με τη χρήση ατμών³²¹. Τα στρώματα ή τα κουρέλια που είχαν χρησιμοποιηθεί από τον ασθενή έπρεπε να καίγονται και όχι να χρησιμοποιούνται από τους υγιείς³²².

Η πανώλη εξόντωσε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού και δημιούργησε πολλά προβλήματα σε ολόκληρη την κοινωνία. Άφησε πίσω της πολλές πληγές που χρειάστηκε χρόνος για να επουλωθούν. Η πανώλη είχε συνέπειες στη ζωή των ανθρώπων, γιατί από τους τόσους πολλούς θανάτους δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κενό, το οποίο επηρέασε την οικονομία και την κοινωνία σε μεγάλο βαθμό.

Μια από τις συνέπειες της πανώλης ήταν η κατοχή της γης. Χάθηκε μεγάλο μέρος της εργατικής δύναμης με αποτέλεσμα όσοι εξακολουθούσαν να εργάζονται απαίτησαν αύξηση των αμοιβών τους³²³. Λόγω αυτής της κατάστασης οι ιδιοκτήτες βρέθηκαν σε δύσκολη θέση και αναγκάστηκαν να πληρώσουν υψηλότερους μισθούς. Λόγω της μεγάλης θνησιμότητας υπήρχε αυτή η αυξημένη ζήτηση για εργατικά χέρια για το

³¹⁷ Ο.π.,σ.50

³¹⁸ Ο.π.,σ.54

³¹⁹ Ο.π.,σ.54

³²⁰ Ο.π.,σ.56

³²¹ Ο.π.,σ.59

³²² Ο.π.,σ.59

³²³ Ziegler Philip, *The Black Death, England 1998*, σ.241

μάζεμα της σοδειάς το φθινόπωρο του 1349³²⁴. Η διατροφή των εργατών έγινε πολύ καλύτερη εξαιτίας αυτής της έλλειψης ανθρώπων να εργαστούν στα χωράφια.

Αυτή η κατάσταση με τους εργάτες είχε ως αποτέλεσμα οι εργάτες αυτοί να εξελιχθούν σε κατόχους κτημάτων. Έτσι, η πανώλη επέφερε μια ριζική αλλαγή στο φεουδαλικό σύστημα, το οποίο μετά από πολλά χρόνια άρχισε να χάνεται. Οι φτωχοί εργάτες έγιναν ιδιοκτήτες και προσελάμβαναν άλλους εργάτες, για να δουλέψουν τώρα στις δικές τους ιδιοκτησίες³²⁵. Αυτό το καινούριο φαινόμενο που παρουσιάστηκε στην Αγγλία ενώ στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες διατηρήθηκε για ακόμη τέσσερις ή πέντε αιώνες³²⁶.

Επιπλέον, εξαιτίας της μεγάλης θνησιμότητας περίσσεψε ένα μεγάλο μέρος των περιουσιών που είχαν οι άνθρωποι που χάθηκαν, ζώα και δημητριακά³²⁷. Όλα αυτά έμειναν στα χέρια των ζωντανών. Οι τιμές, όπως ήταν φυσικό, έπεσαν από τη προηγούμενη τιμή που είχαν. Για παράδειγμα, ένα άλογο που μπορεί να κόστιζε 40 σελίνια τώρα με την επέλαση της ασθένειας μπορεί να κόστιζε μόνο 16 σελίνια³²⁸. Ένα βόδι μπορούσε να αγοραστεί τη συγκεκριμένη περίοδο 4 σελίνια ή μια αγελάδα μπορούσε να αγοραστεί για μόλις 1 σελίνι³²⁹. Το ίδιο συνέβη και με τη τιμή του σιταριού, όπου η πτώση των τιμών ήταν καταπληκτική και δικαιολογημένη εξαιτίας της τότε υπάρχουσας κατάστασης³³⁰. Από την άλλη πλευρά τα κατασκευασμένα προϊόντα έχασαν πιο λίγο την αξία τους την περίοδο της πανώλης και αμέσως μετά το πέρας της επιδημίας διατηρήθηκαν σε ένα καλό επίπεδο³³¹.

Επιπλέον, λόγω της μεγάλης θνησιμότητας, η οποία είχε πλήξει τις αγροτικές περιοχές, πολλοί αγρότες πήγαιναν και εργάζονταν περιστασιακά στις πόλεις και αυτό είχε ως

³²⁴Ο.π.,σ.42

³²⁵Ο.π.,σ.44

³²⁶Ο.π.,σ.45

³²⁷Cartwright ό.π.,σ.42

³²⁸Ο.π.,σ.42

³²⁹Ο.π.,σ.42

³³⁰Ο.π.,σ.42

³³¹Ziegler ό.π.,σ.253

αποτελεσματηνερήμωση των αγροτικών περιοχών³³². Η πανώλη οδήγησε στη μείωση του αγροτικού πληθυσμούσε σύγκριση με αυτή του αστικού πληθυσμού.

Ακόμα λόγω της θνησιμότητας των αγροτών, οι οποίοι πέθαιναν από την ασθένεια της πανώλης, υπήρχε έλλειψη στα σιτηρά. Αυτό συνέβαινε γιατί κατά τους ζεστούς μήνες που γινόταν η σπορά και η συγκομιδή των σιτηρών ζεσπούσε και η επιδημία και είχε ως επακόλουθο την έλλειψη ανθρώπων, για να εργαστούν³³³. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε στην αύξηση των τιμών των σιτηρών και ανάγκαζε τους άρχοντες να πληρώνουν μεγάλα μεροκάματα³³⁴.Εξαιτίας της επιδημίας οι τιμές των σιτηρών αυξήθηκαν, γιατί οι δημοτικές αρχές μάζεψαν τα σιτηρά, για να υπάρχουν αποθέματα³³⁵. Επίσης η ανάπτυξη του εμπορίου οδήγησε στην αύξηση της τιμής των σιτηρών. Αυτό οδήγησε στην αύξηση της χωρητικότητας των πλοίων κατά την περίοδο του 14^{ου} αιώνα³³⁶.

Μια ακόμα σοβαρή συνέπεια μετά την εμφάνιση της πανώλης ήταν η αναβίωση της μαγείας. Άρχισαν να πραγματοποιούνται εξιλαστήριες τελετές για να υπάρξει εξαγνισμός διότι οι άνθρωποι εκείνης της εποχής θεώρησαν ότι η ασθένεια από την οποία πλήττονταν και δεν είχαν ελπίδα σωτηρίας ήταν θεϊκή τιμωρία. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν οι αυτομαστιγούμενοι στη Γερμανία. Ήταν κάποιες ομάδες από ανθρώπους, οι οποίοι είχαν μετανοήσει και πήγαιναν στην ύπαιθρο και στις πόλεις και τραβούσαν την προσοχή των ανθρώπων με τις διάφορες τελετές που έκαναν και οι οποίες περιελάμβαναν μαστιγώματα, χορούς, τραγούδια και μυστικιστικές εκστάσεις³³⁷. Βέβαια, δεν έλειπαν οι φασαρίες και οι διάφορες ταραχές και αυτό γιατίξεσηκώνονταν εναντίον τους οι φτωχοί και κατηγορούσαν τους ξένους και αυτούς που δεν ήταν χριστιανοί για όλο αυτό το κακό που γινόταν. Οι άνθρωποι στη Γερμανία, στη Γαλλία και στην Καταλονία αντέδρασαν με φοβερό τρόπο και έφτασαν μέχρι στο σημείο να κατακρεουργήσουν τους Εβραίους, γιατί θεώρησαν ότι αυτοί έριξαν δηλητήριο στα

³³² Nicholas ό.π.,σ.576-577

³³³Ο.π.,σ.577

³³⁴Ο.π.,σ.577

³³⁵Ο.π.,σ.578

³³⁶Ο.π.,σ.578

³³⁷Τσιρπανλής ό.π.,σ.402

πηγάδια³³⁸. Εξαιτίας αυτής της πεποίθησης οι Εβραίοι βρέθηκαν στο περιθώριο, αλλά δεν ήταν μόνο αυτός ο λόγος. Ο άλλος λόγος αυτής της απομόνωσης ήταν η οικονομική εξέλιξη³³⁹. Οι Εβραίοι δεν γίνονταν δεκτοί από την κοινωνία, γιατί κανένας δεν έδινε όρκο υποτέλειας σ' έναν Εβραίο. Αυτό οδήγησε σταδιακά στον αποκλεισμό των Εβραίων από την κατοχή και την εκχώρηση γης, όπως επίσης και από το εμπόριο³⁴⁰. Πίστευαν ότι η πανώλη ήταν μια τιμωρία για τους ανθρώπους και αυτή η αντίληψη τους οδηγούσε σε ακραίες καταστάσεις όπως ήταν το μαστίγωμα³⁴¹.

Η πανώλη υπήρξε μια φοβερή ασθένεια από την οποία λίγοι ήταν εκείνοι που κατάφεραν να επιζήσουν. Όσοι έμειναν ζωντανοί αντιμετώπισαν τις μεγάλες απώλειες και τις πληγές που άφησε πίσω της αυτή η νόσος. Ήταν μια σφοδρή ασθένεια που έπληξε ολόκληρη την Ευρώπη και όχι μόνο. Διέλυσε πάρα πολλές περιοχές και αφάνισε μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Η πανώλη όσο διήρκεσε έσπειρε παντού την καταστροφή και διέλυσε τα πάντα στο πέρασμα της.

³³⁸Ο.π.,σ.402-403

³³⁹Le Goff Jacques, *Ο πολιτισμός της μεσαιωνικής Δύσης*, μτφ Ρίκα Μπενβένιστε, Θεσσαλονίκη 1993, σ.441

³⁴⁰Ο.π.,σ.441

³⁴¹Cartwright ό.π.,σ.46-47

ΤΟ ΠΑΠΙΚΟ ΓΟΗΤΡΟ ΚΑΙ Η ΙΕΡΑ ΕΞΕΤΑΣΗ

Το παπικό γόητρο ήταν ιδιαιτέρως σημαντικό, διότι σήμαινε ότι ο πάπας ήταν ο μόνος πνευματικός ηγέτης στη Δύση. Η εξουσία του πάπα επεκτάθηκε σ' όλη τη Δύση εξαιτίας των αγώνων που έδωσε ο πάπας Γρηγόριος 'Ζ'³⁴². Αυτό σήμαινε ότι η εξουσία του αναγνωριζόταν από παντού και το γεγονός ότι πολλοί αυτοκράτορες αποτύγχαναν στη διατήρηση της εξουσίας αποτέλεσε ένα ισχυρό πλεονέκτημα για την ενίσχυση της εξουσίας του πάπα και του γοήτρου του³⁴³. Ο πάπας πλέον κατάφερε να γίνει ο ηγέτης της Δύσης και είχε τη δυνατότητα να ασχολείται και με θέματα πέρα από αυτά της εκκλησίας. Είχε αποκτήσει κοσμική εξουσία και οι ηγεμόνες είχαν γίνει οι υποτελείς του. Ο βασιλιάς της Ουγγαρίας, της Κροατίας, οι δούκες και οι κόμητες της Νορμανδίας, ο βασιλιάς της Σικελίας και της νότιας Ιταλίας, ο κόμης της Βαρκελώνης και ο βασιλιάς της Αραγόνας είχαν υποταχθεί στην εξουσία του πάπα³⁴⁴. Βέβαια, το παπικό γόητρο δέχτηκε και ένα σοβαρό πλήγμα, το οποίο ήταν το σχίσμα των εκκλησιών, του 1054, σε δυτική Εκκλησία και στην Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης.

Η δύναμη του πάπα ασκούσε επιρροή σε ολόκληρο το χριστιανικό κόσμο της περιόδου του 13^{ου} αιώνα. Οι άνθρωποι βρίσκονταν υπό το συνεχή έλεγχο της εκκλησίας. Οι σκέψεις και τα πιστεύω των ανθρώπων ήταν στον έλεγχο της εκκλησίας. Παρόλα αυτά άρχισαν να ιδρύονται πανεπιστήμια και οι μαθητές των πανεπιστημίων διέδιδαν τις ιδέες για τις διάφορες επιστήμες όπως ήταν η ιατρική, τα μαθηματικά, η φυσική ακόμα και η θρησκεία.

Η ιερά εξέταση δημιουργήθηκε εξαιτίας συγκεκριμένων συνθηκών. Οι συνθήκες αυτές ήταν η διάδοση των ιδεών που ξεκίνησε με την ίδρυση των πανεπιστημίων και την ανάπτυξη αιρετικών κινήσεων³⁴⁵. Η εκκλησία δεν μπορούσε να χάσει τον έλεγχο και οι άνθρωποι που ήταν αντίθετοι με τις απόψεις της εκκλησίας βαρύνονταν με την κατηγορία της αίρεσης. Πολλοί ήταν εκείνοι που χάθηκαν, επειδή κατηγορήθηκαν ως αιρετικοί. Άλλοι έχασαν τις περιουσίες τους, άλλοι φυλακίστηκαν, σκοτώθηκαν στις

³⁴²Τσιρπανλής ό.π.,σ.218

³⁴³Ο.π.,σ.218

³⁴⁴Ο.π.,σ.218

³⁴⁵Thomsett Michael, *The Inquisition: A History*, USA 2010,σ.12

σταυροφορίες ή κήκων ζωντανοί. Μια από τις πρωιμότερες μαρτυρίες αναφέρεται στην εμφάνιση της αίρεσης των Καθαρών. Ο Έβερβιν του Στάνφελντ, ο οποίος ήταν αββάς της μονής των Πρεμονστρατησιανών μοναχών στο οροπέδιο Άιφελ επεσήμανε την εμφάνιση της ομάδας αιρετικών που ονομάστηκαν Καθαροί³⁴⁶. Οι Καθαροί ήταν μια από τις πιο ισχυρές αιρέσεις της δυτικής Ευρώπης που έμειναν στην ιστορία. Η εμφάνιση των Καθαρών κινητοποίησε την εκκλησία, για να πάρει μέτρα προκειμένου να διασφαλίσει την εξουσία της. Αυτός, ο οποίος ασχολήθηκε με το ζήτημα των Καθαρών ήταν ο πάπας Γρηγόριος Ή, ο οποίος έκανε έρευνες στη νότια Γαλλία³⁴⁷.

Αρχικά η εκκλησία δεν διέθετε τη δύναμη να καταπνίξει τα αιρετικά κινήματα και το μοναδικό της όπλο ήταν ο αφορισμός³⁴⁸. Ο αφορισμός δεν ήταν αρκετός να σταματήσει τους αιρετικούς. Τον χρησιμοποιούσαν ως απειλή για να τιμωρήσουν τους αιρετικούς και γενικά αυτούς που αψηφούσαν τις απόψεις της εκκλησίας. Ο Ιννοκέντιος Γ' πολέμησε τους αιρετικούς χρησιμοποιώντας μια νέα μέθοδο ανάκρισης για την εξεταστική διαδικασία, *inquirere* που σημαίνει εξετάζω. Η μέθοδος αυτή έδωσε το όνομα της στο θεσμό. Μέχρι τον 13^ο αιώνα η διαδικασία είχε ως εξής: «αν κάποιος διάδικος δεν απήγγειλε κατηγορία τότε η υπόθεση κατηγορίας σταματούσε και δεν γινόταν καμία έρευνα»³⁴⁹. Ο δικαστής δεν μπορούσε να κάνει τίποτα με δική του πρωτοβουλία και ο μόνος τρόπος για να επέμβει ήταν να κυκλοφορούν κακές φήμες για κάποιον και τότε έπρεπε ο ίδιος να ερευνησει για να διατυπώσει τη δική του άποψη για την υπόθεση³⁵⁰. Το καινούργιο, που έφερε ο Ιννοκέντιος Γ', ήταν ότι οι εκπρόσωποι του έπρεπε να διερευνούν τα στοιχεία του κατηγορητηρίου και να αποφασίζουν οι ίδιοι βάσει των στοιχείων που έχουν συγκεντρώσει³⁵¹.

³⁴⁶Ο.π.,σ.29

³⁴⁷Ο.π.,σ.12

³⁴⁸Σβέρχοφ Γκέρντ, *Η ιερά εξέταση: διώξεις αιρετικών κατά τον Μεσαίωνα και τους νεότερους χρόνους*, μτφ Ηλίας Τσιριγκάκης, Αθήνα 2010, σ.32

³⁴⁹Ο.π.,σ.36

³⁵⁰Ο.π.,σ.37

³⁵¹Ο.π.,σ.37

Η ιερά εξέταση αργότερα έγινε όργανο για τις διώξεις των αιρετικών. Αυτή η ενέργεια έγινε από τον πάπα Γρηγόριο Έ, ο οποίος υπήρξε ο διάδοχος του πάπα Ιννοκέντιου. Ο πάπας Γρηγόριος Έ το 1231 υιοθέτησε το νόμο του Φρειδερίκου ΈΒ σχετικά με την τιμωρία των αιρετικών, οποίος επέτρεπε την θανάτωση των αιρετικών με το κάψιμο στην πυρά³⁵². Ο Γρηγόριος Έ πίστευε στην κατωτερότητα των Εβραίων και αυτό ήταν κάτι που το μετέφερε και στους μεταγενέστερους ιεροεξεταστές, ιδιαίτερα στους ιεροεξεταστές της ισπανικής ιεράς εξέτασης³⁵³. Ο Γρηγόριος εξαιτίας της συγκεκριμένης πεποίθησης θεωρούσε ότι οι Εβραίοι ανήκαν στη δουλεία και τους άξιζε ο εξευτελισμός³⁵⁴. Ουσιαστικά ο πάπας Γρηγόριος Έ ήταν αυτός, ο οποίος το 1233 ίδρυσε και επέβαλε την ιερά εξέταση ως εκκλησιαστικό δικαστήριο³⁵⁵.

Η ιερά εξέταση αναπτύχθηκε σε πολλές περιοχές ξεκινώντας αρχικά από την Οξιτανία, μια περιοχή στη νότια Γαλλία³⁵⁶. Οι περιοχές Αλμπί, Τουλούζη και Καρκασσόν θεωρούνταν ως χώρος δράσης των Καθαρών, χωρίς όμως να θεωρούνται πλειοψηφία³⁵⁷. Αντιμετωπίζονταν με αδιαφορία από τους υπόλοιπους ανθρώπους. Παρά το γεγονός ότι αποτελούσαν μια μικρή ομάδα διέθεταν επιρροή. Αυτό ήταν κάτι που το γνώριζε ο πάπας Ιννοκέντιος και για αυτό έστειλε δύο μοναχούς με σκοπό να κηρύξουν την ορθή πίστη. Οι πρώτοι ιεροεξεταστές έμελλε να είναι οι Δομινικανοί, οι οποίοι πήραν το όνομά τους από τον ιδρυτή τους, τον Δομίνικο Γκουθμάν³⁵⁸. Από τους πρώτους οπαδούς του Δομίνικου ήταν ο Πέτρος Ζείλα, ο οποίος ανέκρινε πολλούς ανθρώπους και ως ποινές τους επέβαλε να έχουν στα ρούχα τους ένα ραμμένο σταυρό ή να πληρώνουν εισφορές για την ενίσχυση των άπορων ανθρώπων³⁵⁹. Επρόκειτο για έναν ιεροεξεταστή, ο οποίος ήταν επιεικής με τους ανθρώπους, που ανέκρινε. Άλλος ένας ιεροεξεταστής ήταν ο Γουλιέλμος Αρνάλντι, οποίος ακολούθησε μια πιο σκληρή τακτική στις ανακρίσεις

³⁵²Ο.π.,σ.39

³⁵³Thomsett ό.π.,σ.29

³⁵⁴Ο.π.,σ.30

³⁵⁵Nicholas ό.π.,σ.549

³⁵⁶Σβέρχοφ ό.π.,σ.41

³⁵⁷Ο.π.,σ.41

³⁵⁸Ο.π.,σ.42

³⁵⁹Ο.π.,σ.47

του³⁶⁰. Άλλοι ιεροεξεταστές ήταν ο Βερνάρδος ντε Κω και ο Ιωάννης ντε Σαιν Πιερ³⁶¹. Οι ιεροεξεταστές, οι οποίοι πήγαιναν από μέρος σε μέρος, μιλούσαν για τον κίνδυνο των αιρετικών και για την επιβολή ποινών³⁶². Ακόμα οι ιεροεξεταστές ζητούσαν πληροφορίες από τον κόσμο για την εμφάνιση αιρετικών στις περιοχές. Αν κάποιος γνώριζε κάτι έπρεπε να παρουσιαστεί και να καταθέσει ενώπιον των ιεροεξεταστών³⁶³. Και ενώ στη Τουλούζη και στη Καρκασσόν υπήρχαν ιεροεξεταστικά κέντρα στην υπόλοιπη Γαλλία η παρουσία της ιεράς εξέτασης δεν ήταν τόσο ισχυρή³⁶⁴. Το βασίλειο είχε χωριστεί σε τέσσερις και στη συνέχεια σε έξι ιεροεξεταστικές περιφέρειες ήδη από τα μέσα του 13^{ου} αιώνα³⁶⁵. Από την Προβηγκία ως τις Άλπεις υπήρχαν Φραγκισκανοί αξιωματούχοι και στις άλλες περιοχές υπήρχαν Δομινικανοί αξιωματούχοι³⁶⁶.

Η ιερά εξέταση εφαρμόστηκε και σε άλλες περιοχές πέρα από τις περιοχές της νότιας Γαλλίας. Μια από αυτές τις περιοχές ήταν και η Ιταλία. Στη βόρεια Ιταλία και στη Λομβαρδία οι Καθαροί είχαν αναπτύξει τη δράση τους³⁶⁷. Η βόρεια Ιταλία ήταν ένα μέρος στο οποίο κατέφευγαν οι Καθαροί κάθε φορά που αντιμετώπιζαν προβλήματα στη Γαλλία³⁶⁸. Η Ιταλία αποτέλεσε χώρο συγκέντρωσης πολλών αιρέσεων και όταν πια ο Ιννοκέντιος Έ έγινε πάπας επιδόθηκε στην δίωξη των αιρετικών, τους οποίους θεωρούσε απειλή. Το 1233-1234 διορίστηκαν στην Ιταλία οι πρώτοι ιεροεξεταστές³⁶⁹. Η ιερά εξέταση είχε πλέον καθιερωθεί από τον Ιννοκέντιο Έ, ο οποίος ήταν εκκλησιαστικός νομικός³⁷⁰. Ήταν αυτός, ο οποίος της έδωσε ολοκληρωμένη μορφή. Στη συνέχεια η Ιταλία χωρίστηκε σε οκτώ ιεροεξεταστικές περιφέρειες, όπου στη Λομβαρδία και στο

³⁶⁰Ο.π.,σ.47

³⁶¹Ο.π.,σ.48

³⁶²Ο.π.,σ.45

³⁶³Ο.π.,σ.45

³⁶⁴Ο.π.,σ.63

³⁶⁵Ο.π.,σ.63

³⁶⁶Ο.π.,σ.63

³⁶⁷Ο.π.,σ.55

³⁶⁸Ο.π.,σ.55

³⁶⁹Ο.π.,σ.58

³⁷⁰Ο.π.,σ.60

Βασίλειο της Σικελίας οι ιεροεξεταστές διορίζονταν από το τάγμα των Δομινικανών και στις υπόλοιπες περιοχές από το τάγμα των Φραγκισκανών³⁷¹. Όλες αυτές οι ενέργειες είχαν ως αποτέλεσμα να ιδρυθεί η ιερά εξέταση στην Ιταλία.

Η Γερμανία ήταν άλλη μια χώρα που εμφανίστηκε η ιερά εξέταση. Στη Γερμανία δραστηριοποιήθηκε έντονα ο Κονράδος του Μαρβούργου, ο οποίος επιδόθηκε στο κυνήγι αιρετικών, Βάλδιων και Καθαρών³⁷². Βέβαια, η ιερά εξέταση δεν αντιμετωπίστηκε με σταθερότητα από τη γερμανική αυτοκρατορία. Υπήρχαν αντιθέσεις, δηλαδή ενώ η αυστριακή εκκλησιαστική περιφέρεια κυνηγούσε τους Βάλδιους και τους Καθαρούς και το κυνηγητό αυτό ήταν ευθύνη του αρχιεπισκόπου και του δούκα, στο Βασίλειο της Βοημίας η ευθύνη αυτή έπαψε να ανήκει στους επισκόπους³⁷³. Οι διώξεις αιρετικών στη Γερμανία δεν έλαβαν μεγάλες διαστάσεις όπως συνέβη με άλλες χώρες³⁷⁴. Μόνο στο Βασίλειο της Βοημίας οι διώξεις των αιρετικών ήταν έντονες.

Η ιερά εξέταση ως οργάνωση ακολουθούσε μια τυπική διαδικασία και αποτελούνταν από κάποια βασικά στοιχεία. Η διαδικασία της ιεράς εξέτασης προέβλεπε την παρουσία των κατοίκων μιας περιοχής μπροστά στο δικαστή, ο οποίος ήταν εξειδικευμένος στη δίωξη αιρετικών και ο πάπας του είχε παραχωρήσει δικαστικές αρμοδιότητες³⁷⁵. Ο σκοπός της παρουσίας αυτής ήταν για να πουν αν υπήρχαν αιρετικοί στην περιοχή τους. Σε περίπτωση που προέκυπτε ομολογία για φαινόμενα αίρεσης ξεκινούσε έρευνα, οδηγούνταν σε δίκη και κατέληγε στην επιβολή ποινής. Αν ο κατηγορούμενος δεν αποδεχόταν την κατηγορία της αίρεσης τότε χρησιμοποιούσαν κάποιες μεθόδους για να αποσπάσουν την ομολογία του κατηγορουμένου. Οι μέθοδοι αυτές ήταν η απειλή του θανάτου, περιορισμός του κατηγορουμένου με λίγο ή καθόλου φαγητό, επισκέψεις ανθρώπων που είχαν οι ίδιοι δικαστεί και τους χρησιμοποιούσαν για να ενθαρρύνουν και τελικώς να πείσουν τους κατηγορουμένους να ομολογήσουν την ενοχή τους³⁷⁶. Η

³⁷¹Ο.π.,σ.60

³⁷²Ο.π.,σ.67

³⁷³Ο.π.,σ.69

³⁷⁴Ο.π.,σ.70

³⁷⁵Thomsett ό.π.,σ.31

³⁷⁶Ο.π.,σ.31

τελευταία μέθοδος που χρησιμοποιούσαν και η πιο ακραία ήταν η μέθοδος των βασανιστηρίων³⁷⁷. Οι ιεροεξεταστές χρησιμοποιούσαν τα βασανιστήρια ως απειλή και ως μέσο εκφοβισμού προκειμένου να αποσπάσουν την ομολογία από το πρόσωπο που κατηγορούνταν. Βέβαια, τα βασανιστήρια δεν ήταν κάτι που το χρησιμοποίησε η ιερά εξέταση για πρώτη φορά, αλλά υπήρχαν στο Ρωμαϊκό Δίκαιο και τα χρησιμοποιούσαν για να κάνουν τους ενόχους να ομολογήσουν³⁷⁸. Τα βασανιστήρια ήταν μια επώδυνη διαδικασία και η ιδέα και μόνο της χρήσης βασανιστηρίων οδηγούσε τους ανθρώπους στην οποιαδήποτε ομολογία και αυτό το γνώριζαν πολύ καλά οι ιεροεξεταστές. Σκοπός της ιεράς εξέτασης ήταν να βοηθάει και να σώζει τις ψυχές, οι οποίες είχαν φύγει από το δρόμο του Θεού³⁷⁹. Η φυλάκιση ήταν ένα ακόμα μέσο, το οποίο χρησιμοποιούσαν οι ιεροεξεταστές για να εξαναγκάσουν τους υποτιθέμενους ενόχους σε ομολογία. Η σύντομη παραμονή των ανθρώπων στη φυλακή μαζί με τις λανθασμένες πληροφορίες είχαν ως αποτέλεσμα ο κατηγορούμενος να μην μπορεί να αντέξει και με αυτό τον τρόπο κατάληγε στην οποιαδήποτε ομολογία³⁸⁰. Επιπλέον, οι ιεροεξεταστές φρόντιζαν να παγιδεύουν τους ανθρώπους που κατηγορούνταν με ερωτήσεις παγίδες ή με τον τονισμό των αντιφάσεων που είχαν οι καταθέσεις τους με σκοπό να αποσπάσουν την ομολογία τους³⁸¹.

Την ιερά εξέταση την ενδιέφερε η μετάνοια και η εξιλέωση των ανθρώπων, οι οποίοι είχαν φύγει από το δρόμο του Θεού. Κάποιος, οποίος είχε μετανοήσει μπορούσε να δείξει τη μετάνοια του φορώντας υποχρεωτικά ένδυμα μετανοίας, το οποίο είχε πάνω του ραμμένους κίτρινους σταυρούς³⁸². Από το 1244 απαγορευόταν η ενόχληση των μετανοούντων³⁸³. Οι άνθρωποι ήταν ουσιαστικά στιγματισμένοι από την κοινωνία. Οι άνθρωποι αυτοί φυσικά δεν μπορούσαν να επιστρέψουν στις παλιές αιρέσεις και πολλές φορές τους χρησιμοποιούσαν οι ιεροεξεταστές με στόχο να προσφέρουν διάφορες

³⁷⁷Ο.π.,σ.31

³⁷⁸Σβέρχοφ ό.π.,σ.80

³⁷⁹ Lea Henry Charles, *A history of the inquisition of the Middle Ages*, Volume I, New York 1887, σ.459

³⁸⁰Σβέρχοφ ό.π.,σ.82

³⁸¹Ο.π.,σ.83

³⁸²Ο.π.,σ.85

³⁸³Ο.π.,σ.85

υπηρεσίες για λογαριασμό τους³⁸⁴. Αυτοί, οι οποίοι έμεναν αμετανόητοι και συνέχιζαν να είναι πιστοί αιρετικοί, θανατώνονταν.

Η ιερά εξέταση αναπτύχθηκε και στην Ισπανία. Η ισπανική ιερά εξέταση ιδρύθηκε από τον βασιλιά Φερδινάνδο και την βασίλισσα Ισαβέλλα³⁸⁵. Στη 1 Νοεμβρίου του 1478 ο πάπας Σίξτος Δ' διόρισε δύο ή τρεις ιεροεξεταστές στη Σεβίλλη³⁸⁶. Σημαντικός ιεροεξεταστής στην ισπανική ιερά εξέταση ήταν ο Τόμας ντε Τορκεμάδα³⁸⁷. Ο Τόμας ντε Τορκεμάδα ήταν ο πρώτος από τους ιεροεξεταστές, ο οποίος ανέλαβε τη θέση του γενικού ιεροεξεταστή σε Αραγονία και Καστίλη³⁸⁸. Σταδιακά η ιερά εξέταση επεκτάθηκε και προχώρησε στο κάψιμο αιρετικών στη Σεβίλλη³⁸⁹. Η Ιβηρική Χερσόνησος ήταν μια περιοχή στην οποία κατοικούσαν χριστιανοί, μουσουλμάνοι και Εβραίοι. Γύρω στον 12^ο αιώνα σ' ολόκληρη την Ευρώπη δημιουργήθηκε ένα αρνητικό κλίμα για τους Εβραίους, το οποίο οδήγησε στον εκτοπισμό τους το 1290 πρώτα από την Αγγλία και στη συνέχεια από το 1306 από τη Γαλλία³⁹⁰. Η ιερά εξέταση στην Ισπανία έφτασε ένα βήμα πιο πέρα, καθώς είχε ενταθεί το μίσος προς τους Εβραίους και ο αριθμός τους μειωνόταν, προχώρησε στην εξάλειψη των Conversos, οι οποίοι ήταν Εβραίοι και είχαν ασπαστεί το χριστιανισμό³⁹¹. Παρόλα αυτά συνέχισαν να θεωρούνται ύποπτοι ότι συμμετείχαν σε εβραϊκές τελετές και αυτό ήταν εγκληματικό από την ιερά εξέταση, γιατί πέρα από το χριστιανισμό καμία άλλη θρησκεία δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή. Σε κάθε περίπτωση η ιερά εξέταση χρησιμοποιούσε και εδώ τα βασανιστήρια ως μέσο για να φτάσει στην ομολογία. Βασικός στόχος των βασανιστηρίων δεν ήταν να πεθάνει ο κατηγορούμενος, αλλά να υποφέρει και στο τέλος να ομολογήσει³⁹². Σε περιπτώσεις ανάγκης είχαν

³⁸⁴Ο.π.,σ.85

³⁸⁵Nicholas ό.π.,σ.550

³⁸⁶Σβέρχοφ ό.π.,σ.ό.π.,σ.93

³⁸⁷Ο.π.,σ.93

³⁸⁸Ο.π.,σ.94

³⁸⁹Ο.π.,σ.93

³⁹⁰Ο.π.,σ.97

³⁹¹Thomsett ό.π.,σ.117

³⁹²Kamen Henry, *Inquisition and Society in Spain in the sixteenth and seventeenth centuries*, Indiana University 1985,σ.175

γιατρούς. Υπήρχαν και μαρτυρίες θυμάτων, τα οποία είχαν σπασμένα τα πόδια ή τα χέρια τους, διότι είχαν αρνηθεί να ομολογήσουν³⁹³. Βέβαια, ο αριθμός των ανθρώπων που πέθαναν ήταν μικρότερος και οι ιεροεξεταστές απέδιδαν το θάνατό τους στο δικό τους πείσμα να αρνούνται να ομολογήσουν³⁹⁴.

Τα πιο συνηθισμένα βασανιστήρια ήταν τρία: το ένα βασανιστήριο λεγόταν *garrucha*, το άλλο λεγόταν *toça* και το τρίτο βασανιστήριο λεγόταν *portro*³⁹⁵. Το βασανιστήριο *garrucha* ήταν η τροχαλία, όπου έδεναν τους καρπούς κάποιου από μια τροχαλία στο ταβάνι και τοποθετούσαν βάρη στα πόδια του τραβώντας τον με αυτό τον τρόπο το βάρος προς τα κάτω. Το θύμα το τραβούσαν αργά και το άφηναν να πέσει απότομα και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να τεντώνουν το θύμα και ενδεχομένως του προκαλούσαν εξάρθρωση των χεριών και των ποδιών³⁹⁶. Το δεύτερο βασανιστήριο, που λεγόταν *toça* ήταν το βασανιστήριο με το νερό. Έδεναν το θύμα σε μια βάση με το στόμα του ανοιχτό τοποθετώντας στο στόμα ένα πανί και αργά του έριχναν νερό από ένα δοχείο ή και περισσότερα³⁹⁷. Το βασανιστήριο αυτό προκαλούσε ασφυξία στο θύμα και ήταν μια μέθοδος από την οποία το θύμα μπορούσε γρήγορα να συνέλθει και να συνεχιστεί η ανάκριση του θύματος³⁹⁸. Το βασανιστήριο αυτό μακροπρόθεσμα μπορούσε να προκαλέσει ρινορραγίες, αναπνευστικά προβλήματα και πνευμονία, η οποία οδηγούσε στο θάνατο³⁹⁹. Το τρίτο βασανιστήριο ήταν το *portro*, το οποίο έγινε γνωστό μετά τον 16^ο αιώνα. Στο συγκεκριμένο βασανιστήριο το θύμα το έδεναν σε μια βάση με σκοινί, το οποίο το περνούσαν γύρω από το σώμα και τα όργανα του θύματος. Το σκοινί το ήλεγχε ο βασανιστής, οποίος έσφιγγε το σκοινί στη σάρκα του θύματος⁴⁰⁰. Σε όλα τα βασανιστήρια τα θύματα ήταν γυμνά είτε ήταν άντρες είτε ήταν γυναίκες. Φορούσαν

³⁹³Ο.π.,σ.175

³⁹⁴Ο.π.,σ.175

³⁹⁵Ο.π.,σ.175

³⁹⁶Ο.π.,σ.175

³⁹⁷Ο.π.,σ.175

³⁹⁸Κέριγκαν Μάϊκλ, *Βασανιστήρια, το έπος της ανθρώπινης κτηνωδίας*, μτφ Λεωνίδας Καρατζάς, Αθήνα 2013, σ.97

³⁹⁹Ο.π.,σ.97

⁴⁰⁰Καμεν ό.π.,σ.175

μόνο λίγα ρούχα για να καλύψουν τα γεννητικά τους όργανα⁴⁰¹. Τα θύματα της ιεράς εξέτασης δεν είχαν ηλικιακό όριο όπως δεν υπήρχε και κανένα όριο στα βασανιστήρια και πολλές φορές τα θύματα έπρεπε να περάσουν από όλα τα βασανιστήρια μέχρι να φτάσουν στο σημείο να ομολογήσουν⁴⁰².

Η ισπανική ιερά εξέταση μετά το 1730 μείωσε τα θύματά της και αυτοί, οι οποίοι κυνηγούσαν αιρετικούς στη συνέχεια έστρεψαν την προσοχή τους στην ηθική, τη σεξουαλικότητα και τη μαγεία⁴⁰³. Το τέλος της ισπανικής ιεράς εξέτασης έφτασε στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα και κατά τη διάρκεια του πολέμου με τη Γαλλία, η παρουσία της ιεράς εξέτασης διμεύτηκε από το κράτος και οι βοηθοί της επιστρατεύτηκαν⁴⁰⁴.

Η ιερά εξέταση στην Ισπανία είχε και τα δικά της σύμβολα. Ο σταυρός, το κλαδί ελιάς και το ξίφος αποτελούσαν τα σύμβολά της. Το κλαδί ελιάς και το ξίφος συμβόλιζαν την ισορροπία μεταξύ χάριτος και δίκαιης τιμωρίας⁴⁰⁵. Ο σταυρός από την άλλη αποτελούσε σύμβολο του πνευματικού χαρακτήρα της δικαιοσύνης της ιεράς εξέτασης⁴⁰⁶. Η ιερά εξέταση ήταν ένα εκκλησιαστικό δικαστήριο, το οποίο βρισκόταν στον έλεγχο του στέμματος και φυσικά οι ιεροεξεταστές διορίζονταν από το βασιλιά, αλλά η νομιμότητά τους εξαρτιόταν από τον πάπα⁴⁰⁷.

Η διαδικασία της ιεράς εξέτασης προέβλεπε απόκρυψη των λόγων για τους οποίους κάποιος είχε συλληφθεί⁴⁰⁸. Ο κρατούμενος παρέμενε στη φυλακή για μέρες, μήνες ή και χρόνια χωρίς να γνωρίζει το λόγο της σύλληψής του. Οι ιεροεξεταστές δεν απέδιδαν κατηγορία στο φυλακισμένο, αλλά του έδιναν τρεις προειδοποιήσεις σχετικά με την έρευνα της συνείδησης του, την ομολογία της αλήθειας και την εμπιστοσύνη για έλεος

⁴⁰¹Ο.π.,σ.175

⁴⁰²Ο.π.,σ.175-176

⁴⁰³Σβέρχοφ ό.π.,σ.123

⁴⁰⁴Ο.π.,σ.124

⁴⁰⁵Ο.π.,σ.125

⁴⁰⁶Ο.π.,σ.125-126

⁴⁰⁷Ο.π.,σ.126

⁴⁰⁸Καμεν ό.π.,σ.178

στη δίκη⁴⁰⁹. Όσον αφορά την τρίτη προειδοποίηση συνοδευόταν από την πληροφορία ότι ο κατηγορος θα παρουσίαζε το κατηγορητήριο πριν τη δίκη δίνοντας μια ευκαιρία στο φυλακισμένο να ομολογήσει την αλήθεια⁴¹⁰. Όταν τελικά ο φυλακισμένος κατηγορούνταν του δίνονταν αντίγραφο της κατηγορίας με σκοπό να καταφέρει να υπερασπιστεί τον εαυτό του⁴¹¹.

Η ολοκλήρωση μιας δίκης της ιεράς εξέτασης μπορούσε να γίνει αμέσως ή κάποιες φορές μπορούσε να πάρει και χρόνια. Οι ιεροεξεταστές μαζί με τον επισκοπικό εκπρόσωπο και άλλους συμβούλους εξέδιδαν την απόφαση⁴¹². Οι ποινές, οι οποίες επιβάλλονταν από την ισπανική ιερά εξέταση ήταν διάφορες. Για παράδειγμα για αυτούς οι οποίοι είχαν μετανοήσει τους επιβάλλονταν πρόστιμα, κατάσχεση περιουσιών ή εξορίες⁴¹³. Μια ακόμα τιμωρία που μπορούσε να τους επιβληθεί ήταν το sanbenito, το οποίο ήταν ρούχο τιμωρίας και χρησιμοποιούνταν από την μεσαιωνική ιερά εξέταση και στη συνέχεια και από την ισπανική⁴¹⁴. Επρόκειτο για ένα κίτρινο ρούχο με έναν ή δύο διαγώνιους σταυρούς και το οποίο ήταν σημάδι κακοφημίας⁴¹⁵. Οι βαρυποινίτες φορούσαν ρούχα που είχαν πάνω τους φλόγες και τη χαρτονένια μίτρα του αιρετικού με σχέδια που έδειχναν τα παραπτώματά τους⁴¹⁶. Άλλη μια τιμωρία ήταν η ποινή στις γαλέρες, τιμωρία η οποία δεν εφαρμοζόταν από τη μεσαιωνική ιερά εξέταση⁴¹⁷. Μια ακόμη τιμωρία ήταν η χρήση μαστιγώματος και ο καταδικασμένος μαστιγωνόταν στους δρόμους⁴¹⁸. Η πιο σοβαρή από όλες τις ποινές ήταν αυτή στην πυρά με την οποία οδηγούνταν στην εκτέλεση οι αιρετικοί⁴¹⁹. Η διαδικασία τελείωνε με την autodafe, η

⁴⁰⁹Ο.π.,σ.178

⁴¹⁰Ο.π.,σ.179

⁴¹¹Ο.π.,σ.180

⁴¹²Σβέρχοφ ό.π.,σ.138

⁴¹³Ο.π.,σ.186

⁴¹⁴Ο.π.,σ.186

⁴¹⁵Ο.π.,σ.186

⁴¹⁶Ο.π.,σ.143

⁴¹⁷Ο.π.,σ.187

⁴¹⁸Ο.π.,σ.187

⁴¹⁹Ο.π.,σ.188

οποία ήταν πράξη πίστης και έπρεπε να παίρνουν μέρος όλοι οι καταδικασμένοι χωρίς καμία εξαίρεση⁴²⁰. Στις περιπτώσεις όπου το παράπτωμα ήταν λιγότερο σοβαρό επιβαλλόταν μια *autoparticular*, η οποία ήταν μια μη δημόσια πράξη πίστης και η οποία δεν στιγματίζε τον κατηγορούμενο⁴²¹. Η διαδικασία της πράξης πίστης ήταν μια ενέργεια που ήθελε να δείξει τη νίκη της ορθοδοξίας κατά των αιρέσεων και κατέληξε να γίνει προπαγανδιστικό όργανο στα χέρια της ιεράς εξέτασης⁴²². Για να πραγματοποιηθεί μια πράξη πίστης θα έπρεπε αρχικά να ανακοινωθεί οκτώ μέρες πιο πριν και έπρεπε να γίνεται παρουσία σημαντικών εκκλησιαστικών αξιωματούχων και κόσμου⁴²³.

Η πορτογαλική ιερά εξέταση ξεκίνησε με την εκδίωξη των Εβραίων από την Ισπανία το 1492, γιατί οι Εβραίοι μετακινήθηκαν σε άλλες χώρες μεταξύ των οποίων ήταν και η Πορτογαλία⁴²⁴. Στην Πορτογαλία υπήρχαν οι Νέοι Χριστιανοί, οι οποίοι ζούσαν πιο ελεύθερα από ότι οι *Conversos* στην Ισπανία⁴²⁵. Οι Νέοι Χριστιανοί κατηγορήθηκαν για σεισμούς στη Λισαβόνα⁴²⁶. Το 1521 το θρόνο πήρε ο *Joao III* και ζήτησε από τον πάπα Παύλο III να δώσει εντολή για να ιδρύσει ιερά εξέταση. Το Μάιο του 1536 ο πάπας έδωσε εντολή και διορίστηκαν τρεις ιεροεξεταστές στην Πορτογαλία⁴²⁷. Στη συνέχεια στην Πορτογαλία δημιουργήθηκαν τρία δικαστήρια, όπου το ένα βρισκόταν στην Κοϊμπρα, το άλλο στη Λισαβόνα και το τρίτο στην Έβορα⁴²⁸. Ακόμη δημιουργήθηκε ένα δικαστήριο στη νήσο Γκόα, το οποίο ήταν υπεύθυνο για την Ασία⁴²⁹. Η πορτογαλική ιερά εξέταση ασχολήθηκε με τους *Conversos*⁴³⁰. Πέρα από τους *Conversos*, η πορτογαλική ιερά εξέταση ασχολήθηκε και με κατηγορίες για μαγεία, προφητεία, διγαμία

⁴²⁰Ο.π.,σ.141

⁴²¹Ο.π.,σ.141

⁴²²Ο.π.,σ.142

⁴²³Ο.π.,σ.142

⁴²⁴Thomsett ό.π.,σ.159

⁴²⁵Ο.π.,σ.159

⁴²⁶Ο.π.,σ.159

⁴²⁷Σβέρχοφ ό.π.,σ.109

⁴²⁸Ο.π.,σ.109

⁴²⁹Ο.π.,σ.110

⁴³⁰Ο.π.,σ.110

και σεξουαλικά εγκλήματα⁴³¹. Οι δίκες της πορτογαλικής ιεράς εξέτασης συνεχίστηκαν μέχρι το 1821⁴³².

Η ιερά εξέταση σε όποια χώρα κι αν εφαρμόστηκε προκάλεσε το φόβο και το τρόμο των ανθρώπων. Ήταν ένα όργανο, το οποίο το χρησιμοποίησε η εκκλησία με σκοπό να επιβάλει τις απόψεις της και να χειραγωγήσει τα πλήθη, καθώς ο κόσμος δεν ήταν ακόμα έτοιμος για να ξεφύγει από τον ασφυκτικό κλοιό που είχε επιβάλλει γύρω του η εκκλησία.

⁴³¹Thomsett ό.π.,σ.160

⁴³²Ο.π.,σ.160

ΟΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥΣ

Οι σταυροφορίες ήταν μια κίνηση με σκοπό την επεκτατική κίνηση της καθολικής Ευρώπης προς τη μουσουλμανική και ελληνορθόδοξη Ανατολή⁴³³. Δεν επρόκειτο απλώς για ένα θρησκευτικό κίνημα, το οποίο είχε κίνητρο την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων⁴³⁴. Ήταν ένα σημαντικό κίνημα του 11^{ου} αιώνα στο οποίο οδήγησαν μια σειρά από παράγοντες όπως ήταν η δημογραφική πίεση, δηλαδή η ύπαρξη πολύ πληθυσμού και η απουσία καλλιεργήσιμης γης⁴³⁵. Ένας ακόμη παράγοντας ήταν ο θρησκευτικός φανατισμός με την πρόφαση για κάθαρση της ψυχής⁴³⁶. Επιπλέον, η προσωπική καταξίωση, η απόκτηση πλούτου και εδαφών ήταν ένας ακόμη λόγος για την έναρξη των σταυροφοριών⁴³⁷. Το κράτος και η εκκλησία συνεργάστηκαν με κοινό στόχο την πολιτική και πνευματική ένωση καθώς και την επέκταση του χριστιανικού κόσμου⁴³⁸. Η Δύση θεωρούσε ότι ο χριστιανισμός ήταν η επικρατέστερη θρησκεία, αφήνοντας στο περιθώριο την Ανατολή. Όλα αυτά οδήγησαν στη δημιουργία δύο κινήσεων: το εκκλησιαστικό και το λαϊκό. Το εκκλησιαστικό κίνημα αποσκοπούσε στην απαλλαγή από την κοσμική εξουσία σε αντίθεση με το λαϊκό, το οποίο ήθελε να απαλλαγεί από τη διαφθορά των κληρικών και να οδηγήσει στην αυτονομία των λαϊκών τάξεων πνευματικά, κοινωνικά και πολιτικά⁴³⁹.

Στην πρώτη σταυροφορία, ο πάπας Ουρβανός Β', στη σύνοδο του Κλερμόν, το Νοέμβριο του 1095 κήρυξε τον πόλεμο κατά των μουσουλμάνων με σκοπό να τιμωρηθούν για την καταστροφή των εκκλησιών και τη δίωξη των προσκυνητών⁴⁴⁰. Οι πολεμιστές που συμμετείχαν στις σταυροφορίες είχαν ραμμένο στο δεξί ώμο έναν

⁴³³Τσιρπανλής ό.π.,σ.269

⁴³⁴Nicholas ό.π.,σ.385

⁴³⁵Τσιρπανλής ό.π.,σ.269

⁴³⁶Ο.π.,σ.269

⁴³⁷Ο.π.,σ.269-270

⁴³⁸Μοσχονάς Ν.Γ, *Η Τέταρτη σταυροφορία και ο ελληνικός κόσμος-οι σταυροφορίες το όραμα και η δράση*,Αθήνα 2008, σ.61

⁴³⁹Ο.π.,σ.62

⁴⁴⁰Τσιρπανλής ό.π.,σ.276

κόκκινο σταυρό σε άσπρο φόντο⁴⁴¹. Από αυτό πήραν και το όνομα «σταυροφόροι». Ο πάπας Ουρβανός Β΄ ήθελε να απελευθερώσει την Παλαιστίνη και τους Αγίους Τόπους από τους μουσουλμάνους. Ο πάπας υποστήριξε ότι όσοι θα συμμετέχουν σ' αυτόν τον πόλεμο θα ήταν αφιερωμένοι στο Θεό και όσο διάστημα θα έλειπαν οι ίδιοι από τα σπίτια τους οι οικογένειές τους και οι περιουσίες τους θα προστατεύονταν από την Εκκλησία⁴⁴². Επιπλέον, τα χρέη των σταυροφόρων πάγωσαν και ο πάπας υποσχέθηκε κατάργηση των επιτιμίων που προέρχονταν από παλαιότερες αμαρτίες. Για να προσελκύσουν ανθρώπους για στρατολόγηση οι ιεροκήρυκες τους υπόσχονταν διαγραφή της ενοχής και της τιμωρίας τους⁴⁴³.

Η εκστρατεία που δημιουργήθηκε χωρίστηκε σε ομάδες. Τη μια ομάδα την αποτελούσαν οι άρχοντες της βόρειας Γαλλίας με αρχηγό τον Ούγο ντε Βερμαντουά⁴⁴⁴. Μια άλλη ομάδα ήταν οι Νορμανδοί και οι Φλαμανδοί με αρχηγό το δούκα της Νορμανδίας, το Ροβέρτο Κουρτέζ, τον κόμητα της Φλάνδρας και τον κόμητα του Μπλουά⁴⁴⁵. Η επόμενη ομάδα ήταν οι Λωρραίνοι και οι Ρηνανοί υπό την ηγεσία του δούκα Γοδεφρείδου ντε Μπουγιόν και του αδερφού του, Βαλδουίνου της Βουλώνης⁴⁴⁶. Μια ακόμα ομάδα αποτελούσαν οι Νότιοι από το Λαγκεντόκ με αρχηγό τον κόμητα της Τουλούζης, το Ρεϊμόνδο Δ' ντε Σεν-Ζιλ⁴⁴⁷. Και μια τελευταία ομάδα ήταν οι Νορμανδοί από τη νότιο Γαλλία και τη Σικελία υπό τη διοίκηση του Μποεμόν, γιος του Ροβέρτου-Γουϊσκάρδου και του ανιψιού Τανκρέδου⁴⁴⁸. Κάθε μία από αυτές τις ομάδες ακολούθησε μια διαφορετική πορεία και συναντήθηκαν πάλι στο Βυζάντιο. Έμειναν αρκετό καιρό στο Βυζάντιο με σκοπό να ανεφοδιαστούν, αλλά και γιατί ο αυτοκράτορας Αλέξιος

⁴⁴¹Ο.π.,σ.276

⁴⁴²Pacaut Marcel, *Η Ευρώπη από το Μεσαίωνα μέχρι το 1300*, μτφ Φ. Κικίλια, Ι. Βαζακοπούλου, Ι. Βλάχος, Αθήνα 1990, σ.235

⁴⁴³ Nicholas ό.π.,σ.389

⁴⁴⁴Pacaut ό.π.,σ.236

⁴⁴⁵Idem

⁴⁴⁶Idem

⁴⁴⁷Idem

⁴⁴⁸Idem

Κομνηνός επεδίωκε να επωφεληθεί από αυτό τον πόλεμο⁴⁴⁹. Επεδίωκε την επανένταξη των περιοχών αυτών, εφόσον ο πόλεμος ήταν επιτυχής.

Η πρώτη σταυροφορία ήταν και η μόνη που πέτυχε στρατιωτικά⁴⁵⁰. Οι σταυροφόροι κατέκτησαν την Αντιόχεια το 1097. Την πόλη την κατέκτησε ο αρχηγός των Νορμανδών της νότιας Ιταλίας, ο οποίος δεν ήθελε να την παραδώσει στους Βυζαντινούς⁴⁵¹. Γύρω από την ηγεμονία της Αντιόχειας είχαν δημιουργηθεί πολλές έριδες⁴⁵². Η πόλη της Έδεσσας έπεσε στα χέρια των σταυροφόρων το 1098. Την πόλη ανέλαβε ο αδερφός του Γοδεφρείδου ντε Μπουγιόν, ο Βαλδουίνος⁴⁵³. Η επόμενη κατάκτηση των σταυροφόρων ήταν το βασίλειο της Ιερουσαλήμ, 15 Ιουλίου του 1099⁴⁵⁴. Οι σταυροφόροι λεηλάτησαν και σκότωσαν τους Εβραίους και τους Σαρακηνούς⁴⁵⁵. Ηγεμόνας του βασιλείου έγινε ο Γοδεφρείδος ντε Μπουγιόν. Η κομητεία της Τριπόλεως ήταν η τελευταία κατάκτηση των σταυροφόρων. Την πόλη πήρε ο Ρεϊμόνδος της Τουλούζης. Το 1187 η κομητεία της Τριπόλεως ενώθηκε με το πριγκιπάτο της Αντιόχειας⁴⁵⁶.

Στο βασίλειο της Ιερουσαλήμ έπρεπε να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός για τη διοίκηση του βασιλείου. Το στέμμα αρχικά δόθηκε στο Ραϊμόνδο της Τουλούζης, αλλά εκείνος το αρνήθηκε και έτσι το στέμμα δόθηκε στο Γοδεφρείδο της Λωρραίνης, ο οποίος έγινε ο «υπερασπιστής του Παναγίου Τάφου»⁴⁵⁷. Το βασίλειο της Ιερουσαλήμ εξαρτιόταν αποκλειστικά από τους Ιταλούς εμπόρους, οι οποίοι απέκτησαν το δικαίωμα να ιδρύσουν αποικίες στα κατεκτημένα εδάφη⁴⁵⁸. Αποφεύγονταν οποιαδήποτε σχέση με τους

⁴⁴⁹Idem

⁴⁵⁰ Nicholas ό.π.,σ.389

⁴⁵¹Τσιρπανλής ό.π.,σ.280

⁴⁵²Γκρουσέ Ρενέ, *Ιστορία των σταυροφοριών*, μτφ Ανδρέας Πάγκαλος

⁴⁵³Τσιρπανλής ό.π.,σ.280

⁴⁵⁴Nicholas ό.π.,σ.391

⁴⁵⁵Τσιρπανλής ό.π.,σ.281

⁴⁵⁶Ό.π.,σ.282

⁴⁵⁷Nicholas ό.π.,σ.391-392

⁴⁵⁸Ό.π.,σ.392

μουσουλμάνους και σε περίπτωση που κάποιος σύναπτε ερωτική σχέση με μουσουλμάνο, η τιμωρία ήταν ευνουχισμός⁴⁵⁹.

Σημαντική ήταν η θέση των «στρατιωτικών ταγμάτων» στην Ιερουσαλήμ. Οι Ιππότες του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ, γνωστοί και με το όνομα Ιωαννίτες, ήταν υπεύθυνοι για τη φροντίδα των ασθενών και των φτωχών προσκυνητών⁴⁶⁰. Οι Ιωαννίτες αναγνωρίστηκαν το 1113 ως τάγμα, αλλά στη πορεία έγιναν στρατιωτικό τάγμα⁴⁶¹. Ένα ακόμα τάγμα ήταν αυτό των ιπποτών του Ναού της Ιερουσαλήμ, οι Ναΐτες, το οποίο ιδρύθηκε το 1119 από τον ιππότη Ούγο του Παγιέν. Το τάγμα αυτό φρόντιζε για την προστασία των προσκυνητών⁴⁶².

Το βασίλειο της Ιερουσαλήμ αρχικά διοικήθηκε από καλούς βασιλιάδες, αλλά μετά το 1131, όταν ανέλαβε βασιλιάς της Ιερουσαλήμ ο Φούλκων Έ της Ανδηγαυίας, ο οποίος σκοτώθηκε σε ατύχημα και στο θρόνο ανέβηκε η σύζυγός του, Μελισσάνθη και ο γιος τους Βαλδουίνος Γ, σημειώθηκαν σοβαρές απώλειες. Μια τέτοια απώλεια ήταν αυτή της κομητείας της Εδέσσης από το Ζάνγκι⁴⁶³. Ο Ζάνγκι ήταν ο πρίγκιπας της Μοσούλης και του Χαλεπίου⁴⁶⁴. Η δολοφονία του Ζάνγκι δεν επέτρεψε στους μουσουλμάνους να κρατήσουν τα εδάφη που κατέκτησαν. Όταν ανέλαβε ο γιος του Νουρεντίν, τα πράγματα έγιναν εξαιρετικά δύσκολα.

Η απώλεια της κομητείας της Εδέσσης ήταν αυτή που ώθησε τον πάπα Ευγένιο Γ να κηρύξει τη δεύτερη σταυροφορία⁴⁶⁵. Ένθερμος υποστηρικτής της δεύτερης σταυροφορίας υπήρξε ο Άγιος Βερνάρδος, ο οποίος στη συνέλευση του Βεζελαί, στις 31 Μαρτίου του 1146, ξεσήκωσε με το λόγο του για τη νέα σταυροφορία⁴⁶⁶. Επικεφαλής της σταυροφορίας αυτής τέθηκε ο Κορράδος Γ, της Γερμανίας και ο βασιλιάς της Γαλλίας

⁴⁵⁹Ο.π.,σ.392

⁴⁶⁰Ο.π.,σ.392

⁴⁶¹Ο.π.,σ.393

⁴⁶²Ο.π.,σ.393

⁴⁶³Ο.π.,σ.393

⁴⁶⁴Ο.π.,σ.393

⁴⁶⁵Berstein-Milza ό.π.,σ.161

⁴⁶⁶Γκρουσέ ό.π.,σ.135

Λουδοβίκος Ή ο Νεότερος⁴⁶⁷. Τα δυο εκστρατευτικά σώματα ξεκίνησαν το 1147. Οι δυο στρατιές λόγω της κακής προετοιμασίας υπέστησαν μια ήττα στο Δορύλαιο της Μικράς Ασίας, το 1147⁴⁶⁸. Τα στρατεύματα του Κορράδου σφαγιάστηκαν από τους Τούρκους⁴⁶⁹. Ο Κορράδος συναντήθηκε με το Λουδοβίκο στη Μικρά Ασία⁴⁷⁰. Οι δυο τους αποφάσισαν να προχωρήσουν μαζί και να πολιορκήσουν τη Δαμασκό⁴⁷¹. Η πολιορκία της πόλης κατέληξε σε αποτυχία. Ο Κορράδος απογοητευμένος από την έκβαση της πολιορκίας εγκαταλείπει την Παλαιστίνη. Ο Κορράδος έφτασε στη Θεσσαλονίκη και συνάντησε τον αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄⁴⁷². Από την άλλη μεριά ο Λουδοβίκος επέστρεψε στη Γαλλία⁴⁷³. Η αποτυχία της δεύτερης σταυροφορίας ήταν γεγονός. Οι σταυροφόροι δεν μπορούσαν να ελπίζουν σε κάποια βοήθεια παρά μόνο από τη Δύση. Τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα ειδικά μετά τη σφαγή των εμπόρων της Δύσης στην Κωνσταντινούπολη⁴⁷⁴. Ένα γεγονός που ανέδειξε στο θρόνο τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Α΄ Κομνηνό, ο οποίος ήταν κατά των Δυτικών⁴⁷⁵. Το αποτέλεσμα της δεύτερης σταυροφορίας ήταν να συνθηκολογήσει η Ιερουσαλήμ και το 1190 η Αντιόχεια, η Τύρος και η Τρίπολη, μόνες αυτές βρίσκονταν υπό τη χριστιανική επιρροή⁴⁷⁶. Επιπλέον, η αποτυχία της δεύτερης σταυροφορίας μείωσε το γόητρο των Φράγκων στον ισλαμικό κόσμο⁴⁷⁷. Οι δυο βασιλιάδες, Κορράδος Γ΄ και Λουδοβίκος Ή, ηττήθηκαν, έχασαν τα στρατεύματα τους και γύρισαν πίσω χωρίς να έχουν καταφέρει τίποτα.

Η πτώση της Ιερουσαλήμ ήταν κάτι που συγκλόνισε το τότε χριστιανικό κόσμο. Όταν η Ιερουσαλήμ βρέθηκε στα χέρια του Σαλαδινού, ο πάπας Κλήμης Γ΄ κήρυξε τη τρίτη

⁴⁶⁷Berstein- Milza ό.π.,σ.161

⁴⁶⁸Ο.π.,σ.161

⁴⁶⁹Τσιρπανλής ό.π.,σ.286

⁴⁷⁰Ο.π.,σ.287

⁴⁷¹Berstein-Milza ό.π.,σ.161

⁴⁷²Τσιρπανλής ό.π.,σ.287

⁴⁷³Ο.π.,σ.287

⁴⁷⁴Nicholas ό.π.,σ.396

⁴⁷⁵Ο.π.,σ.396

⁴⁷⁶Ο.π.,σ.396

⁴⁷⁷Γκρουσέ ό.π.,σ.139

σταυροφορία με επικεφαλής το βασιλιά Φίλιππο Β' Αύγουστο της Γαλλίας, το Φρειδερίκο Α Βαρβαρόσσας της Γερμανίας και τον Ερρίκο Β', τον οποίο διαδέχτηκε στο θρόνο μετά το θάνατο του ο Ριχάρδος Α της Αγγλίας⁴⁷⁸. Οι τρεις αυτοί βασιλιάδες αποφάσισαν να λάβουν μέρος στη Τρίτη σταυροφορία και να απελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους.

Στη Τρίτη σταυροφορία καθένας από τους βασιλιάδες ακολούθησε τη δική του πορεία. Ο Φρειδερίκος Α Βαρβαρόσσας ακολούθησε τη χερσαία διαδρομή προς την Κωνσταντινούπολη. Οι σχέσεις του βασιλιά με το βυζαντινό αυτοκράτορα Ισαάκιο Β' Άγγελο δεν ήταν φιλικές⁴⁷⁹. Ο Φρειδερίκος πέρασε στη Μικρά Ασία και κατάφερε να νικήσει τους Σελτζούκους. Όμως, ο βασιλιάς Φρειδερίκος στις 10 Ιουνίου του 1190, στην προσπάθειά του να περάσει ένα ποταμό της Σελεύκειας, στην Κιλικία, έχασε τη ζωή του με αποτέλεσμα ο στρατός του να επιστρέψει στην πατρίδα⁴⁸⁰. Από την άλλη πλευρά οι βασιλιάδες της Γαλλίας και της Αγγλίας, Φίλιππος Β' και Ριχάρδος Α, επέλεξαν τη θαλάσσια διαδρομή και πέρασαν το χειμώνα στη Σικελία⁴⁸¹. Στη συνέχεια ξεκίνησαν για την Παλαιστίνη. Στην Παλαιστίνη έφτασε πρώτος ο Φίλιππος Β'⁴⁸². Ο Ριχάρδος Α στην πορεία του προς την Παλαιστίνη κατέλαβε την Κύπρο, η οποία βρισκόταν στα χέρια των Βυζαντινών⁴⁸³. Οι στρατιές του Φιλίππου και του Ριχάρδου κατέλαβαν την Άκρα στις 12 Ιουλίου του 1191⁴⁸⁴. Στη συνέχεια ο Φίλιππος επέστρεψε στη Γαλλία και ο Ριχάρδος έμεινε στην Παλαιστίνη και κατέλαβε τη Γιάφα⁴⁸⁵. Ο Ριχάρδος προσπάθησε στηριζόμενος στις δικές του δυνάμεις να καταλάβει την Ιερουσαλήμ, αλλά η προσπάθειά του απέτυχε⁴⁸⁶. Προχώρησε στη σύναψη ειρήνης και στην εξασφάλιση σωστής μεταχείρισης των χριστιανών, όταν έμαθε για τις δολοπλοκίες του αδερφού του με το

⁴⁷⁸Nicholas ό.π.,σ.396

⁴⁷⁹Τσιρπανλής ό.π.,σ.289

⁴⁸⁰Ο.π.,σ.289

⁴⁸¹Nicholasό.π.,σ.396

⁴⁸²Τσιρπανλής ό.π.,σ.290

⁴⁸³ Nicholas ό.π.,σ.396

⁴⁸⁴Ο.π.,σ.397

⁴⁸⁵Ο.π.,σ.397

⁴⁸⁶Τσιρπανλής ό.π.,σ.290

Φίλιππο⁴⁸⁷. Έτσι, επέστρεψε στην πατρίδα του. Η Τρίτη σταυροφορία απέτυχε στην προσπάθεια επανάκτησης της Ιερουσαλήμ⁴⁸⁸. Αυτό που κατάφερε η Τρίτη σταυροφορία ήταν να ξαναπάρουν στα χέρια τους οι Χριστιανοί κάποια από τα εδάφη που έχασαν. Η Άκρα, η Αντιόχεια στο βορρά, η παραλιακή ζώνη μεταξύ Τρίπολης και Γιάφας και η Κύπρος πέρασαν στα χέρια των σταυροφόρων⁴⁸⁹. Η Τρίτη σταυροφορία κατέληξε σε αποτυχία και αυτό γιατί προκλήθηκε φόβος στους Βυζαντινούς λόγω της εμφάνισης των γερμανικών στρατευμάτων παρά το γεγονός ότι ο Ισαάκιος Β΄ είχε επιτρέψει τη διέλευση των γερμανικών στρατευμάτων⁴⁹⁰. Ακόμα οι σχέσεις φιλίας που είχε αναπτύξει ο Ισαάκιος με το Σαλαδινό προκαλούσαν ανησυχία στους σταυροφόρους⁴⁹¹. Ο Σαλαδινός ήταν αυτός που ένωσε την Αίγυπτο, τη Συρία και τη Μεσοποταμία και στη συνέχεια κατάφερε να κατακτήσει αρκετές πόλεις στην Παλαιστίνη⁴⁹².

Το γεγονός ότι η Ιερουσαλήμ εξακολουθούσε να βρίσκεται στα χέρια των μουσουλμάνων οδήγησε τον πάπα Ιννοκέντιο Γ', ο οποίος μόλις είχε ανέβει στο θρόνο, να κηρύξει τη τέταρτη σταυροφορία⁴⁹³. Σκοπός του πάπα ήταν να απελευθερώσει τους Αγίους Τόπους και πίστευε πως η παπική έδρα έπρεπε να ηγηθεί αυτής της σταυροφορίας⁴⁹⁴. Ο πάπας Ιννοκέντιος Γ' για να βοηθήσει τη νέα σταυροφορία επέβαλε στους μοναχούς σταυροφορικό φόρο⁴⁹⁵. Η άρνηση τους ανάγκασε τον πάπα να δεχτεί την εθελοντική προσφορά⁴⁹⁶. Επικεφαλής της νέας σταυροφορίας τέθηκαν ο κόμης της Φλάνδρας, Βαλδουίνος και ο αδερφός του Ερρίκος, ο κόμης της Καμπανίας, Τιμπώ Δ και ο Βονιφάτιος ο Μομφερατικός, ο οποίος ανέλαβε τη διοίκηση της εκστρατείας⁴⁹⁷.

⁴⁸⁷Nicholas ό.π.,σ.397

⁴⁸⁸Berstein-Milza ό.π.,σ.161

⁴⁸⁹Runciman Steven, *A History of the Crusades-The kingdom of Acre*, Great Britain 1954, σ.76

⁴⁹⁰Μοσχονάς ό.π.,σ.81

⁴⁹¹Ο.π.,σ.81

⁴⁹²Κnight ό.π.,σ.115

⁴⁹³Μοσχονάς ό.π.,σ.83

⁴⁹⁴Ο.π.,σ.132

⁴⁹⁵Nicholas ό.π.,σ.397

⁴⁹⁶Ο.π.,σ.118

⁴⁹⁷Berstein-Milza ό.π.,σ.164

Αρχικός στόχος της τέταρτης σταυροφορίας ήταν η κατάληψη της Αιγύπτου, η οποία αποτελούσε το κέντρο της μουσουλμανικής δύναμης⁴⁹⁸. Η κατάληψη της Αιγύπτου θα έδινε πληθώρα ευκαιριών στους σταυροφόρους για την επανάκτηση της Ιερουσαλήμ και ταυτόχρονα θα βοηθούσε τους σταυροφόρους στρατιωτικά, οικονομικά και πολιτικά. Η απόφαση τους ήταν να συγκεντρωθούν τα στρατεύματα στη Βενετία και από εκεί θα κατευθύνονταν προς την Αίγυπτο⁴⁹⁹.

Αυτός ήταν ο αρχικός σχεδιασμός της σταυροφορίας, ο οποίος δεν ακολουθήθηκε και η σταυροφορία εκτράπηκε. Η συμφωνία που είχαν κάνει οι σταυροφόροι με τους Βενετούς προέβλεπε την καταβολή από μέρος των σταυροφόρων 85.000 χρυσών μάρκων στους Βενετούς και εκείνοι από την πλευρά τους θα έδιναν πενήντα γαλέρες, στρατιωτική δύναμη και θα ήταν υπεύθυνοι για τη μεταφορά και τη σίτιση των σταυροφόρων για ένα χρόνο⁵⁰⁰. Όμως, πέρα από αυτή τη συμφωνία οι σταυροφόροι δέχτηκαν να βοηθήσουν τους Βενετούς για να ξαναπάρουν την πόλη Ζάρα, η οποία ήταν στα χέρια των Ούγγρων⁵⁰¹. Οι σταυροφόροι προχώρησαν στην κατάληψη της Ζάρας και επέδειξαν μια τρομερή βιαιότητα, η οποία εξόργισε τον πάπα⁵⁰². Το γεγονός αυτό έδειξε την αδυναμία της τέταρτης σταυροφορίας και έφερε στο προσκήνιο τις διαθέσεις των σταυροφόρων, οι οποίες δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν μόνο ιδεολογικές. Η πρόταση του γιου του Ισαάκιου Έβ Αγγέλου, ο οποίος έχασε το θρόνο από τον αδερφό του Αλέξιο Έβ Αγγελο, να κατευθυνθούν οι σταυροφόροι προς την Κωνσταντινούπολη, για να ξαναπάρει ο πατέρας του το θρόνο, έδειξε πώς η τέταρτη σταυροφορία μπήκε σ' άλλο δρόμο από αυτόν που αρχικά είχε προταθεί⁵⁰³. Ο Αλέξιος Έβ υποσχέθηκε στους σταυροφόρους 200.000 αργυρά μάρκα και την παρουσία εκστρατευτικού σώματος 10.000 ανδρών⁵⁰⁴.

⁴⁹⁸Runciman ό.π.,σ.110-111

⁴⁹⁹Μοσχονάς ό.π.,σ.84

⁵⁰⁰Ο.π.,σ.84

⁵⁰¹Ο.π.,σ.84

⁵⁰²Runciman ό.π.,σ.115

⁵⁰³Berstein-Milza ό.π.,σ.164

⁵⁰⁴Μοσχονάς ό.π.,σ.85

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των γεγονότων ήταν, τον Ιούλιο του 1203, οι σταυροφόροι να πολιορκήσουν την Κωνσταντινούπολη. Οι πολίτες της Κωνσταντινούπολης εκθρόνισαν τον Αλέξιο Γ', αλλά δεν δέχτηκαν ούτε τον Ισαάκιο Β' ούτε το γιο του Αλέξιο Δ'. Τους δολοφόνησαν και έδιωξαν τους σταυροφόρους από την πόλη τους. Στις 13 Απριλίου του 1204 οι σταυροφόροι μπήκαν στην Κωνσταντινούπολη και τη κατέλαβαν⁵⁰⁵. Οι σταυροφόροι λεηλάτησαν την Πόλη. Πήραν ό,τι πολύτιμο υπήρχε στην Αγία Σοφία, κατέστρεψαν πολύτιμα μέταλλα, λίθους και μάρμαρα και μοιράζονταν τα κομμάτια τους⁵⁰⁶. Τα θρησκευτικά λάφυρα που πήραν οι σταυροφόροι ήταν τα ιερά λείψανα, όπως ήταν τα λείψανα της παιδικής ηλικίας και του Πάθους του Χριστού, της Θεοτόκου και των Αποστόλων⁵⁰⁷. Εκτός από τα ιερά λείψανα οι σταυροφόροι πήραν και τα ιερά κειμήλια, όπως ήταν τα χρυσά και αργυρά δοχεία, λειψανοθήκες, κοσμήματα των Ιερών Τραπεζών, χρυσοκέντητα και μεταξωτά υφάσματα⁵⁰⁸. Τα αντικείμενα τα μετέφεραν στις εκκλησίες της Ιταλίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας⁵⁰⁹. Ακόμα, έκλεψαν τα αγάλματα της αρχαιότητας και είτε τα κατέστρεφαν είτε τα μετέφεραν στη Βενετία⁵¹⁰. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν τα τέσσερα χάλκινα, επίχρυσα άλογα, τα οποία έσερναν ένα τέθριππο. Αρχικά ο Μέγας Κωνσταντίνος τα μετέφερε στην Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια κλάπηκαν και μεταφέρθηκαν στη Βενετία, όπου βρίσκονται μέχρι σήμερα και κοσμούν την εκκλησία του Αγίου Μάρκου⁵¹¹.

Τα λάφυρα, τα οποία συγκεντρώθηκαν αποτέλεσαν πηγή διαφωνιών μεταξύ των μελετητών, διότι είναι πολύ δύσκολο να καθοριστεί το ακριβές ποσό. Πολλοί από τους μελετητές υποστηρίζουν ότι το ποσό ανέρχεται στις 400.000 μάρκα και άλλοι πιστεύουν

⁵⁰⁵Ο.π.,σ.85

⁵⁰⁶Ο.π.,σ.120

⁵⁰⁷Κόλια-Δερμιτζάκη Αθηνά, *Η τέταρτη σταυροφορία και ο ελληνικός κόσμος - Ληλασία και μεταφορά λαφύρων και κινητών πολιτισμικών αγαθών στη Δύση*, Αθήνα 2008, σ.310-311

⁵⁰⁸Ο.π.,σ.311

⁵⁰⁹Idem

⁵¹⁰Μοσχονάς ό.π.,σ.120

⁵¹¹Κόλια-Δερμιτζάκη ό.π.,σ.309

ότι το ποσό είναι γύρω στις 300.000 μάρκα⁵¹². Δεν είναι λίγοι εκείνοι οι οποίοι πιστεύουν ότι το ποσό των λαφύρων ήταν 900.000 ή 800.000 μάρκα⁵¹³.

Η τέταρτη σταυροφορία οδήγησε στην καταστροφή της Κωνσταντινούπολης και την ευθύνη για αυτή την εξέλιξη είχαν οι Βενετοί, οι οποίοι ήταν άπληστοι και εκμεταλλεύτηκαν την θέση των σταυροφόρων, ο Ισαάκιος Β και ο Αλέξιος Δ, οι οποίοι, στην προσπάθεια τους να ανακτήσουν το θρόνο κατέφυγαν στη βοήθεια των ξένων δυνάμεων⁵¹⁴. Επιπλέον, μέρος της ευθύνης είχε και ο πάπας Ιννοκέντιος Γ, ο οποίος έχασε τον έλεγχο της σταυροφορίας από την πρώτη στιγμή και στάθηκε αδύναμος να διαλύσει τη σταυροφορία, όταν τα πράγματα ξέφυγαν από τον έλεγχό του στη Ζάρα⁵¹⁵.

Παρά την αποτυχία της τέταρτης σταυροφορίας ο πάπας Ιννοκέντιος Γ δεν παραιτήθηκε από την προσπάθειά του να πάρει την Ιερουσαλήμ. Έτσι, το 1215 ο πάπας Ιννοκέντιος Γ κήρυξε την πέμπτη σταυροφορία, η οποία αποφασίστηκε στη σύνοδο του Λατερανού⁵¹⁶. Όμως, ο πάπας Ιννοκέντιος Γ πέθανε και τη θέση του πήρε ο πάπας Ονώριος Γ, ο οποίος συνέχισε το σχέδιο του⁵¹⁷. Μέρος στην πέμπτη σταυροφορία πήραν οι Αυστριακοί και οι Ούγγροι, οι οποίοι πέρασαν τη Μεσόγειο με ενετικά πλοία και έφτασαν στη Δαμιέττη και την πολιορκήσαν⁵¹⁸. Ο βασιλιάς της Ουγγαρίας, Ανδρέας Β και ο δούκας της Αυστρίας, Λεοπόλδος Στ' ανέλαβαν τις επιχειρήσεις της πέμπτης σταυροφορίας⁵¹⁹. Ο καρδινάλιος Πελάγιος ανέλαβε και αυτός ως επικεφαλής της πέμπτης σταυροφορίας, ο οποίος εξαιτίας της αλαζονείας του δεν άφησε κάποια στρατιωτική δύναμη στη Δαμιέττη και αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο σταυροφορικός στρατός να υποστεί σοβαρές ζημιές⁵²⁰. Η πέμπτη σταυροφορία κατέληξε σε αποτυχία.

⁵¹²Ο.π.,σ.307

⁵¹³Idem

⁵¹⁴Τσιρπανλής ό.π.,σ.305

⁵¹⁵Ο.π.,σ.305

⁵¹⁶Berstein-Milza ό.π.,σ.166

⁵¹⁷Γκρουσέ ό.π.,σ.234

⁵¹⁸Nicholas ό.π.,σ.400

⁵¹⁹Τσιρπανλής ό.π.,σ.305

⁵²⁰Γκρουσέ ό.π.,σ.238

Εκτός από την πέμπτη σταυροφορία ακολούθησαν και άλλες τρεις. Η έκτη σταυροφορία ξεκίνησε από το αυτοκράτορα της Γερμανίας, Φρειδερίκο Β⁵²¹. Ο Φρειδερίκος Β κατάφερε να υπογράψει συνθήκη ειρήνης με το σουλτάνο της Αιγύπτου, το Φεβρουάριο του 1229⁵²². Κατάφερε να πάρει πίσω την Ιερουσαλήμ και τις πόλεις, Βηθλεέμ και Ναζαρέτ⁵²³. Το γεγονός όμως, ότι υπήρχαν προβλήματα στο στρατόπεδο των σταυροφόρων και ο σουλτάνος εκμεταλλευόμενος την κατάσταση κατέλαβε ξανά την Ιερουσαλήμ, το Σεπτέμβριο του 1244⁵²⁴. Και η έκτη σταυροφορία απέτυχε παρά την αρχική της εφήμερη επιτυχία.

Στην επόμενη σταυροφορία που ακολούθησε επικεφαλής της ήταν ο βασιλιάς της Γαλλίας, Λουδοβίκος Θ⁵²⁵. Ο Λουδοβίκος Θ έφτασε το στόλο του στην Κύπρο στα τέλη του 1248⁵²⁶. Ο στρατός του υπέφερε από ασθένειες και η μοναδική του νίκη ήταν αυτή στη Μανσούρα, αλλά πιο μετά ηττήθηκε και πιάστηκε αιχμάλωτος στις 6 Απριλίου του 1250⁵²⁷. Για να καταφέρουν οι σταυροφόροι να τον απελευθερώσουν έδωσαν ως αντάλλαγμα τη Δαμιέτη⁵²⁸. Ο Λουδοβίκος συνέχισε να μένει στην Παλαιστίνη και στη Συρία και οχύρωσε τη Γιάφα, την Καισάρεια, την Άκρα και τη Σιδώνα⁵²⁹. Η συνθήκη που έκανε το 1252 για την επανίδρυση του βασιλείου της Ιερουσαλήμ δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ⁵³⁰. Ο Λουδοβίκος αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Γαλλία, όταν ενώθηκαν όλοι μαζί οι σουλτάνοι της Βαγδάτης, της Συρίας και της Αιγύπτου⁵³¹.

⁵²¹Berstein-Milza ό.π.,σ.166

⁵²²Τσιρπανλής ό.π.,σ.306

⁵²³Ο.π.,σ.306

⁵²⁴Ο.π.,σ.306

⁵²⁵Ο.π.,σ.306

⁵²⁶Ο.π.,σ.306

⁵²⁷Nicholas ό.π.,σ.402

⁵²⁸Ο.π.,σ.402

⁵²⁹Τσιρπανλής ό.π.,σ.306

⁵³⁰Ο.π.,σ.307

⁵³¹Ο.π.,σ.307

Στην τελευταία σταυροφορία πρωταγωνιστικό ρόλο είχε και πάλι ο Λουδοβίκος ΄Θ, ο βασιλιάς της Γαλλίας⁵³². Το Μάιο του 1268 οι Μαμελούκοι της Αιγύπτου κυριεύσαν την Αντιόχεια. Με την κατάκτηση αυτή σταματά η παρουσία των χριστιανικών ομάδων. Ο Λουδοβίκος θέλοντας να βοηθήσει τους χριστιανούς αποφάσισε να κάνει αυτό το ταξίδι. Όμως, η πορεία που ακολούθησε αποδείχτηκε καταστροφική για τον ίδιο. Αποφάσισε να πάει στην Τυνησία μετά από αίτημα του βασιλιά της Σικελίας Ανδεγαβού, ο οποίος ήταν αδερφός του Καρόλου Α, για την κατάληψη της Τύνιδας⁵³³. Κατάφεραν να κυριεύσουν την Τύνιδα, αλλά οι αρρώστιες αποδεκάτισαν το στρατό του Λουδοβίκου. Θύμα των επιδημιών ήταν και ο ίδιος ο Λουδοβίκος, ο οποίος πέθανε στις 25 Αυγούστου του 1270⁵³⁴. Η προσπάθεια αυτής της σταυροφορίας δεν σταμάτησε με το θάνατο του Λουδοβίκου, αλλά συνεχίστηκε από το βασιλιά της Αγγλίας, Εδουάρδο Α, ο οποίος έφτασε στην Άκρα και έμαθε για τη συνθήκη ειρήνης, την οποία είχαν υπογράψει οι λιγοστοί Φράγκοι με τους Αιγύπτιους⁵³⁵. Ο Εδουάρδος Α μετά από αυτό γύρισε στην πατρίδα του.

Οι σταυροφορίες δεν είχαν θετική εξέλιξη και το 1291 τερματίστηκαν. Η Άκρα καταλήφθηκε από τους Αιγύπτιους, στις 18 Μαΐου⁵³⁶. Η Τύρος, η Σιδώνα, η Χάιφα, η Βηρυτός και η Τορτόζα πέρασαν στα χέρια των Αιγυπτίων⁵³⁷. Με τις τελευταίες αυτές κατακτήσεις κλείνει ο κύκλος των σταυροφοριών, οι οποίες είχαν πολλές επιπτώσεις σε διάφορους τομείς.

Οι σταυροφορίες πυροδότησαν μια σειρά αλλαγών. Επέφεραν αλλαγές στο μεσαιωνικό κόσμο και οδήγησαν σε αλλαγές στον τομέα του πολιτισμού, της τεχνολογίας και του εμπορίου⁵³⁸. Αρχικά, οι σταυροφορίες πρόβαλαν τους πάπες, οι οποίοι αγωνίζονταν για

⁵³²Ο.π.,σ.307

⁵³³Ο.π.,σ.308

⁵³⁴Ο.π.,σ.308

⁵³⁵Ο.π.,σ.309

⁵³⁶Ο.π.,σ.309

⁵³⁷Ο.π.,σ.309

⁵³⁸Asbridge Thomas, *The Crusades*, Great Britain 2010,σ.664

την απελευθέρωση των Αγίων Τόπων. Προβλήθηκε ο ιερός πόλεμος των σταυροφόρων κατά των απίστων⁵³⁹.

Ένα άλλο επακόλουθο των σταυροφοριών ήταν η εισαγωγή νέων τεχνολογιών. Οι σταυροφόροι στο ταξίδι τους στην Ανατολή είδαν για πρώτη φορά ανεμόμυλους⁵⁴⁰. Από την άλλη πλευρά οι μουσουλμάνοι είδαν τις πανοπλίες των σταυροφόρων και τις αντέγραψαν⁵⁴¹. Και οι χριστιανοί πήραν από τους μουσουλμάνους πράγματα από την αρχιτεκτονική των κάστρων⁵⁴².

Ακόμη, οι σταυροφορίες είχαν επίπτωση και στην οικονομία της Δύσης. Οι σταυροφορίες αποδείχτηκαν εξαιρετικά δαπανηρές. Από την τρίτη σταυροφορία οι βασιλιάδες κατάφεραν να διαχειριστούν τις δαπάνες χρησιμοποιώντας προσωπικούς τους πόρους⁵⁴³. Στην τέταρτη σταυροφορία για να καλυφθούν τα έξοδα ο πάπας Ιννοκέντιος επέβαλε φόρο στις εκκλησίες και ζήτησε από τους βασιλιάδες της Γαλλίας και της Αγγλίας να συμμετέχουν και οι ίδιοι με κάποιες εισφορές⁵⁴⁴. Βέβαια, η επιβολή του συγκεκριμένου φόρου δεν ευχαρίστησε καθόλου την εκκλησία⁵⁴⁵.

Στην περίοδο των σταυροφοριών οι εμπορικές σχέσεις με το Ισλάμ ήταν επικίνδυνες. Πολλές φορές οι μουσουλμάνοι έκαναν κατάσχεση στα εμπορεύματα των ξένων, αλλά κάποιοι Ιταλοί συνέχισαν να εμπορεύονται σε διάφορες πόλεις, όπως ήταν η Αλεξάνδρεια και η Δαμιέττη⁵⁴⁶. Οι εμπορικές σχέσεις σταθεροποιήθηκαν κυρίως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους, το 1204. Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξαν η Βενετία, η Πίζα και η Γένοβα⁵⁴⁷.

⁵³⁹ Nicholas ό.π.,σ403

⁵⁴⁰ Ο.π.,σ.403

⁵⁴¹ Ο.π.,σ.403

⁵⁴² Asbridge ό.π.,σ.667

⁵⁴³ Nicholas ό.π.,σ.403

⁵⁴⁴ Πανοπούλου Αγγελική, *Η τέταρτη Σταυροφορία και ο ελληνικός κόσμος-οι συνέπειες της σταυροφορίας στο εκκλησιαστικό επίπεδο*, Αθήνα 2008, σ.343

⁵⁴⁵ Ο.π.,σ.344

⁵⁴⁶ Nicholas ό.π.,σ404

⁵⁴⁷ Asbridge ό.π.,σ.666

Επιπλέον, οι σταυροφορίες τόνωσαν την οικονομία της δυτικής Ευρώπης. Πολλά μουσουλμανικά νομίσματα βρέθηκαν στα χέρια των χριστιανών στην Παλαιστίνη, στην Ισπανία και στη Σικελία⁵⁴⁸. Η αρπαγή των νομισμάτων αυτών αποτέλεσε τη βάση για το καπιταλιστικό εμπόριο της Ευρώπης⁵⁴⁹.

Τέλος, οι σταυροφορίες προκάλεσαν καταστροφές στον πολιτισμό και κυρίως η τέταρτη σταυροφορία, στην οποία οι λεηλασίες ήταν μεγάλες και χάθηκαν σπουδαία έργα. Σώθηκαν μόνο κάποια αποσπάσματα από τα έργα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη⁵⁵⁰. Βέβαια, οι επαφές χριστιανών και μουσουλμάνων επέτρεψαν στους χριστιανούς να μελετήσουν τις μεταφράσεις των Αράβων πάνω στα ελληνικά έργα⁵⁵¹. Οι σταυροφορίες είχαν πάρα πολλά προβλήματα και αυτό γιατί οι μουσουλμάνοι ενώθηκαν τον 12^ο αιώνα σ' αντίθεση με τον 11^ο αιώνα που ήταν διασκορπισμένοι⁵⁵². Οι σταυροφορίες απέτυχαν και το αποτέλεσμα τους ήταν να χαθούν τα Ιεροσόλυμα παρότι αρχικά είχαν ανακτηθεί.

⁵⁴⁸Nicholas ό.π.,σ404

⁵⁴⁹Ο.π.,σ.404

⁵⁵⁰Ο.π.,σ.404

⁵⁵¹Ο.π.,σ.404

⁵⁵²Davis R.H. C., *Ιστορία της μεσαιωνικής Ευρώπης*, μτφ Γιώργος Χρηστίδης, Αθήνα 2011, σ.404

Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΕΞΕΓΕΡΣΕΙΣ

Η γεωργία την περίοδο του ύστερου μεσαίωνα περνούσε μια μεγάλη κρίση λόγω των πολύ άσχημων συνθηκών που επικρατούσαν εκείνη την εποχή. Στις αρχές του 14^{ου} αιώνα σταμάτησε η ανάπτυξη του αγροτικού πληθυσμού, η εκχέρσωση και η αποξήρανση⁵⁵³. Οι επιδημίες ήταν ένας ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη της γεωργίας. Είχε σταματήσει η εκχέρσωση των γαιών και το γεγονός ότι απουσίαζε η σωστή τεχνική στη γεωργία, δεν επέτρεψε την αύξηση της παραγωγής και η σοδειά δεν ήταν καθόλου ικανοποιητική για τους φτωχούς χωρικούς⁵⁵⁴. Ο λιμός και οι επιδημίες οδήγησαν τις αγροτικές κοινότητες να αναζητήσουν πιο ασφαλείς περιοχές για να ζήσουν⁵⁵⁵. Οι καταστροφές ήταν τεράστιες και για αυτό κάθε δραστηριότητα που αφορούσε τη γεωργία δεν προχωρούσε. Η τεχνική της γεωργίας δεν ήταν καθόλου αναπτυγμένη και αυτό δυσκόλευε ακόμα περισσότερο την αύξηση της παραγωγής⁵⁵⁶. Έλλειψη υπήρχε ακόμα και στους σπόρους⁵⁵⁷.

Επιπλέον, το γεγονός ότι ο πληθυσμός αυξανόταν και η δημιουργία μικρών αγροκτημάτων οδήγησε στην καταστροφή του εδάφους. Οι κληρονόμοι διαίρεσαν τα υποστατικά τους με αποτέλεσμα τη δημιουργία πολύ μικρών επιχειρήσεων, οι οποίες δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα στους ιδιοκτήτες τους⁵⁵⁸. Πέρα από αυτές τις μικρές επιχειρήσεις υπήρχαν και οι εργάτες και οι ακτήμονες, οι οποίοι δεν είχαν στη διάθεση τους καλλιεργήσιμη γη και μόνο σε ένα μικρό βαθμό μπορούσαν να χρησιμοποιούν τις κοινοτικές γαίες⁵⁵⁹.

Με τις τότε υπάρχουσες συνθήκες ήταν πάρα πολύ δύσκολο να αναπτυχθεί η γεωργία, η οποία πλήττονταν διαρκώς από πολλά προβλήματα. Η καταστροφή του εδάφους σε

⁵⁵³Rosener Werner, *Οι αγρότες στην Ευρώπη*, μτφ. Ιωάννης Δημητρούκας, Αθήνα 1999, σ.127

⁵⁵⁴Τσιρπανλής ό.π.,σ.399

⁵⁵⁵Berstein-Milza ό.π.,σ.227

⁵⁵⁶Τσιρπανλής ό.π.,σ.399

⁵⁵⁷Ο.π.,σ.399

⁵⁵⁸Rosener Werner, ό.π., σ.128

⁵⁵⁹Ο.π., σ.128

συνδυασμό με τις μικρές αγροτικές επιχειρήσεις, τις μικρές σοδειές και την υψηλή αύξηση των τιμών ήταν παράγοντες καθοριστικοί για την πρόοδο της γεωργίας⁵⁶⁰.

Η κατάσταση ήταν πολύ δύσκολη και πολλές περιοχές ερημώνονταν. Για παράδειγμα στη Γερμανία 170.000 οικισμοί χάθηκαν⁵⁶¹. Χωριά χάθηκαν και στη Σικελία και τη Σαρδηνία⁵⁶². Από την καταστροφή αυτή δεν γλίτωσε ούτε η Ρώμη ούτε η Τοσκάνη⁵⁶³. Το ίδιο συνέβη και στις περιοχές της Ισπανίας και της σκανδιναβικής χερσονήσου⁵⁶⁴. Οι αιτίες ερήμωσης των περιοχών στην Ευρώπη ήταν οι πόλεμοι, οι εμπρησμοί και οι επιθέσεις των ληστών, οι επιδημίες και πολλές φυσικές καταστροφές, τα άγονα εδάφη, οι κακές κλιματικές συνθήκες και η υποχρέωση να δημιουργηθούν μεγαλύτεροι οικισμοί⁵⁶⁵.

Την περίοδο αυτή εκτός από τις ερημώσεις που έγιναν προέκυψαν αλλαγές και στη χρήση του εδάφους, καθώς αυξήθηκαν οι λιβαδότοποι και τα δάση⁵⁶⁶. Η δυνατότητα καλλιέργειας περιορίστηκε με αποτέλεσμα πολλοί χωρικοί να φύγουν και να μαζεύονται στις πόλεις⁵⁶⁷. Λόγω αυτών των συνθηκών αναπτύχθηκε η κτηνοτροφία και εξαιτίας της αύξησης του πληθυσμού στις πόλεις προκλήθηκε και αύξηση στη ζήτηση κρέατος⁵⁶⁸. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν η Αγγλία, όπου οι άνθρωποι που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία ζητούσαν περισσότερες εκτάσεις για βοσκή⁵⁶⁹.

Η γεωργία αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα και για αυτό το λόγο η περίοδος του Ύστερου Μεσαίωνα σημαδεύτηκε από τις αγροτικές εξεγέρσεις. Τα χωριά όπως και οι πόλεις υπέφεραν από τις επιδημίες. Οι κάτοικοι των χωριών τα εγκατέλειπαν και πήγαιναν στις πόλεις για να έχουν ασφάλεια. Όλα αυτά προκάλεσαν τις αγροτικές

⁵⁶⁰Ο.π., σ.130

⁵⁶¹Τσιρπανλής ό.π.,σ.412

⁵⁶²Ο.π., σ.412

⁵⁶³Ο.π., σ.412

⁵⁶⁴Ο.π., σ.412

⁵⁶⁵Rosener ό.π.,σ.139-140

⁵⁶⁶Ο.π., σ.142

⁵⁶⁷Τσιρπανλής ό.π.,σ.412

⁵⁶⁸Rosener ό.π., σ.143

⁵⁶⁹Τσιρπανλής ό.π.,σ.414

εξεγέρσεις σε διάφορες χώρες της Ευρώπης όπως στη Φλάνδρα, το 1323-1328, στην Ιταλία, τη Γαλλία, την Αγγλία και τη Γερμανία⁵⁷⁰. Οι επαναστάσεις δεν εμφανίστηκαν ξαφνικά τον Ύστερο Μεσαίωνα, αλλά υπήρχαν ήδη από τον Πρώιμο και τον Όψιμο Μεσαίωνα⁵⁷¹.

Στη διάρκεια του Πρώιμου Μεσαίωνα σημαντική ήταν η εξέγερση της Στελλίνγκας κατά την οποία οι αγρότες της Σαξονίας επαναστάτησαν κατά των φεουδαρχών⁵⁷².

Στον Όψιμο Μεσαίωνα σπουδαία ήταν η επανάσταση της Στετίγγης, στην οποία οι αγρότες της Στετίγγης αγωνίζονταν κατά των αρχιεπισκόπων της Βρέμης και των κομήτων του Όλντενμπουργκ⁵⁷³. Η έκβαση του αγώνα ήταν άσχημη για τους αγρότες στη μάχη του Άλτενες, το 1234, όπου οι αντίπαλοί τους τους συνέτριψαν⁵⁷⁴.

Όσον αφορά τον Ύστερο Μεσαίωνα οι επαναστάσεις είχαν μια διαφορετική μορφή, δηλαδή οι αγρότες αντιστέκονταν στη φεουδαλική τάξη με την άρνηση τους να κάνουν διάφορες αγγαρείες, να πληρώνουν φόρους ή επέλεγαν να φύγουν σε άλλες πόλεις⁵⁷⁵. Οι περισσότερες αγροτικές εξεγέρσεις γίνονταν στις ενώσεις των επαύλεων και στις τοπικές χωροδεσποτείες.

Οι αγροτικές εξεγέρσεις δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως αυθόρμητες ενέργειες των χωρικών εξαιτίας της πείνας, αλλά επρόκειτο για επαναστάσεις ελεύθερων ανθρώπων, οι οποίοι αγωνίζονταν κατά των καταπιέσεων⁵⁷⁶. Τέτοια ήταν η εξέγερση στην Αγγλία το 1381⁵⁷⁷. Άλλη μια τέτοια εξέγερση ήταν και αυτή που πραγματοποιήθηκε στη Βοημία, στην πόλη Ταμπόρ της Τσεχίας. Οι επαναστάτες έφεραν το όνομα ταμποριστές και η επανάσταση έλαβε χώρα το 1420-1452⁵⁷⁸. Στη Γερμανία πραγματοποιήθηκαν οι

⁵⁷⁰Rosener ό.π.,σ.159

⁵⁷¹Ο.π., σ.160

⁵⁷²Ο.π., σ.160

⁵⁷³Ο.π., σ.160

⁵⁷⁴Ο.π., σ.160

⁵⁷⁵Ο.π., σ.160

⁵⁷⁶Γσιρπανλής ό.π.,σ.416

⁵⁷⁷Ο.π., σ.416

⁵⁷⁸Ο.π., σ.416

εξεγέρσεις του Niklaushausern στη Θουριγγία και του Bundschuch, η οποία ξεκίνησε από την κοιλάδα του Ρήνου⁵⁷⁹.

Μια σημαντική εξέγερση του Ύστερου Μεσαίωνα ήταν αυτή του 1323. Ο κόμης της Φλάνδρας κατάργησε τα προνόμια της Βρύγης στο Σλάις και αυτό το γεγονός προκάλεσε την εξέγερση στην ύπαιθρο της Φλάνδρας⁵⁸⁰. Την εξουσία πήραν στα χέρια τους οι πλούσιοι αγρότες⁵⁸¹. Την επανάσταση αυτή την υποστήριξαν οι πλούσιοι της Βρύγης⁵⁸². Το 1326 η επανάσταση άλλαξε χαρακτήρα, γιατί υποστηρικτές της ζήτησαν την κατάργηση των κοινωνικών διακρίσεων⁵⁸³. Η επανάσταση σταμάτησε το 1328, όταν ο κόμης της Φλάνδρας σταμάτησε την επανάσταση στηριζόμενος στη βοήθεια του Γάλλου βασιλιά⁵⁸⁴. Επρόκειτο για μια επανάσταση, η οποία άρχισε με αφορμή τα προνόμια των πλούσιων εμπόρων και κατέληξε σε μια επανάσταση εναντίον των κοινωνικών τάξεων⁵⁸⁵. Βέβαια, η συγκεκριμένη εξέγερση ήταν προϊόν των πλουσίων και όχι των φτωχών ανθρώπων⁵⁸⁶. Μαζί με τους επαναστατημένους αγρότες πήγαν και οι εργάτες της υφαντουργίας των πόλεων Μπρύζ και Υπρ⁵⁸⁷.

Μια άλλη εξέγερση πραγματοποιήθηκε το 1358 στην περιοχή της Ιλ ντε Φρανς. Η επανάσταση διήρκεσε από το Μάιο ως τον Ιούνιο του 1358⁵⁸⁸. Η εγκατάλειψη των γαιών από τους αγρότες και η πτώση των τιμών των δημητριακών οδήγησε και σε μείωση των

⁵⁷⁹Ο.π., σ.417

⁵⁸⁰Nicholas ό.π.,σ.591

⁵⁸¹Idem

⁵⁸²Idem

⁵⁸³Idem

⁵⁸⁴Idem

⁵⁸⁵Idem

⁵⁸⁶Ο.π., σ.592

⁵⁸⁷Μπενβενίστε ό.π.,σ.303

⁵⁸⁸Ο.π.,σ.304

εσόδων των γαιοκτημόνων⁵⁸⁹. Και σ' αυτή την περίπτωση η επανάσταση δεν ξεκίνησε από τους φτωχούς αγρότες⁵⁹⁰.

Η άλλη σημαντική αγροτική εξέγερση του Ύστερου Μεσαίωνα ήταν η εξέγερση των Άγγλων χωρικών, η οποία έγινε το 1381⁵⁹¹. Η εξέγερση ξεκίνησε από το νόμο, τον οποίο είχε θεσπίσει ο Εδουάρδος Γ του Γουίντσορ της Αγγλίας. Ο νόμος προέβλεπε την περικοπή στην αύξηση των μισθών ή ακόμα και την απαγόρευση της αύξησης. Αυτό το μέτρο προκάλεσε πολλές αναταραχές, οι οποίες είχαν μεγάλη διάρκεια. Επιπλέον, ο κεφαλικός φόρος που επέβαλε ο βασιλιάς το 1380 προκάλεσε μια τεράστια ταραχή⁵⁹². Η περιοχή του Έσεξ ξεσηκώθηκε το Μάιο και τον Ιούνιο οι χωρικοί με αρχηγό τους τον Γουάτ Τάυλερ εισέβαλαν στο Λονδίνο και επιτέθηκαν στους βασιλικούς συμβούλους και στη βασίλισσα⁵⁹³. Οι επαναστάτες ζήτησαν να καταργηθεί η δουλοπαροικία και να διαλυθεί η χωροδεσποτεία⁵⁹⁴. Η εισβολή αυτή είχε ως αποτέλεσμα ο βασιλιάς να προχωρήσει στην κατάργηση της δουλοπαροικίας και να κάνει τους χωρικούς από καλλιεργητές σε ελεύθερους ενοικιαστές⁵⁹⁵. Η επανάσταση επεκτάθηκε και σε άλλες περιοχές όπως ήταν το Σάρεϋ, το Μίντλαντς και το Σάφολκ⁵⁹⁶. Εκεί ο ιεροκήρυκας Τζων Μπολ μιλούσε για αγροτική μεταρρύθμιση και ισότητα μεταξύ ευγενών και χωρικών⁵⁹⁷. Η επανάσταση δεν είχε αίσιο τέλος, αφού ο Γουάτ Τάυλερ σκοτώθηκε και ο Τζων Μπολ συνελήφθη και εκτελέστηκε⁵⁹⁸.

Μια άλλη μεγάλη επανάσταση ήταν αυτή του Ζακερί του Μπωβαιζί. Και σε αυτή την επανάσταση όλα άρχισαν από τη φορολογία⁵⁹⁹. Ο βασιλιάς της Γαλλίας Ιωάννης Β ο

⁵⁸⁹ Idem

⁵⁹⁰ Idem

⁵⁹¹ Bernstein-Milza ό.π., σ.230

⁵⁹² Ο.π., σ.230

⁵⁹³ Ο.π., σ.230

⁵⁹⁴ Μπενβενίστε ό.π., σ.306

⁵⁹⁵ Bernstein-Milza ό.π., σ.230

⁵⁹⁶ Ο.π., σ.230

⁵⁹⁷ Ο.π., σ.230

⁵⁹⁸ Ο.π., σ.230

⁵⁹⁹ Ο.π., σ.231

Καλός επέβαλε φόρο στο αλάτι και έκτακτο φόρο σε κάθε νοικοκυριό με σκοπό να εισπράξει από το λαό του τρία εκατομμύρια σκούδα⁶⁰⁰. Τα χρήματα αυτά επρόκειτο να δοθούν ως λύτρα με στόχο την απελευθέρωση του μετά την ήττα του και την αιχμαλωσία του στο Πουατιέ⁶⁰¹. Οι χωρικοί είχαν στην κατοχή τους όπλα, για να αντιμετωπίζουν διάφορους κινδύνους όπως ήταν οι ληστές, οι επιθέσεις γειτόνων ή ακόμα και για να προστατεύουν τα κοπάδια τους από τις επιθέσεις σκύλων ή άλλων ζώων⁶⁰². Αυτό το γεγονός τους έδινε το πλεονέκτημα να μπορούν να επαναστατήσουν κατά του βασιλιά. Η εξέγερση ήταν προ των πυλών στη Μπωβαιζί, στη Βαλονία, στο Αμιενουά και κατάφερε να φτάσει ως το Μπερύ και τη Βουργουνδία⁶⁰³. Οι χωρικοί καθοδηγούνται από τον Γκιγιόμ Καρλ⁶⁰⁴. Η επανάσταση κρατάει δεκαπέντε μέρες και στο διάστημα αυτό οι χωρικοί ήταν απομονωμένοι, αφού οι πόλεις έκλεισαν τις πύλες τους⁶⁰⁵. Το αποτέλεσμα της επανάστασης ήταν ότι ο βασιλιάς της Ναβάρρας Κάρολος Β' ο Κακός, επειδή είχε γη στη Νορμανδία, επιτέθηκε κατά των επαναστατών⁶⁰⁶. Πολλοί από τους επαναστάτες κρεμάστηκαν και αυτοί που δεν οδηγήθηκαν στην κρεμάλα τους επιβλήθηκαν πρόστιμα⁶⁰⁷.

Όλες αυτές οι επαναστάσεις οδήγησαν και στην επανάσταση των χωρικών το 1525. Οι προηγούμενες επαναστάσεις θεωρήθηκαν ως οι προάγγελοι του Πολέμου των χωρικών. Ήταν η πιο μεγάλη επανάσταση στον αγροτικό κόσμο της Γερμανίας⁶⁰⁸. Οι αιτίες που ξέσπασε αυτός ο πόλεμος δεν ήταν οικονομικές, αλλά πολιτικές⁶⁰⁹. Η αντιπαλότητα μεταξύ των χωρικών και του κράτους οδήγησε στο ξέσπασμα της επανάστασης. Από τη μία πλευρά οι χωρικοί προσπαθούσαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία των χωριών τους

⁶⁰⁰Ο.π., σ.231

⁶⁰¹Ο.π., σ.231

⁶⁰²Rosener ό.π.,σ.162

⁶⁰³Berstein-Milza ό.π.,σ.231

⁶⁰⁴Ο.π., σ.231

⁶⁰⁵Ο.π., σ.231

⁶⁰⁶Ο.π., σ.231

⁶⁰⁷Ο.π., σ.231

⁶⁰⁸Rosener ό.π.,σ.169

⁶⁰⁹Ο.π., σ.169

και από την άλλη μεριά το κράτος προσπαθούσε να επιβάλει τις δικές του απαιτήσεις⁶¹⁰. Στον Πόλεμο των χωρικών μαζεύτηκαν από 7000 ως 10000 χωρικοί από διάφορες περιοχές⁶¹¹.

Είναι γεγονός ότι οι χωρικοί κάθε φορά που αισθάνονταν ότι θίγονταν τα συμφέροντα τους επαναστατούσαν με σκοπό να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Οι χωρικοί πίστευαν στη δικαιοσύνη⁶¹². Οι αγροτικές εξεγέρσεις στηρίζονταν σε δύο πολύ σημαντικά πράγματα: στη δύναμη της παράδοσης και στη δικαιοσύνη του κυριάρχου⁶¹³. Επιπλέον, οι αγροτικές εξεγέρσεις ξεσπούσαν κάθε φορά που έκανε την εμφάνιση της μια καινοτομία⁶¹⁴. Οι άνθρωποι αντιμετώπιζαν καχύποπτα τις καινοτομίες, διότι τις έβλεπαν ως εισβολή στην παραδοσιακή τακτική που ακολουθούσαν. Ακόμα η επιβολή φόρων ήταν κάτι που δεν μπορούσαν να δεχτούν οι χωρικοί, διότι αυτή η επιβολή θεωρούνταν άδικη από τους ανθρώπους⁶¹⁵. Υπήρχαν και περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ηγεμόνες εισέπρατταν τους φόρους με άλλον τρόπο, δηλαδή στέλνονταν στρατιώτες στα χωριά, οι οποίοι ζούσαν σε βάρος του αγροτικού κόσμου⁶¹⁶. Ήταν μια τακτική εξαιρετικά δυσάρεστη στους αγρότες, γιατί δεν ήταν λίγες οι φορές που κατέληγε σε εκμετάλλευση των χωρικών. Εξαιτίας αυτής της κατάστασης οι χωρικοί εξοργίζονταν και έπαιρναν τα όπλα στα χέρια τους ή οτιδήποτε μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν ως όπλο, δηλαδή φτυάρια, δρεπάνια και ότι χρησιμοποιούσαν για τις αγροτικές τους εργασίες⁶¹⁷.

Οι αγροτικές εξεγέρσεις κάθε φορά που ξεσπούσαν είχαν σοβαρούς λόγους και αιτίες και δεν ήταν μια παράλογη έκρηξη βίας. Οι αγροτικοί πληθυσμοί επαναστατούσαν με σκοπό να εξασφαλίσουν τα δικαιώματά τους και να έχουν μια καλύτερη ζωή. Όλες αυτές

⁶¹⁰Ο.π., σ.169

⁶¹¹Ο.π., σ.175

⁶¹²Ο.π., σ.170

⁶¹³Ο.π., σ.170

⁶¹⁴Ο.π., σ.172

⁶¹⁵Ο.π., σ.172

⁶¹⁶Ο.π., σ.174

⁶¹⁷Ο.π., σ.175

οι επιβαρύνσεις, που τους επιβάλλονταν, έθεταν σε κίνδυνο την ίδια την ύπαρξη της οικογένειάς τους και των ίδιων των αγροτικών κοινοτήτων.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ (ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ, ΜΟΡΦΗ, ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ, ΔΙΑΚΙΝΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ, ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΝ ΎΣΤΕΡΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ΤΟΝ 13^ο-15^ο ΑΙΩΝΑ)

Η κοινωνική και οικονομική οργάνωση του Ύστερου Μεσαίωνα είχε αλλάξει, γιατί είχε αναπτυχθεί το διεθνές εμπόριο, τα διακινούμενα προϊόντα και γενικότερα οι εμπορικές συναλλαγές. Στην περίοδο του 14^{ου} αιώνα η οικονομία των κοινωνιών παρουσίασε μια νέα μορφή όπως για παράδειγμα ήταν οι μετακινούμενοι έμποροι, η καινούργια εμπορική τεχνική και οι νέοι μηχανισμοί πίστωσης.

Πριν από την περίοδο του Ύστερου Μεσαίωνα, η εμπορική δραστηριότητα ήταν εντελώς διαφορετική, γιατί το ενδιαφέρον των εμπόρων του Πρώιμου Μεσαίωνα ήταν στραμμένο σε προϊόντα πολυτελείας, τα οποία ήταν πανάκριβα⁶¹⁸. Οι έμποροι του Ύστερου Μεσαίωνα ενδιαφέρονταν για εμπορεύματα, τα οποία είχαν μικρότερη αξία⁶¹⁹. Οι λόγοι που ευνόησαν την ανάπτυξη του εμπορίου τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο ήταν η ανάπτυξη του χωροδεσποτικού συστήματος, η αύξηση των αγορών και των δικτύων διακίνησης των προϊόντων⁶²⁰. Ακόμα το γεγονός ότι δημιουργήθηκε πλεόνασμα στους αγρότες οδήγησε στη δημιουργία ενός κοινωνικού στρώματος, το οποίο ασχολήθηκε με το εμπόριο και σταδιακά ανέλαβε τη διοίκηση των πόλεων⁶²¹.

Πριν την περίοδο των σταυροφοριών, οι Ιταλοί με επικεφαλής τους Ενετούς και τους Γενουάτες, είχαν στην κυριαρχία τους δρόμους, οι οποίοι οδηγούσαν στην ελληνική, μουσουλμανική και μογγολική Ανατολή⁶²². Η τέταρτη σταυροφορία ήταν αυτή που βοήθησε τους Ενετούς, αλλά το 1261 με την επαναφορά των Βυζαντινών οι Γενουάτες ίδρυσαν εμπορικές βάσεις στην Κριμαία και στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου⁶²³. Τη συγκεκριμένη περίοδο μια σημαντική χερσαία οδός προς την Ασία ήταν από την πόλη

⁶¹⁸Τσιρπανλής ό.π.,σ.405

⁶¹⁹Ο.π.,σ.405

⁶²⁰Μπενβενίστε ό.π.,σ.239

⁶²¹Ο.π.,σ.239

⁶²² Nicholas ό.π.,σ.596

⁶²³Idem

της Τραπεζούντας, η οποία ακολουθούσε το δρόμο προς την Ταυρίδα, τη Μπουχαρά, τη Σαμαρκάνδη και την Κίνα⁶²⁴. Οι κάτοικοι της Ευρώπης μπορούσαν να πάνε στον Ινδικό Ωκεανό από το Ιράν, αρχίζοντας το ταξίδι τους από τα στενά του Ορμούζ στον Περσικό Κόλπο⁶²⁵. Όλες αυτές οι μετακινήσεις είχαν ως επακόλουθο την αύξηση των εμπορευμάτων από την Ανατολή στις αγορές της Δύσης⁶²⁶. Τα προϊόντα τα οποία εισάγονταν από την Ανατολή στη Δύση, εκτός από τα μπαχαρικά, ήταν το ρύζι, τα βερίκοκα, τα πορτοκάλια, τα σταφύλια, τα σύκα, το μετάξι και το βαμβάκι⁶²⁷. Αντίστοιχα από τη Δύση εξάγονταν προϊόντα, όπως ήταν το λάδι, το κρασί, το σιτάρι, το αλάτι, το χαρτί⁶²⁸. Από τον 13^ο και ιδιαίτερα στο τέλος του 14^{ου} αιώνα το εμπόριο αναπτύχθηκε πάρα πολύ.

Όμως, τα πράγματα άλλαξαν στην περίοδο του 14^{ου} αιώνα, γιατί οι άνθρωποι της Ασίας έπαψαν να είναι φιλικόι με τη Δύση⁶²⁹. Οι Μογγόλοι ηγεμόνες της Περσίας εκδιώχθηκαν από τους μουσουλμάνους, το 1335 και το 1338 εκδιώχθηκαν όλοι οι ξένοι από την Κίνα από τη δυναστεία Μίνγκ⁶³⁰. Το γεγονός αυτό θεωρείται υπεύθυνο για την εξάπλωση της πανώλης, γιατί οι Ευρωπαίοι, που διώχθηκαν, ξέφυγαν από τα λιμάνια του Εύξεινου Πόντου και μ' αυτό τον τρόπο διέδωσαν την ασθένεια στην Ευρώπη⁶³¹.

Αυτό ήταν μια δύσκολη κατάσταση για τους Ευρωπαίους, αλλά το εμπόριο άρχισε να ανακάμπτει γύρω από τον Εύξεινο Πόντο⁶³². Από τη μια πλευρά η ανάκαμψη αυτή ήρθε από τους Γενουάτες στην Κάφα και από τους Ενετούς στην Τάνα⁶³³. Βέβαια, ο δρόμος

⁶²⁴Idem

⁶²⁵Idem

⁶²⁶Idem

⁶²⁷Μπενβενίστε ό.π.,σ.243

⁶²⁸Idem

⁶²⁹Nicholas ό.π.,σ.596

⁶³⁰Idem

⁶³¹Idem

⁶³²Idem

⁶³³Idem

του εμπορίου από τον Εύξεινο Πόντο δεν είχε πλέον την ίδια σημασία, γιατί τα μπαχαρικά εισάγονταν πια μέσω της Αιγύπτου⁶³⁴.

Από την άλλη πλευρά το εμπόριο της Ιταλίας δεν ασχολούνταν μόνο με είδη πολυτελείας, αλλά πριν από το 14^ο αιώνα εμπορευόταν σιτάρι από τη Μαύρη Θάλασσα και από τις πεδιάδες της βόρειας Γερμανίας⁶³⁵. Το εμπόριο των σιτηρών, το οποίο αρχικά ήταν σε τοπικό επίπεδο, αναπτύχθηκε στις μεσογειακές και στις βαλτικές περιοχές⁶³⁶. Πολλά ήταν τα φορτία σιτηρών, τα οποία έφταναν στην Ιταλία από την Κριμαία και την Ουκρανία⁶³⁷. Πιο συγκεκριμένα η Βενετία πουλούσε σιτηρά από τη Μακεδονία και τη Μικρά Ασία στην Κρήτη και στην Κύπρο⁶³⁸. Εταιρείες από τη Φλωρεντία εισήγαγαν σιτηρά⁶³⁹. Ακόμα τα αποξηραμένα φρούτα και οι ξηροί καρποί, όπως για παράδειγμα τα αμύγδαλα συμπεριλήφθηκαν στο εμπόριο, γιατί είχαν μεγάλη ζήτηση από τις πλούσιες οικογένειες⁶⁴⁰. Επιπλέον, στη Χίο υπήρχε μια γενοβέζικη εταιρεία, η οποία εκμεταλλευόταν τα ορυχεία στυπτηρίας της Φώκαιας, στη Μικρά Ασία⁶⁴¹. Είχε το μονοπώλιο από αυτό το προϊόν, το οποίο το χρησιμοποιούσαν για το βάψιμο των μάλλινων υφασμάτων και την επεξεργασία των δερμάτων⁶⁴². Το 1374 οι Ενετοί δεν ταξίδευαν τακτικά προς τη Φλάνδρα ενώ οι Λουκκανοί και οι Φλωρεντίνοι ακολούθησαν τα βήματα των Γενοατών⁶⁴³. Οι Ιταλοί είχαν καταφέρει να ιδρύσουν τις δικές τους εμπορικές παροικίες στην Εγγύς Ανατολή και φρόντισαν στις αρχές του 14^{ου} αιώνα να επεκταθούν και προς τα λιμάνια του Βορρά⁶⁴⁴. Όσον αφορά το Βορρά μεγάλη εμπορική

⁶³⁴Idem

⁶³⁵Τσιρπανλής ό.π.,σ.405

⁶³⁶Nicholas ό.π.,σ.597

⁶³⁷Ο.π.,σ.597

⁶³⁸Ο.π.,σ.597

⁶³⁹Ο.π.,σ.597

⁶⁴⁰Ο.π.,σ.597

⁶⁴¹Τσιρπανλής ό.π.,σ.405

⁶⁴²Ο.π.,σ.405

⁶⁴³Nicholas ό.π.,σ.597

⁶⁴⁴Ο.π.,σ.597

δύναμη είχε η πόλη της Χάνσας⁶⁴⁵. Η πόλη της Χάνσας επεκτάθηκε και η επιρροή της έφτασε από τη Φλάνδρα και την Αγγλία μέχρι τη Ρωσία⁶⁴⁶.

Οι αλλαγές αυτές στον εμπορικό κόσμο του Ύστερου Μεσαίωνα έφεραν μια σειρά από καινοτομίες, οι οποίες άλλαξαν εντελώς τις εμπορικές σχέσεις και συναλλαγές της περιόδου αυτής. Μια σημαντική καινοτομία αυτής της περιόδου ήταν η μη χρήση του νομίσματος. Ο χρυσός ήταν το μέσο πληρωμής των εμπορικών συναλλαγών ή χρησιμοποιούνταν για αποταμίευση⁶⁴⁷. Το ασήμι από την άλλη πλευρά το χρησιμοποιούσαν για τις καθημερινές συναλλαγές τους⁶⁴⁸. Η χρήση των μεταλλικών νομισμάτων δεν γινόταν και αυτό γιατί υπήρχε έλλειψη πολύτιμων μετάλλων⁶⁴⁹.

Μια ακόμα σημαντική καινοτομία της περιόδου αυτής ήταν και οι τράπεζες. Δημιουργήθηκαν ιδιωτικές τράπεζες, οι οποίες είχαν πολλά υποκαταστήματα στο εξωτερικό και δέχονταν καταθέσεις, έδιναν δάνεια, έκαναν μεταβίβαση λογαριασμών για τους πελάτες τους και επιβεβαίωναν τις συναλλαγές τους⁶⁵⁰. Μια σημαντική τράπεζα ήταν η Casa di San Giorgio στη Γένοβα, η οποία είχε ένα σπουδαίο αριθμό πελατών⁶⁵¹. Το 1460 είχε περίπου 11.000 μετόχους⁶⁵². Ακόμα η τράπεζα αυτή είχε υπό τον έλεγχο της τα υποκαταστήματα της Μαύρης Θάλασσας, της Κύπρου, της Κορσικής και πλήρωνε και για τα καράβια⁶⁵³.

Η πίστωση αποτέλεσε μια ακόμα σημαντική εξέλιξη στην ανάπτυξη του εμπορίου. Στην εποχή αυτή δεν ήταν αυξημένη η χρήση των χρημάτων, αλλά αντίθετα γινόταν συχνή της πίστωσης στις εμπορικές συναλλαγές. Η συγκεκριμένη τακτική δεν υπήρχε στη Γερμανία, όπου υπήρχαν ορυχεία αργύρου και η δραστηριότητα εξόρυξης γινόταν

⁶⁴⁵Le Goff ό.π, σ.115

⁶⁴⁶Ο.π.,σ.115

⁶⁴⁷ Lopez Robert, *The commercial Revolution of the Middle Ages, 950-1350*, Cambridge 1976, σ.70

⁶⁴⁸Ο.π.,σ.70

⁶⁴⁹Τσιρπανλής ό.π.,σ.408

⁶⁵⁰Ο.π.,σ.408-409

⁶⁵¹Ο.π.,σ.409

⁶⁵²Ο.π.,σ.409

⁶⁵³Ο.π.,σ.409

μεταξύ του 10^{ου} και του 12^{ου} αιώνα⁶⁵⁴. Στην Ιταλία η χρήση της πίστωσης βοήθησε στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των γεωργών καπιταλιστών και των εμπόρων⁶⁵⁵. Η πίστωση είχε ως σκοπό την πώληση επί προθεσμία και η διαδικασία αυτή επεκτάθηκε σ'όλο τον εμπορικό κόσμο⁶⁵⁶. Βέβαια, η διαδικασία αυτή ήταν καταδικασμένη από την Εκκλησία⁶⁵⁷.

Τέλος, η καταγραφή των λογαριασμών αποτέλεσε ένα ακόμα σημαντικό βήμα στις εμπορικές συναλλαγές. Αυτό σήμαινε ότι ο λογαριασμός μιας επιχείρησης για παράδειγμα καταγραφόταν σε διπλές στήλες και μ' αυτό τον τρόπο μπορούσε να γίνει ο ισολογισμός της επιχείρησης⁶⁵⁸. Μέσω αυτής της διαδικασίας ελεγχόταν το πιστωτικό ή το χρεωστικό υπόλοιπο που είχε η επιχείρηση⁶⁵⁹.

Ένα ακόμα σημαντικό κεφάλαιο στην εξέλιξη των εμπορικών συναλλαγών ήταν και τα συμβόλαια. Η εξέλιξη των συμβολαίων ήταν μια σπουδαία τεχνική στην ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων. Ένα συμβόλαιο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε, για να επικυρώσει τη συνεργασία μεταξύ των εμπόρων, ήταν γνωστό με το όνομα «rogadia»⁶⁶⁰. Με την υπογραφή αυτού του συμβολαίου ο κάθε έμπορος δεσμευόταν να μεταφέρει τα εμπορεύματα ενός άλλου εμπόρου και πιθανότατα να τα πουλήσει ο ίδιος χωρίς αποζημίωση⁶⁶¹. Αυτό το είδος συμβολαίου εγκαταλείφθηκε και δεν χρησιμοποιήθηκε από τη Βενετία και πιθανόν ήταν τελείως άγνωστο στις δυτικές πόλεις⁶⁶². Στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από το συμβόλαιο με το όνομα «commission», όπου ένας έμπορος μπορούσε να φροντίσει για την επιχείρηση κάποιου άλλου εμπόρου⁶⁶³. Αυτό βέβαια

⁶⁵⁴Lopez ό.π.,σ.72

⁶⁵⁵Ο.π.,σ.72

⁶⁵⁶Τσιρπανλής ό.π.,σ.409

⁶⁵⁷Ο.π.,σ.409

⁶⁵⁸Ο.π.,σ.407

⁶⁵⁹Ο.π.,σ.407-408

⁶⁶⁰Lopez ό.π.,σ.73

⁶⁶¹Ο.π.,σ.73

⁶⁶²Ο.π.,σ.74

⁶⁶³Ο.π.,σ.74

αποδείχτηκε εξαιρετικά συμφέρον μόνο στην περίπτωση κατά την οποία οι κίνδυνοι του εμπορίου ήταν μειωμένοι⁶⁶⁴.

Ένα άλλο συμβόλαιο, το οποίο ήταν γνωστό εκείνης της εποχής, ήταν αυτό το οποίο λεγόταν «societas»⁶⁶⁵. Ένα ελληνορωμαϊκό συμβόλαιο, το οποίο υπήρχε στο μεσαιωνικό νόμο. Στο συγκεκριμένο τύπο συμβολαίου οι συνεργάτες μπορούσαν να ενώσουν τα κεφάλαια τους και ταυτόχρονα μοιράζονταν και τους κινδύνους και τα κέρδη⁶⁶⁶. Βέβαια και αυτό το είδος συμβολαίου είχε τους κινδύνους του για τους συμμετέχοντες, γιατί το κάθε μέλος μπορούσε να επιβαρυνθεί με τα χρέη των άλλων, αν δεν ήταν συνεπείς οι συνεργάτες του με τις υποχρεώσεις τους⁶⁶⁷. Ο κίνδυνος ήταν μικρότερος μόνο όταν αφορούσε μικρότερες επιχειρήσεις⁶⁶⁸.

Γύρω στον 12^ο αιώνα δημιουργήθηκε ένα πιο ευέλικτο συμβόλαιο με το όνομα «compagnia», το οποίο προσέφερε καλύτερες προοπτικές στους εμπόρους⁶⁶⁹. Κατάφερε να ενώσει τα αδέρφια, αλλά και πιο κοντινούς συγγενείς⁶⁷⁰. Με την υπογραφή αυτού του συμβολαίου ο κίνδυνος ήταν μικρότερος, γιατί όσοι συμμετείχαν έδιναν ένα μικρό κεφάλαιο και μάλιστα για περιορισμένο χρονικό διάστημα⁶⁷¹. Στόχος ήταν το συμβόλαιο αυτό να χρησιμοποιηθεί σε διάφορες πόλεις και να επεκταθεί από την Πιατσέντσα μέχρι την επαρχία του Άστι και από τη Λούκκα μέχρι τη Σιένα⁶⁷². Βέβαια και αυτό το συμβόλαιο είχε κάποιο κίνδυνο σε περίπτωση που κάποιο από τα μέλη του χρεοκοπούσε⁶⁷³.

⁶⁶⁴Ο.π.,σ.74

⁶⁶⁵Ο.π.,σ.74

⁶⁶⁶Ο.π.,σ.74

⁶⁶⁷Ο.π.,σ.74

⁶⁶⁸Ο.π.,σ.74

⁶⁶⁹Ο.π.,σ.74

⁶⁷⁰Ο.π.,σ.74

⁶⁷¹Ο.π.,σ.74

⁶⁷²Ο.π.,σ.74

⁶⁷³Ο.π.,σ.75

Το συμβόλαιο «fraterna» ήταν ένα ακόμα είδος συμβολαίου, το οποίο δεν χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα και εγκαταλείφθηκε από τους Βενετούς και μάλλον δεν εμφανίστηκε καθόλου στη Γένοβα⁶⁷⁴. Στο συγκεκριμένο συμβόλαιο ένας έμπορος μπορούσε να μεταφέρει τα εμπορεύματα κάποιου άλλου χωρίς όμως να πληρωθεί⁶⁷⁵. Συνήθως χρησιμοποιούσαν το συμβόλαιο «compagnia».

Το επόμενο συμβόλαιο είχε το όνομα «column» και χρησιμοποιούνταν στο Αμάφι και σ' άλλα ιταλικά-βυζαντινά λιμάνια στο νότο και στις πόλεις Ραγκούζα-Ντούμπροβνικ⁶⁷⁶. Το συμβόλαιο αυτό υπογραφόταν από αυτούς που ταξίδευαν με καράβι δηλαδή μεταξύ του καπετάνιου, των ναυτών και των εμπόρων⁶⁷⁷. Τα όποια κέρδη υπήρχαν καθώς και οι κίνδυνοι μοιράζονταν μεταξύ αυτών των ανθρώπων ανάλογα με την αξία που είχε η κάθε συνεισφορά⁶⁷⁸. Εξαιτίας του χαρακτήρα που είχε αυτός ο τύπος συμβολαίου επέζησε για τις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες είχαν σχέση με το ψάρεμα, αλλά δεν ήταν η μορφή του συμβολαίου που ταίριαζε στο εμπόριο που είχε δημιουργηθεί εκείνη την περίοδο⁶⁷⁹.

Το θαλάσσιο εμπόριο είχε την ανάγκη από μια άλλη μορφή συμβολαίου. Μια τέτοια σύμπραξη ήταν αυτή της «collegantia ή commendia»⁶⁸⁰. Ήταν μια σημαντική εφεύρεση, η οποία βοήθησε στην ανάπτυξη του θαλάσσιου εμπορίου. Δεν είναι γνωστό από ποια περιοχή ήταν η καταγωγή αυτής της μορφής συμβολαίου. Το Ισλάμ και το Βυζάντιο διεκδίκησαν την καταγωγή της συγκεκριμένης μορφής συμβολαίου⁶⁸¹. Ένας δανειστής έδινε το κεφάλαιο του σ' έναν άλλο συμμετέχοντα και περίμενε να κάνει την επένδυση του κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού⁶⁸². Ο δανειστής έδινε το κεφάλαιο και έπαιρνε τα

⁶⁷⁴Ο.π.,σ.75

⁶⁷⁵Μπενβενίστε ό.π.,σ.252

⁶⁷⁶Lopez ό.π.,σ.75

⁶⁷⁷Ο.π.,σ.75

⁶⁷⁸Ο.π.,σ.75

⁶⁷⁹Ο.π.,σ.76

⁶⁸⁰Ο.π.,σ.76

⁶⁸¹Ο.π.,σ.76

⁶⁸²Ο.π.,σ.76

κέρδη. Από την άλλη ο δανειζόμενος ρίσκαρε και έπαιρνε πίσω τα υπόλοιπα από τα κέρδη. Το συμβόλαιο αυτό είχε ισχύ για ένα και μοναδικό ταξίδι⁶⁸³.

Πολύ βασικό κομμάτι για την εξέλιξη του εμπορίου ήταν και ο τρόπος με τον οποίο μπορούσαν να μεταφέρονται τα εμπορεύματα από τη μια περιοχή στην άλλη. Η χερσαία μεταφορά των εμπορευμάτων ήταν ακριβή σε σχέση με τη μεταφορά των εμπορευμάτων μέσω θαλάσσης⁶⁸⁴. Οι χερσαίες μεταφορές είχαν αρκετούς περιορισμούς και έκρυβαν και αρκετούς κινδύνους. Βέβαια με την πάροδο των χρόνων τα πράγματα βελτιώθηκαν αισθητά, διότι άρχισε η βελτίωση στο οδικό δίκτυο λόγω της ανάγκης να συνδεθεί η μια πόλη με την άλλη. Ο τρόπος μεταφοράς των φορτίων στηριζόταν στη χρήση των ζώων και ιδιαιτέρως των μουλαριών, τα οποία ήταν καταλληλότερα για την εξυπηρέτηση των μεταφορών⁶⁸⁵. Στο διάστημα μεταξύ του 9^{ου} και του 12^{ου} αιώνα η τιμή για τη χρήση των μουλαριών έπεσε ξαφνικά και την ίδια στιγμή αυξήθηκε απότομα ο αριθμός τους⁶⁸⁶.

Η μεταφορά των εμπορευμάτων μέσω θαλάσσης άνοιξε νέους δρόμους στις εμπορικές συναλλαγές. Η χρήση των μικρότερων καραβιών μπορεί να κόστιζε όσο και η χρήση των μουλαριών, αλλά τα μεγάλα καράβια βρίσκονταν σε υπερβολική ζήτηση⁶⁸⁷. Αυτό δεν σήμαινε πως και η μεταφορά των εμπορευμάτων με τα καράβια δεν είχε τα μειονεκτήματά της. Για να μεταφερθούν τα εμπορεύματα με τα καράβια χρειαζόταν πολύ περισσότερος χρόνος σε σχέση με τη μεταφορά τους από τους χερσαίους δρόμους⁶⁸⁸. Ένα ακόμα μειονέκτημα ήταν ότι τα καράβια ήταν περισσότερο ευάλωτα στις καταιγίδες και τις θαλάσσιες αναταραχές⁶⁸⁹.

Το γεγονός ότι το εμπόριο αναπτύχθηκε τόσο πολύ είχε ως επακόλουθο τη δημιουργία καραβιών ικανών να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των τότε εμπορικών συναλλαγών. Οι εμπορικές γαλέρες, που δημιουργήθηκαν, διέθεταν δυο κατάρτια, τα οποία ήταν σε

⁶⁸³Ο.π.,σ.77

⁶⁸⁴Ο.π.,σ.79

⁶⁸⁵Ο.π.,σ.80

⁶⁸⁶Ο.π.,σ.80

⁶⁸⁷Ο.π.,σ.80

⁶⁸⁸Ο.π.,σ.81

⁶⁸⁹Ο.π.,σ.81

θέση να μεταφέρουν μέχρι και 150 τόνους εμπορευμάτων⁶⁹⁰. Εκτός από αυτά τα καράβια δημιουργήθηκαν και άλλα μεγάλα πλοία, τα οποία έφεραν το όνομα «nefs»⁶⁹¹. Αυτό το είδος караβιών το χρησιμοποιούσαν στα ταξίδια τους στον Ατλαντικό και αργότερα και στα ταξίδια που πραγματοποιούσαν στη Μεσόγειο. Ήταν πολύ μεγάλα πλοία, τα οποία μπορούσαν να μεταφέρουν εμπορεύματα άνω των 1000 τόνων. Ήταν πλοία ικανά ν' αντέχουν στις θαλασσοταραχές και στις επιδρομές των πειρατών. Το μεγάλο τους πλεονέκτημα ήταν ότι διέθεταν τρία κατάρτια και τρία πανιά, πράγμα που τους επέτρεπε να ταξιδεύουν ακόμα και σε περίπτωση που ο άνεμος είχε αντίθετη κατεύθυνση.

Οι εμπορικές πόλεις χρησιμοποιούσαν τα διάφορα είδη караβιών με σκοπό να μεταφέρουν τα εμπορεύματά τους. Από τον 13^ο αιώνα οι ιταλικές γαλέρες της Φλωρεντίας, της Βενετίας και της Γένοβας ταξίδευαν για τη βορειοδυτική Ευρώπη, για να μεταφέρουν διάφορα αγαθά⁶⁹². Η Φλωρεντία χρησιμοποιούσε τις γαλέρες για να μεταφέρει τα αρώματα της⁶⁹³. Η πόλη της Γένοβας από την άλλη χρησιμοποιούσε τον τύπο караβιών «nefs», για να κάνει την εξαγωγή των προϊόντων της⁶⁹⁴. Η Βενετία χρησιμοποιούσε τις γαλέρες για τα εμπορεύματα πολυτελείας και τα πιο μεγάλα καράβια για την εξαγωγή του βαμβακιού και του κρασιού⁶⁹⁵. Εξαιτίας του μεγάλου όγκου αυτών των караβιών δεν ήταν δυνατόν να προσεγγίσουν σ' όλα τα λιμάνια. Γι' αυτό το λόγο τα πολύ μεγάλα καράβια δεν είχαν ενδιάμεσες στάσεις και ταξίδευαν από τον Κάδικα ως το Σαουθάμπτον⁶⁹⁶. Σταματούσαν έξω από το χώρο του λιμανιού, για ν' αποφύγουν τον κίνδυνο να προσαράξουν σε αμμώδεις περιοχές⁶⁹⁷.

Πέρα από τη μεταφορά των εμπορευμάτων σημαντικό κομμάτι ήταν και αυτό της διαμονής των εμπόρων. Οι έμποροι είχαν ανάγκη να είναι ασφαλείς και να έχουν

⁶⁹⁰Τσιρπανλής ό.π.,σ.405

⁶⁹¹Ο.π.,σ.405

⁶⁹²Tracy James, *The rise of merchant empires-Long, Distance Trade in the Early Modern World 1350-1750*, Cambridge 1990, σ.18

⁶⁹³Τσιρπανλής ό.π.,σ.406

⁶⁹⁴Ο.π.,σ.406

⁶⁹⁵Ο.π.,σ.406

⁶⁹⁶Ο.π.,σ.406

⁶⁹⁷Ο.π.,σ.406

προνόμια, για να μπορούν να ασχολούνται απερίσπαστοι με τις επιχειρήσεις τους. Για να εξασφαλίσουν την ασφάλεια τους χρειάζονταν ένα μέρος για να μένουν και για να μπορούν να αποθηκεύσουν τα εμπορεύματα τους. Το εμπόριο ως εργασία ήταν μια δύσκολη δουλειά, γιατί οι έμποροι μπορούσαν να πέσουν θύματα κλοπής, απάτης ή και πειρατείας.

Ένα κατάλληλο μέρος παραμονής για τους εμπόρους, το οποίο ήταν γνωστό από το Βυζάντιο με το όνομα «xenodochium», ήταν ένα πανδοχείο και το «pandocbeion», ένα μέρος με εύκολη πρόσβαση για τους ταξιδιώτες, τους προσκυνητές και φυσικά τους εμπόρους⁶⁹⁸. Οι Μουσουλμάνοι έμποροι έμεναν σε παραδοσιακά πανδοχεία εξασφαλίζοντας μ' αυτό τον τρόπο την ασφάλεια τους και για τους ίδιους και για τα εμπορεύματά τους⁶⁹⁹. Όταν το εμπόριο αναπτύχθηκε, αυτοί οι παραδοσιακοί ξενώνες προσέφεραν καταφύγιο και στους εμπόρους της Δύσης⁷⁰⁰. Για παράδειγμα η Πίζα φρόντισε για τους εμπόρους της εξασφαλίζοντας διαμονή για αυτούς σ' έναν από τους ξενώνες αυτούς στην Αίγυπτο, το 1154⁷⁰¹. Σ' άλλες πόλεις όπως για παράδειγμα στη Βενετία, το 1228, έφτιαξαν κοιτώνες, οι οποίοι ήταν γνωστοί με το όνομα «fondaco», για να φιλοξενήσουν τους γερμανούς εμπόρους με σκοπό να τους προσελκύσουν να έρθουν στη Βενετία και ν' ασχοληθούν με το εμπόριο⁷⁰².

Οι έμποροι έκαναν πολλά ταξίδια στο εξωτερικό με σκοπό να φέρνουν προϊόντα από τις άλλες χώρες. Από το εξωτερικό οι έμποροι έφεραν την κανέλα, το γαρίφαλο και το πιπέρι⁷⁰³. Τα προϊόντα αυτά εισάγονταν από τις Ινδίες⁷⁰⁴. Ακόμα τα αγαθά, τα οποία εμπορεύονταν, ήταν δημητριακά, ξύλο, μαλλί, μεταλλεύματα όπως και άλογα και σκλάβους⁷⁰⁵. Τα διάφορα αυτά εμπορεύματα έρχονταν από διάφορες χώρες όπως για

⁶⁹⁸Erstein ό.π.,σ.79

⁶⁹⁹Ο.π.,σ.80

⁷⁰⁰Ο.π.,σ.80

⁷⁰¹Ο.π.,σ.80

⁷⁰²Ο.π.,σ.80

⁷⁰³Ο.π.,σ.91

⁷⁰⁴Ο.π.,σ.91

⁷⁰⁵Ο.π.,σ.91

παράδειγμα το μαλλί ερχόταν από την Αγγλία, το κρασί ερχόταν από τηννοτιοδυτικήΓαλλία,το ασήμι έφτανε από τα βουνά του Χάρζ της Σαξονίας⁷⁰⁶. Τα μάλλινα ρούχα έρχονταν από τις πόλεις, οι οποίες είχαν βιομηχανία. Τέτοιες πόλεις ήταν στη Φλαμανδική περιοχή και στη βόρεια Γαλλία⁷⁰⁷. Προϊόντα όπως το λινάρι ερχόταν από την Αίγυπτο⁷⁰⁸.Σ' άλλες περιοχές όπως στην Ισλανδία τα προϊόντα, τα οποία εξάγονταν, ήταν το θείο και το ελεφαντόδοντο⁷⁰⁹. Η Σαρδηνία έκανε εξαγωγή σιταριού, αλλά κυρίως αργύρου⁷¹⁰.

⁷⁰⁶Ο.π.,σ.91

⁷⁰⁷Ο.π.,σ.91

⁷⁰⁸Ο.π.,σ.91

⁷⁰⁹Ο.π.,σ.92

⁷¹⁰Ο.π.,σ.93

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Ύστερος Μεσαίωνας αποτέλεσε μια δύσκολη περίοδο για τους ανθρώπους, γιατί είχαν να αντιμετωπίσουν τις πολλές δυσκολίες της ζωής. Ήταν μια περίοδος κατά την οποία οι άνθρωποι ζούσαν μέσα στα σκοτάδια και οι συνθήκες της ζωής τους δεν τους άφηναν να αλλάξουν τα πράγματα. Ο Μεσαίωνας αποτέλεσε μια ιδιαίτερη και καθόλου εύκολη εποχή, γι' αυτό και οι μελετητές προσπάθησαν να την προσδιορίσουν χρονικά και συμβατικά την τοποθέτησαν μετά την αρχαϊκή εποχή. Η περίοδος αυτή έχει χαρακτηριστεί ως σκοτεινή περίοδος και δικαιολογημένα, γιατί παντού επικρατούσαν σκοταδιστικές απόψεις.

Το γεγονός όμως ότι τον 13^ο αιώνα η αστική τάξη αναπτύχθηκε ήταν κάτι που άλλαξε την πορεία των γεγονότων, γιατί πλέον αυτό ήταν ένα γεγονός το οποίο σηματοδοτούσε την αλλαγή της πορείας στη ζωή των ανθρώπων σε ένα καλύτερο μέλλον.

Με την ανάπτυξη των πανεπιστημίων άλλαξε η ζωή των ανθρώπων, διότι σιγά σιγά άρχισαν να έρχονται σε επαφή με μια άλλη αλήθεια που μέχρι τότε αγνοούσαν. Τα πανεπιστήμια ήταν ένα σημαντικό σκαλοπάτι στην εξέλιξη της κοινωνίας. Βέβαια και τα πανεπιστήμια είχαν ν' αντιμετωπίσουν προβλήματα ιδιαίτερα σ' ότι είχε να κάνει με τη διδασκαλία του Αριστοτέλη, η οποία αποτελούσε κίνδυνο, γιατί άνοιγε νέους ορίζοντες στους ανθρώπους.

Όσον αφορά την Ιερά Εξέταση γιατί οι άνθρωποι ήταν εγκλωβισμένοι στις προκαταλήψεις και τις δεισιδαιμονίες, οι οποίες είχαν επιβληθεί από την Ιερά Εξέταση με σκοπό να κρατούν τον κόσμο μακριά από την αλήθεια και να τον εκμεταλλεύονται για την εξυπηρέτηση των δικών τους σκοπιμοτήτων.

Πέρα από όλα αυτά ο Ύστερος Μεσαίωνας σηματοδεύτηκε και από την ασθένεια της πανώλης, η οποία εξόντωσε μεγάλο μέρος του πληθυσμού και ανάγκασε πολλούς ανθρώπους να ψάχνουν έξοδο διαφυγής σε άλλα μέρη, για να βρουν τη σωτηρία τόσο οι ίδιοι όσο και οι οικογένειες τους.

Σ' αυτή την εργασία εξετάστηκε και το ζήτημα των Σταυροφοριών και οι συνέπειες τους. Οι Σταυροφόροι είχαν σαν στόχο να προστατεύουν τους προσκυνητές, αλλά δεν έμειναν

μόνο σ' αυτό και στη συνέχεια επιδόθηκαν σε πολέμους με στόχο ν' απελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους.

Το άλλο κεφάλαιο της εργασίας, το οποίο ασχολήθηκε με τη γεωργία και τις αγροτικές εξεγέρσεις, παρουσίασε πώς οι αγρότες δεν ξεσηκώθηκαν χωρίς να υπάρχει σοβαρός λόγος. Ο ξεσηκωμός τους δεν ήταν κάτι τυχαίο, αλλά αναζητούσαν καλύτερες συνθήκες ζωής και προσπάθησαν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους.

Τέλος, γίνεται λόγος για την κοινωνική και οικονομική οργάνωση, η οποία βασίστηκε στην ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, το οποίο εξαιτίας των καινοτομιών που εισήγαγε έδωσε μια νέα μορφή στην οικονομική εξέλιξη. Ακόμα σ' αυτή την οικονομική εξέλιξη συνέβαλαν και οι καινοτομίες στις εμπορικές συναλλαγές, όπως ήταν για παράδειγμα η πίστωση. Επιπλέον, τα νέα διακινούμενα προϊόντα έδωσαν άλλη ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη και στην αλλαγή της οικονομικής σκηνής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Asbridge T. (2010) «*The Crusades: the war for the Holy Land*» Great Britain Εκδόσεις Pocket Books

Berstein S.-Milza P. (1997) «*Ιστορία της Ευρώπης: από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη 5^{ος}-18^{ος} αιώνας*» Τόμος 1 μτφ Αναστάσιος Δημητρακόπουλος Αθήνα Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

Γαγανάκης Κ. (1999) «*Κοινωνική και Οικονομική ιστορία της Ευρώπης*» Πάτρα Εκδόσεις Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Cartwright F. (1972) «*Disease and History*» New York Εκδόσεις Dorset Press

Δρακόπουλος Π. (1985) «*Μεσαίωνας ελληνικός και δυτικός*» Αθήνα Εκδόσεις Εποπτεία

Davis R.H. C. (2011) «*Ιστορία της μεσαιωνικής Ευρώπης*» μτφ Γιώργος Χρηστίδης Αθήνα Εκδόσεις Κριτική

Ντυμπύ Ζ. (2000) «*Τέχνη και κοινωνία τον Μεσαίωνα*» μτφ Ελευθερία Ζέη Αθήνα Εκδόσεις Ολκός/Μικρή Άρκτος

Epstein S. (2009) «*An economic and social history of Later Medieval Europe, 1000-1500*» Εκδόσεις Cambridge University Press

Γκρουσέ Ρ. «*Ιστορία των σταυροφοριών*» μτφ Ανδρέας Πάγκαλος Εκδόσεις Γκοβόστη

Ηλιάδη Α. (2003) «*Τα πανεπιστήμια στο Μεσαίωνα-Το πανεπιστήμιο του Παρισιού 12^{ος}-15^{ος} αιώνας*» Τρίκαλα-Αθήνα Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις

Hecker J.F.C (1859) «*Epidemics of the Middle Ages*» London

Horrox R. (1994) «*The black death*» Manchester Εκδόσεις University Press

Καραπιδάκης Ν. (1996) «*Ιστορία της μεσαιωνικής δύσης 5^{ος}-11^{ος} αιώνας*» Αθήνα Εκδόσεις Αλεξάνδρεια

- Κωστής Κ. (1995) «Στον καιρό της πανώλης-Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου 14^ο^ς-19^ο^ς αιώνας» Ηράκλειο Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης
- Kamen H. (1985) «*Inquisition and Society in Spain in the sixteenth and seventeenth centuries*» Εκδόσεις Indiana University Press Bloomington
- Κέριγκαν Μ. (2013) «*Βασανιστήρια, το έπος της ανθρώπινης κτηνωδίας*» μτφ Λεωνίδας Καρατζάς Αθήνα Εκδόσεις Γνώση
- Knight J. (2001) «*Middle Ages Almanac*» Εκδόσεις U.X.L
- Λάζος Χ. (2001) «*Η πανώλη και ο χορός του θανάτου*» Αθήνα Εκδόσεις Ανατολικός
- Lea H. C (1887) «*A history of the Inquisition of the Middle Ages*» New York Εκδόσεις By Harper and Brothers Franklin Square
- Le Goff J. (1993) «*Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*» μτφ Ρίκα Μπενβενίστε Θεσσαλονίκη Εκδόσεις Βάνιας
- Lopez R. (1976) «*The Commercial Revolution of the Middle Ages, 950-1350*» Εκδόσεις Cambridge University Press
- Marcel P. (1990) «*Η Ευρώπη: Από το Μεσαίωνα μέχρι το 1300*» Τόμος Β μτφ Φ. Κικίλια, Ι. Βαζακοπούλου, Ι. Βλάχος Αθήνα Εκδόσεις Παπαζήση
- Μοσχονάς Ν.Γ. (2008) «*Η τέταρτη σταυροφορία και ο ελληνικός κόσμος*» Αθήνα Εκδόσεις Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών
- Μπενβενίστε Ρ. (2007) «*Από τους Βαρβάρους στους Μοντέρνους*» Αθήνα Εκδόσεις Πόλις
- Nicholas D. (2005) «*Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου: κοινωνία, διακυβέρνηση και σκέψη στην Ευρώπη 312-1500*» μτφ Μαριάννα Τζιαντζή Αθήνα Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
- Παπούλια Β. (2002) «*Από τον αρχαίο στον νεότερο πολυμερισμό*» Θεσσαλονίκη Εκδόσεις Βάνιας

- Rashdall H. (1895) «*The universities of Europe in the Middle Ages*» Τόμοι 3 London Εκδόσεις Oxford University Press
- Rosener W. (1999) «*Οι αγρότες στην Ευρώπη*» μτφ Ιωάννης Δημητρούκας Αθήνα Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα
- Ρόουλιν Μ. (1974) «*Η καθημερινή ζωή στον Μεσαίωνα*» μτφ Έλλη Αγγέλου Αθήνα Εκδόσεις Ωκεανός
- Runciman S. (1954) «*A history of the crusades-The kingdom of Acre*» Great Britain Εκδόσεις Cambridge University Press
- Schwerhoff G. (2010) «*Η Ιερά Εξέταση: διώξεις αιρετικών κατά τον Μεσαίωνα και τους νεότερους χρόνους*» μτφ Ηλίας Τσιριγκάκης Αθήνα Εκδόσεις Εστία
- Thomsett M. (2010) «*The Inquisition A history*» Εκδόσεις USA
- Tracy J. (1990) «*The rise of merchant empires-Long Distance Trade in the Early Modern World 1350-1750*» Εκδόσεις Cambridge University Press
- Τσιρπανλής Ζ. (2004) «*Η μεσαιωνική Δύση 5^{ος}-15^{ος} αιώνας*» Θεσσαλονίκη Εκδόσεις Βάνιας
- Τσιρπανλής Ζ. (1985) «*Η Δυτική Ευρώπη στους Μέσους Χρόνους 5^{ος}-15^{ος} αιώνας*» Θεσσαλονίκη Εκδόσεις Πουρνάρα
- Vergier J. (1992) «*A history of the university in Europe*» London Εκδόσεις Cambridge University Press
- Ziegler P. (1998) «*The black death*» Εκδόσεις Penguin Books

